

Diplomová práce

2010

Jan Trojan

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jihomoravský venkov ve druhé polovině devatenáctého století

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Josef Grulich, Ph.D.**

Autor práce: **Jan Trojan**

Studijní obor: **Historie**

2010

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 30. 3. 2010

Jan Trojan

Rád bych poděkoval všem osobám, které mi při vzniku diplomové práce pomohly. Zejména děkuji vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Josefu Grulichovi, Ph.D. za podnětné rady a připomínky. Současně děkuji pracovníkům Státního okresního archivu ve Znojmě za jejich vstřícný přístup.

Anotace

Diplomová práce se zabývá jihomoravským venkovem ve druhé polovině devatenáctého století. Vychází z rozboru padesáti testamentů vzniklých ve znojenském soudním okrese. První kapitola nastiňuje život na jihomoravském venkově ve druhé polovině devatenáctého století. Druhá kapitola se zabývá rozbohem testamentů a jejich formální stránky, všímá si společných znaků testamentu jako pramene sériové povahy i znaků, podle kterých lze závěti částečně řadit i mezi prameny osobní povahy. Třetí kapitola analyzuje výměnky, které byly součástí zkoumaných posledních vůlí. Poslední kapitola se věnuje venkovskému pohřbu. Jeho přípravám, průběhu a nákladnosti.

Annotation

This diploma thesis deals with South Moravian country in the second half of the nineteenth century. It is based on the analysis of fifty testaments written in Znojmo judicial country. The first chapter shadows life in rural area of South Moravia in the second half of the nineteenth century. The second chapter focuses on the analysis of the testaments and their formal side. It mentions common features of a testament as a source of repetitive character and features according to which wills might be partly considered as sources of personal character. The third chapter analyses elderly homes that were part of the examined last wills. The last chapter devotes to a country funeral – its preparation, course and expense.

Obsah

I.	Úvod.....	8
I. 2.	Kritika pramenů a literatury.....	12
II.	Jihomoravský venkov ve druhé polovině devatenáctého století.....	16
II. 1.	Konec poddanství.....	16
II. 2.	Obyvatelstvo Moravy ve druhé polovině 19. století.....	19
II. 3.	Život na jihomoravském venkově.....	23
II. 4.	Zemědělství ve druhé polovině 19. století.....	25
III.	Poslední věci člověka.....	31
III. 1.	Kdo byl testátor?.....	31
III. 2.	Sepsání testamentu.....	34
III. 3.	Vzhled a rozbor závětí.....	37
IV.	Výměnek.....	50
IV. 1.	Rozbor výměnku.....	55
IV. 2.	Postavení výměnkáře.....	63
V.	Pohřeb.....	64
V. 1.	Příprava pohřbu.....	64
V. 2.	Průběh pohřbu.....	69
V. 3.	Nákladnost vesnického pohřbu.....	77
VI.	Závěr.....	80
VII.	Textová příloha.....	88
VIII.	Tabulky a grafy.....	142
IX.	Obrazová příloha	146
X.	Seznam pramenů a literatury.....	153
XI.	Seznam textových příloh.....	159
XII.	Seznam tabulek a grafů.....	164
XIII.	Seznam obrazových příloh.....	165
XIV.	Seznam zkratek.....	166

I. 1. Úvod

Diplomová práce se zabývá každodenností jihomoravského venkova. Jako pramenný základ bylo využito testamentů, které se dochovaly v agendě C. k. městského delegovaného okresního soudu ve Znojmě.¹ Jako reprezentativní vzorek bylo zpracováno padesát závětí v časovém rozpětí z let 1850 – 1899 z obcí ležících na severu znojemského soudního okresu.² Dále bylo v diplomové práci využito písemností, které se dochovaly z úřední agendy znojemského okresního soudu, především úmrtních formulářů, pohřebních účtů a pozůstalostních inventářů.³ Využité prameny byly v českém a částečně německém jazyce.⁴ Jednotlivé testamentsy měly obvykle podobnou ustálenou formu sepsání. Přesto, především v kombinaci s dalšími prameny, lze každý z nich částečně využít i jako pramen osobní povahy.

Práce vychází z rozboru archivních pramenů ze severní části znojemského soudního okresu.⁵ Teritoriální rozsah soudního okresu zůstal nezměněn i při změně roku 1855, kdy se z okresního soudu Znojmo stal městský delegovaný

---

¹ Okresní soudy vznikly v rámci soudní reformy v roce 1850 a byly první soudní instancí v zemi. Fungovaly jako samosoudy. Z nesporných civilních záležitostí se okresní soudy zabývaly pozůstalostní agendou, poručenskou agendou, opatrovnictvím, dobrovolnými rozvody, prohlášeními za mrtvého a adopční agendou. V roce 1855 proběhla další soudní reorganizace, okresní soudy byly přejmenovány na městské delegované okresní soudy. Ty působily až do roku 1898, kdy byly opět přejmenovány na okresní soudy. Velikost městských delegovaných okresních soudů byla různá. Většinou ale vznikly ve správním okrese dva až tři okresy soudní. Znojemský správní okres byl rozdělen na tři okresy soudní – Znojemský, Jaroslavický a Vranovský.

² Mezi tyto obce řadím především Přímětice, Únanov, Kuchařovice, Mašovice, Mramotice, Olbramkostel, Mašůvky, Mikulovice a Jevišovice.

³ Pozůstalostní inventáře jsou v naší historiografii využívány především ke studiu kulturních dějin, dějin každodennosti a etnologie. K metodologickým východiskům využití pozůstalostních inventářů např. V. BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, OH 1, 1991, s. 43 – 73; J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, OH 1, 1991, s. 30 – 42. Pozůstalostní inventáře jsou využívány ve šlechtickém, městském i venkovském prostředí. Srov. z venkovského prostředí např. J. HANZAL, *Předbělohorské poddanské inventáře*, ČL 50, 1963, č. 3, s. 169 – 174; J. JANČAŘ, *Zemědělská usedlost na Slovácku v 18. století*, ČL 51, 1964, č. 1, s. 76 – 85; J. KRAMARÍK, *Dvě ukázky podrobných popisů venkovských staveb z první poloviny minulého století*, ČL 56, 1969, č. 4, s. 239 – 241.

⁴ V němčině se zachovala většina pohřebních kvitancí a pozůstalostních inventářů, testamentsy byly psány v češtině.

⁵ Znojemský soudní okres vznikl roku 1850 z následujících bývalých panství: Přímětice, Louka, Tvořihráz, Vranov, Břežany, Jevišovice, Jaroslavice, Moravský Krumlov, Lechovice, Dyje, Mikulovice, Plaveč, Hradíště sv. Hypolita, Želetice, Znojmo, Znojmo – dolní statek.

soud. Geograficky byl znojemský soudní okres na pomezí mezi Českomoravskou vrchovinou a úrodným Dyjskosvrateckým úvalem.⁶

Diplomová práce je koncipována do čtyř kapitol. Je v ní užito metod hospodářských a sociálních dějin a dějin každodennosti. Práce je vymezena časovým obdobím 1850 – 1899.

První kapitola se věnuje jihomoravskému venkovu druhé poloviny devatenáctého století. Toto období přineslo řadu velkých změn ve městě i na venkově. Následující stránky si všímají vyvázání venkova z poddanství a vzniku venkovské samosprávy, nastiňují legislativní novinky, které ovlivnily vývoj ve druhé polovině devatenáctého století, jejich přínos i negativní dopady. Sledují demografický vývoj v rámci Moravy a faktory, které tento vývoj ovlivňovaly. Věnují se migraci obyvatelstva, jejich příčinám i důsledkům. Dále je rozebráno sociální členění venkovského obyvatelstva, jednotlivé znaky těchto vrstev, vžití vzorce jejich chování i rozdělení půdy mezi tyto sociální vrstvy. V následující podkapitole jsou zmíněny hlavní vlivy na život lidí na vesnici a každodenní život venkovanů. Prostor je především věnován spolkům a spolkové činnosti, která doznala na venkově druhé polovině devatenáctého století značné popularity. Jsou nastíněny nejdůležitější spolky, jejich vznik na vesnici a jejich nejčastější aktivity, kterými do značné míry ovlivňovaly každodenní život vesnického obyvatelstva. V závěru této kapitoly jsou definovány nové trendy v zemědělské výrobě a jejich dopad na venkovskou společnost. Je zmíněn vznik a rychlý rozvoj úvěrového i neúvěrového družstevnictví, masivní pronikání mechanizace do zemědělské výroby, nové agrotechnické trendy, i rozvoj meliorací a chemizace zemědělství.

Druhá kapitola se zabývá testamentární praxí venkovského obyvatelstva. Rozebírá testamentsy a jejich formální stránky, všímá si společných znaků testamentu jako pramene sériové povahy i znaků, podle kterých lze závěti částečně řadit i mezi prameny osobní povahy. Autora zajímaly především

---

⁶ Podle dobové rajonizace zemědělských oblastí patřil znojemský soudní okres do IV. skupiny, která je označována za – Výběžky Českomoravské vrchoviny. Hlavními pěstovanými plodinami byly brambory, řepa, obilí, ve východních částech znojemského okresu byla pěstována vinná réva a úspěšně se zde rozvíjelo i pěstování zeleniny a ovoce.

následující otázky: Kdo byli pořizovatelé testamentů? Jaké bylo jejich socioprofesionální postavení? Nejvíce věcí k odkázání měli nejbohatší sedláci. Měli by být tedy nejčastějšími pořizovateli posledních vůlí. Naopak u nádeníků a bezzemků lze vzhledem k jejich sociálnímu a finančnímu postavení předpokládat minimum závětí. V dřívějším období se žena jako testátorka ve venkovském prostředí vzhledem k jejímu postavení ve společnosti nevyskytovala. Autor sleduje, zda se ve zkoumaných posledních vůlích objevují mezi pořizovateli závětí ženy? Jestliže budou ženské testamenty ve zkoumaném vzorku zastoupeny, jak si tento podíl ženských testamentů vysvětlit? Jsou u ženských testamentů odlišnosti od mužských? Jak se žena testátorka ve své poslední vůli sebeidentifikovala? Zajímavá je jistě i doba sepsání testamentu, tedy jak dlouho před svojí smrtí ji venkované sepsovali? Další stránky práce se zabývají dobovou testamentární praxí venkovského lidu a otázkou, co předcházelo sepsání poslední vůle? Důležité je zodpovězení otázky, jak časté bylo v tomto prostředí sepsání testamentu?⁷ Následující podkapitola rozebírá vzhled a formální stránky testamentů a všímá si důvodů jejich pořízení. Prostor je věnován také zbožným ustanovením v závětech. V posledních vůlích z pomezí jižních Čech a Vysočiny se zbožné ustanovení až na výjimky nevyskytovaly již na počátku devatenáctého století.⁸ Bude mizení těchto ustanovení patrné i v jihomoravských testamenech zkoumaného období?⁹ Další položenou otázkou je, zda mají zkoumané poslední vůle nějaké odlišné specifikum od dobové testamentární praxe? Jestliže se budou od testamentární praxe lišit, jak si tyto odlišnosti u jihomoravských závětí vysvětlit?

Třetí kapitola analyzuje výměnky, které byly součástí zkoumaných posledních vůlí. Nejdříve je nastíněna historie vývoje výměnky, poté obecné problémy výměnkových smluv a jejich základní členění na sypaný a nesypaný. Následuje samotný rozbor. Při tom se autor snaží zodpovědět, zda se výměnky

---

⁷ Alexandra Navrátilová ve své studii tvrdí, že pořízení testamentů bylo ve vesnickém prostředí devatenáctého století v našich zemích spíše výjimkou. A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 196.

⁸ M. SKOŘEPOVÁ, *Knihy smluv novorychnovského panství z let 1799 – 1831*, České Budějovice 2009, s. 35 - 36. (Bc. práce FF JČU)

⁹ Mizením zbožných ustanovení od osmnáctého století se ve francouzském prostředí zabýval i Phillipe Ariés. P. ARIÉS, *Dějiny smrti I – II*, Praha 2000.

obsažené v posledních vůlích nějak liší od dobové výměnkové praxe? Prostor je věnován rozložení výměnků mezi socioprofese. Přestože počet výměnkových smluv není dosti reprezentativní, snažím se nastínit základní rozdíly ve výměncích. Tedy zda měly výměnky domkařů určitá specifika? Jak se lišily od výměnků sedláků? V souvislosti se sociální funkcí výměnku je nutné odpovědět na otázku, komu byl výměnek v poslední vůli nejčastěji určen? Převládaly výměnky určené pro manžela či manželku testátora? Nebo bylo ve zkoumaných výměncích prioritou zabezpečit výměnek pro nezaopatřené děti? Je nutné zhodnotit, co bylo nejčastějším požadavkem pro budoucího výměnkáře? Zda se mezi výměnky objevuje i sypaný výměnek? Jestliže ano, co je v něm nejčastěji požadováno? Poslední podkapitola rozebírá výměnek z psychologicko sociálního hlediska, zabývá se postavením výměnkáře ve vesnické společnosti a snaží se odpovědět na otázku, zda si musel odstupující hospodář odchodem na výměnek pohoršit? Dále si všímá vztahů mezi výměnkářem a novým majitelem nemovitosti. V souvislosti s výměnkovou otázkou je třeba zodpovědět, zda u výměnku převažovala jeho kladná nebo záporná role ve venkovské společnosti? Mohl být důvodem zadlužení a krachu hospodářství?

Poslední – čtvrtá kapitola, se věnuje venkovskému pohřbu. Nejprve je prostor věnován způsobu oznámení úmrtí sousedům a úkonům, které museli pozůstalí po smrti nebožtíka vykonat. Jsou rozepsány nejdůležitější úkony v souvislosti s přípravou těla k pohřbu. Část této kapitoly se zabývá smutečním oděvem a rakví zemřelého. Odpovídá na otázku, jak drahé bylo pořízení rakve? Byly velké rozdíly v nákladnosti pořízení rakví podle socioprofesní příslušnosti? Je zmíněno noční modlení u nebožtíkova těla a vystrojování nočních hostin při této příležitosti. Následuje rozbor samotného průběhu pohřbu. Od rozloučení se s nebožtíkem v domě pozůstalých, přes vynášení nebožtíka z domu, až po spuštění rakve do hrobu. Značná pozornost je upřena na smuteční průvod. Důraz je kladen na symboliku a sociální charakter celého průběhu poslední nebožtíkovy cesty. V textu je poté rozebráno ukončení pohřebního ceremoniálu spuštěním rakve do hrobu a poslední rozloučení s nebožtíkem při smuteční hostině. Je popsán průběh a rozsah hostiny a nejčastěji podávané nápoje a pokrmy.

V souvislosti s pohřební hostinou i celým pohřbem je nutné odpovědět na otázku, kdo byl nejčastěji v poslední vůli pověřen jejím uspořádáním? Nejpochoptelnější by bylo zanechání povinnosti vystrojení pohřbu a zapravení pohřebních výdajů hlavnímu dědici, bude to tak ve zkoumaných testamentech? K vystrojení pohřbu je třeba zodpovědět, jak byl pohřeb na venkově ve zkoumané době nákladný? Zhodnocením nákladnosti celého pohřbu i souvisejících výdajů s ohledem na socioprofesní členění vesnice se věnuje poslední podkapitola. Odpovídá na otázku, jaké částky byly z celkové sumy pohřebních útrat nejvyšší a jak markantní jsou rozdíly mezi pohřebními výdaji sedláků, domkařů a nejchudších vesnických vrstev?

Součástí diplomové práce je také edice zkoumaných posledních vůlí. Vzhledem k časové náročnosti archivního výzkumu by mohla ulehčit práci dalším badatelům zajímajícím se o danou problematiku.

I. 2. Kritika pramenů a literatury

Smrt jako určitý fenomén fascinovala a zároveň děsila lidi od nepaměti. Z cizích historických škol se smrtí intenzivně zabývali Francouzi a jejich škola *Annales*.¹⁰ Jejich práce a studie byly inspirací pro vznik dalších vědeckých výzkumů. Badatelé ze školy *Annales* se mimo jiné věnovali obyčejnému člověku a jeho každodennímu životu.¹¹ Brzy se pod vlivem Braudelovy teorie sledování dlouhých období v dějinách stala smrt a umírání důležitým tématem v dějinách mentalit.¹² Francouzští badatelé se na smrt zaměřili různými náhledy. Jedním z nich byl pohled Phillipa Ariése.¹³ Nejdůležitějším Ariésovým příspěvkem k dějinám smrti bylo rozdělení vnímání smrti v rámci *Long Dureé* do několika

---

¹⁰ *Annales* je původně název historického časopisu. V popředí této školy stáli především Lucien Febvre a Marc Bloch.

¹¹ Škole *Annales* se v našem prostředí věnoval např. J. MAREK, *Lucien Febvre – Annales*, *ĎaS* 6, 1964, č. 7, s. 28 – 30; TÝŽ, *Fernand Braudel v dějepisectví naší doby*, *ĎaS* 11, 1969, č. 3, s. 10 – 21; J. MAREK – F. ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, *ČCH* 97, 1999, s. 1 – 18; J. VÁLKA, „*Nové dějepisectví“ a české dějiny*, *ČMM* 157, 1998, s. 465 – 475.

¹² Fernand Braudel v jeho teorii *Long Dureé* tvrdí, že každou změnu v životě lidí je v dějinách nutné sledovat v déle trvajících časových úsecích. F. BRAUDEL, *Dlouhé trvání*, in: Václav Hubinger (ed.), *Antologie textů francouzských společenských věd: Antropologie, Sociologie, Historie*, Praha 1995, s. 145 – 188.

¹³ P. ARIÉS, *Dějiny* I – II.

etap. Tyto etapy charakterizovaly základní čtyři modely smrti v průběhu tisíce let dějin. Z dalších badatelů, kteří na smrt nahlíželi obdobným způsobem, byl Norbert Ohler.¹⁴ Také on využívá širokého spektra pramenné základny a svoje výzkumy rozšířil na více evropských zemí.

Další možnost výzkumu smrti poskytlo historikům důkladné studium závětí. Závěť, jako pramen hromadné povahy, byla ideální pro výzkum sériového charakteru v rámci dlouhých epoch. Tyto výzkumy vznikaly ve Francii ve druhé polovině dvacátého století a reagovaly na vznik historické demografie a jejich metod.¹⁵ Závěti, které byly nejprve využívány k postižení dějin mentalit 17. a 18. století, začaly být v osmdesátých letech využívány i pro výzkumy středověkého a raněnovověkého myšlení.¹⁶ K tématu smrti se ve Francii konalo i několik kolokvií.¹⁷ Poslední vůle byly také využívány k zachycení světa žen¹⁸ a postižení životních cyklů. Z životních cyklů je zájem kladen především na přechodové rituály, mezi které smrt náleží.¹⁹ Nejvíce rozpracovány jsou pohřební rituály pro šlechtické prostředí.²⁰

Smrt byla zkoumána v minulosti i v českém prostředí. Zájem o toto téma se projevoval především v popisném bádání zaměřeném kulturněhistorickým směrem již od přelomu 19. a 20. století.²¹ Pro příklad lze uvést studie Zikmunda Wintera²² nebo Josefa Volfa²³. Testamenty byly u nás znovu vytěžovány na

---

¹⁴ N. OHLER, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2001.

¹⁵ Historická demografie vznikla v poválečném období ve Francii v souvislosti s „omladěním“ zastaralé koncepce dějin.

¹⁶ Mezi nejznámější patří J. LEGOFF, *Zrození očiště*, Praha 2003.

¹⁷ Např. v roce 1980 proběhlo v Aix-en-Provence kolokvium na téma „Smrt dnes“, další se konalo v roce 1989 v Toulouse pod názvem „Revoluce a smrt“.

¹⁸ Ženskému myšlení se na základě rozboru testamentů věnovala Beatrix Bastlová pro období od roku 1500 do roku 1761. Z dalších např. Malgorzata Alexandrowicz – Szmulikowska nebo Katalin G. Szende. U nás k tomuto tématu napsal svoji práci Pavel Král – P. KRÁL, *Žena ve šlechtických testamentech 16. a 17. století*, in: Československá historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 157 – 167; Další, kdo se tímto tématem u nás zabývá, je např. Jana Ratajová – J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90 – 125.

¹⁹ Historická antropologie zkoumá smrt člověka jako přechod z každodenního světa do nepoznaného světa mrtvých. Systematickým studiem přechodových rituálů se věnuje Arnold van Gennep. Podle něj je přechod člověka mezi každodenním světem a světem mrtvých nejdůležitější odlučovací rituál. K dalším přechodovým rituálům patří křest a svatba.

²⁰ K zahraničním autorům zabývajícím se tímto tématem patří např. Beatrix Bastlová, Jutta Bäuml, Jill Bepler, Bernard Jussen a další.

²¹ P. KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 31.

²² Z. WINTER, *Jak drahá byla smrt?*, in: týž, *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. Století*, Praha 1912, s. 323 – 346; TÝŽ, *Život církevní v Čechách. Kulturně – historický obraz z XV. A XVI. Století I-II*, Praha 1895.

základě francouzské inspirace od osmdesátých let dvacátého století. V popředí výzkumů testamentů ale stála spíše problematika každodennosti a kultury.²⁴ Pouze u některých autorů lze hovořit o historickoantropologickém náhledu na danou tematiku. O metodologickém využití testamentů a pozůstalostních inventářů psal ve své studii Václav Bůžek, Hana Bůžková a Jana Stejskalová.²⁵ Šlechtické prostředí se dočkalo velkého shrnutí ve výzkumu Pavla Krále, který ve svém díle shrnuje i celkový vývoj bádání o smrti u nás.²⁶ Testamenty jsou v našem prostředí využívány také ke studiu měšťanského prostředí.²⁷ Ve venkovském prostředí se smrtí zabývali badatelé především z národopisného a kulturního hlediska a většina prací je popisného charakteru.²⁸ Badatelé si všímali především folklóru, zvyků a pověr souvisejících s pohřbem a úmrtím člověka nebo popisovali venkovské pohřby významných i méně významných osob. Pohled na smrt a umírání ve venkovském prostředí shrnula ve své studii Alexandra Navrátilová,²⁹ ale také tato práce se dívá na smrt a umírání především etnografickým pohledem.³⁰

Pramennou základnou předložené diplomové práce je padesát posledních vůlí sepsaných v letech 1850 – 1899. Ty byly součástí pozůstalostní agendy C. k. městského delegovaného okresního soudu ve Znojmě. Pozůstalostní spisy jsou uloženy ve Státním okresním archivu ve Znojmě ve fondu znojemského

---

²³ J. VOLF, *Pohřební kázání*, Časopis Muzea Království českého 82, 1908, s. 262 – 263.

²⁴ Např. J. KOPEČKOVÁ, *Předbělohorská kniha kšaftů města Domažlic a možnost jejího využití k výzkumu každodenního života*, ZHS 6, 2000, s. 117 – 144.

²⁵ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65 – 80; J. STEJSKALOVÁ, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, OH 1, 1991, s. 74 – 80.

²⁶ K nejvýznamnějším studiím patří P. KRÁL, *Smrt; Týž, Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 – 1650*, České Budějovice 2002; Týž, *Žena*. K dalším autorům zabývajícím se šlechtickým závětím patří např. Karel Müller, Jaroslav Šůla, Eliška Heclová, Josef Hejnic a další.

²⁷ Srov. J. KUBÁK, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. Století*, JSH 24, 1965, s. 96 – 103; P. HOFFMANOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: M. Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech*, s. 107 – 122; K dalším autorům, kteří se zabývají testamenty v měšťanském prostředí patří Michaela Štajnerová, Marie Ryantová, Jana Ratajová, Petr Rak nebo Jiří Pešek.

²⁸ Např. F. BARTOŠ, *Smrt a pohřeb. Dle zvykův a pověr lidu moravského*, Časopis Matice moravské 16, 1891, s. 281 – 287; E. HORSKÝ, *Pověry o smrti na Zálesí*, Zálesí 7, 1925 – 1926, s. 110 – 111; V. HAVEL, *Pověry o hřbitovu, pohřbu*, Český lid 22, 1913, s. 56 – 57; M. LUDVÍKOVÁ, *Pohřební pohoštění a hostiny v jihomoravském pohraničí*, Národopisné aktuality 16, 1979, s. 31 – 44.

²⁹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*.

³⁰ Na některé omyly autorky upozornila v recenzi této studie Michaela Melkesová v HD 28, 2004, s. 209 – 215.

okresního soudu. Dalšími využitými prameny jsou úmrtní protokoly, pohřební kvitance a pasivní stavy z pozůstalostních inventářů.

Všechny pozůstalostní spisy obsahují úmrtní protokol, kde je uvedeno jméno a věk zemřelého, jeho socioprofesionální zařazení, stav, datum úmrtí, bydliště, jména a věk pozůstalých, majetnost zemřelého, údaje o poručnictví a odkaz, zda zemřelý učinil poslední vůli. K formuláři byla přiložena další dokumentace jako korespondence mezi obcí a okresním soudem a různé účty. Součástí pozůstalostních protokolů byl také inventář majetku. Ten byl rozdělen na aktivní a pasivní část. Odečtením pasivního stavu od aktivního byla určena celková výše pozůstalého majetku. K inventáři byly přiloženy zápisy z projednávání pozůstalostního řízení a další různé zápisy a korespondence týkající se poručnictví osiřelých dětí. Součástí pozůstalostního spisu byla i poslední vůle. Jestliže zemřelý poslední vůli neměl, bylo to v kolonce úmrtního formuláře důsledně zaznamenáno. Zkoumané poslední vůle byly sepsány v češtině, ostatní spisy byly z velké většiny zapsány německy.

II. Jihomoravský venkov ve druhé polovině devatenáctého století

II. 1. Konec poddanství

Život na venkově druhé poloviny devatenáctého století byl pro venkovany plný změn. Nejzásadnější pro ně bylo zrušení poddanství a zánik robotních povinností vůči vrchnosti. Všichni zemědělci i ostatní obyvatelé se stali osobně svobodnými obyvateli rakouské monarchie. Robota byla zrušena patentem císaře Ferdinanda ze dne 28. března 1848.³¹ Robota byla také tématem na moravském sněmu. Šlechta zde požadovala co nejrychlejší výkup roboty a desátku.³² Tento návrh podal na schůzi zemského sněmu svobodný pán Vojtěch z Widmannů na Plavči u Znojma.³³ Moravský sněm odsouhlasil nakonec zrušení roboty 19. června 1848. Zrušení roboty bylo projednáno i na sněmu ve Vídni a tzv. „vyvazovacím“ patentem potvrzeno 7. září 1848. Dalším patentem ze dne 4. března odsouhlasil vídeňský sněm zrušení poddanského poměru.³⁴ Je třeba ale zmínit, že výkup robotních povinností probíhal na Moravě již na přelomu osmnáctého a devatenáctého století. Na Moravě byla robota před rokem 1848 zhruba již jen v jedné šestině vesnic.³⁵ V tom byla situace částečně odlišná od Čech, kde byl tento poměr před rokem 1848 vyšší.³⁶ K výkupům roboty v již dřívějších letech lze použít příkladu z Jaroslavic,³⁷ kde se tomuto problému věnoval Martin Markel.³⁸ Již měsíc po vydání patentu žádají jaroslavičtí o výkup z roboty. Třinácti největším jaroslavickým sedlákům je tedy jejich vrchností – svobodným pánem von Braun, dovolen výkup z jejich povinností. Tento výkup mohl být pro moderně smýšlející vrchnost užitečnější. Místo nekvalitně odváděné práce na

³¹ Robota měla být odstraněna do 1. 4. 1849 za finanční vyrovnání povinností poddaných.

³² Výkup roboty měl být podle tohoto návrhu proveden již do tří týdnů.

³³ F. OBRTEL, *Moravští sedláci v letech 1848 – 1904*, Praha 1914, s. 27.

³⁴ Více k problematice zemědělské legislativy na Moravě – F. ROHÁČEK, *Zemědělské zákony platné v Markrabství moravském*, Brno 1902.

³⁵ E. ALBERT, *Ekonomika moravského zemědělství v druhé polovině 19. století I*, Praha 1970, s. 42 – 43.

³⁶ Výkup byl možný na základě patentu z roku 1798 o dobrovolném výkupu z roboty.

³⁷ Jaroslavice jsou městečko ležící jihovýchodně od Znojma, v roce 1900 měly 2408 obyvatel. Po správních reformách se staly Jaroslavice sídlem c. k. okresního městského delegovaného soudu.

³⁸ M. MARKEL, *Vinař*, in: L. FASORA - J. HANUŠ - J. MALÍŘ (edd), *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2004, s. 202 - 216.

panském, získala vrchnost kapitál, který mohla použít jako investici do rozvoje svého panství. Pro ilustraci jak velká suma byla potřeba k vykoupení čtvrtlánka z robotních povinností: Mathias Merkel byl zbaven 156 denní potažní roboty a 23 denní ruční roboty za obnos jednoho tisíce zlatých, který měl být vyplacen jednorázově nebo mohl být splácen ve splátkách po padesáti zlatých ročně po dobu deseti let.³⁹

K vykoupení povinností poddaných po roce 1848 byly zřízeny zemské a okresní vyvazovací komise. Robota i naturální dávky byly ohodnoceny podle průměrných cen a jejich splátky byly rozvrženy do dvaceti let.⁴⁰ Získaná svoboda vesničanům přinášela i negativní důsledky. Splátky na dlouhou dobu zadlužily bývalé poddané, především chudší vrstvy obyvatel. Z nabytých práv nejvíce profitovali zámožnější sedláci, kteří měli dostatek financí k vykoupení se ze svých povinností. Značný kapitál z vyvázání poddaných získaly velkostatky, které tyto finance často použily k modernizaci hospodaření a získávaly tím značný náskok proti ostatním zemědělským podnikům. Pro obyčejné zemědělce mohla mít nová práva, kromě již zmíněných dluhů, i další negativní vlivy. Nelze si tedy představovat, že všichni obyvatelé venkova, byli z nové situace nadšení. Najednou se museli postarat sami o sebe. Již za sebou neměli pevný řád, ale také vrchnostenskou pomoc v případě nouze. Z těchto důvodů se vesnický lid těmto výkupům v některých oblastech Moravy bránil. Největší odpor vyvolaly na Telčsku a v oblasti Moravských Budějovic. Dluhy z vyvázání povinností poddaní spláceli během celé druhé poloviny devatenáctého století. Postupem let ale ztrácely v celkovém měřítku zatížení usedlostí na důležitosti. Z celkového pohledu lze mluvit na Moravě o úspěšném průběhu výkupů, na rozdíl např. od Bavorského prostředí, kde výkup z poddanství trval až do dvacátých let dvacátého století.⁴¹

---

³⁹ M. MARKEL, Vinař, in: L. FASORA - J. HANUŠ - J. MALÍŘ (edd), *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2004, s. 202 - 216.

⁴⁰ F. ROUBÍK, *K vyvození gruntů v Čechách v letech 1848 – 1853*, in: *Sborník archivních prací IX*, 1959, s. 160 – 219.

⁴¹ Pro srovnání, jak probíhalo vyvázání se z poddanství v německých zemích např. K. GRÜNBERG, *Bauernbefreiung*, Leipzig 1894.

Po zrušení poddanství bylo třeba rozhodnout, kdo bude vykonávat správu nad bývalými poddanými místo dosavadních patrimonií. Tato přeměna byla pro stát velmi finančně náročná, neboť bylo za potřebí vybudovat velké množství státních institucí první instance. Proto bylo rozhodnuto, že bude část správy svěřena do rukou samotných občanů. Samospráva byla výhodná i pro občany, především ovšem pro jejich zámožnější část. Těmto nejvyšším vrstvám obyvatelstva tak bylo umožněno podílet se na politické moci v zemi. Nejnížší a nejbližší samosprávnou jednotkou pro obyvatelstvo se stala obec. Vyššími orgány samosprávy byly okresy, kraje a země. Menší obce byly jako osady správně přiděleny k větším obcím.⁴² Obce měly dvě základní působnosti. Ve vlastní správě mohla být obec omezena pouze situacemi, které byly přesně určené zákonem. Druhá působnost byla přenesená, ta obsahovala obstarávání určitých veřejných věcí, které obci přikazoval delegační cestou stát.⁴³ Každá obec měla obecní výbor volený na tři roky. Výbor rozhodoval většinou hlasů, ale neměl výkonnou moc. Výkonná moc byla svěřena obecnímu představenstvu, které bylo voleno obecním výborem. Obecní představenstvo se skládalo ze starosty a minimálně dvou radních.⁴⁴ Každý obyvatel venkova musel mít v některé obci domovské právo, které prokazoval domovským listem. V jednotlivých obcích tedy bylo obyvatelstvo děleno na domácí a přespolní.⁴⁵ Domácí obyvatelstvo mělo určitá práva a záruky, např. se o ně měla obec postarat v případě chudoby nebo nemohlo být z obce vypovězeno. Naopak přespolní mohli být vypovězeni tzv. postrkem, např. při páchání trestné činnosti nebo vedením nemravného života. Důležitou součástí, na obec přenesených pravomocí, byla trestní pravomoc. V zákonem daných trestních policejních věcech byl soudcem starosta a dva obecní radní. Tyto osoby tvořily tzv. obecní trestní senát. Tresty byly nejčastěji formou pokut nebo vězení.

---

⁴² Stadiónovo prozatímní zřízení obcí z 20. března rozlišovalo obce místní, okresní a krajské.

⁴³ Z. HLEDÍKOVÁ - J. JANÁK - J. DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků po současnost*, Praha 2007, s. 298 – 299.

⁴⁴ Právo volit obecní výbor se odvozovalo od majetkového cenzu. Volit mohli pouze muži, kteří byli zletilí, svéprávní a odváděli přímou daň v předepsané výši. Volební právo měly také právnické osoby, jako např. družstva, obchodní společnosti a podobné.

⁴⁵ Domácí obyvatelstvo bylo dále děleno na obecní příslušníky – Gemeindemitglieder a obecní společníky – Gemeindegensossen.

Smýšlení venkovského obyvatelstva vždy ctilo tradice a život svých předků. Změny jejich života po roce 1848 v nich jistě musely vyvolávat mnoho nejasností a otázek ohledně nejisté budoucnosti. Ačkoliv zrušení poddanství přineslo obyčejným vesničánům nové možnosti a šance na změnu jejich života, nemuselo být přesto pouze vítanou změnou.

II. 2. Obyvatelstvo Moravy ve druhé polovině 19. století

V roce 1846 žil na Moravě jeden milión osm set devět tisíc obyvatel s domovským právem. Průměrný přírůstek obyvatel za rok byl 5, 4 promile. V padesátých letech se vlivem vnějších okolností růst populace zpomalil a teprve v poslední čtvrtině devatenáctého století začala populace Moravy opět výrazněji stoupat. K vnějším vlivům zpomalení růstu populace v padesátých letech patřily především velké neúrody zaviněné nepříznivými klimatickými podmínkami koncem čtyřicátých let. S růstem populace a zaváděním moderních technických vynálezů v zemědělství docházelo k přelidnění moravského venkova. To mělo závažné důsledky především pro nejnižší vrstvy obyvatel. Východiskem pro tuto část populace byl odchod do větších průmyslových center. Částečnou změnu znamenalo vydání zákona o volné dělitelnosti půdy roku 1868. Díky možné dělitelnosti rostl počet obyvatel vlastnicích půdu, tento proces měl i negativní důsledky – byl jím vznik trpasličích závodů,⁴⁶ u kterých hrozilo riziko zadlužení a krachu. Toto riziko rostlo počátkem hospodářské krize od sedmdesátých let a poté s nástupem agrární krize, sužující zemi v osmdesátých letech.⁴⁷ Nejvíce migrací směřovalo do okolních velkých měst a značně lákavou byla pro moravské obyvatelstvo také migrace za prací do Dolního Rakouska. Rakousko s Vídní bylo pro vesnické obyvatelstvo přitažlivé ze stejných důvodů, z jakých odcházelo do Rakouska mnoho obyvatel z příhraničí po roce 1989 – totiž velikostí mzdy. Dostí častý byl také odchod do zámoří. Počet lidí, s domovskou

---

⁴⁶ Za trpasličí závod bylo v dobové odborné terminologii považováno hospodářství s výměrou polí do dvou hektarů.

⁴⁷ Hospodářskou krizi rozpoutal krach na burzách ve Vídni a v Budapešti v roce 1869. Roku 1872 tento krach zasáhl také pražskou burzu.

příslušností k Moravě, pracujících ve Vídni a Dolním Rakousku v roce 1869 činil čtyřicet tisíc obyvatel. Do roku 1900 tento stav vzrostl na dvě stě deset tisíc obyvatel. Vzhledem k početnosti obyvatel Moravy k roku 1900 tedy sídlilo ve Vídni osm procent z celkového počtu obyvatel s domovskou příslušností na Moravě. Nejvíce vídeňských migrantů pocházelo z jižní a západní Moravy. Důvodem byla blízkost regionů i pomalejší tempo růstu průmyslu v těchto oblastech, který by poskytl obyvatelstvu dostatek pracovních příležitostí.⁴⁸ Pro druhou polovinu devatenáctého století je také typický úbytek celkového počtu obyvatel zabývajících se zemědělstvím. Ještě v roce 1857 pracovalo na Moravě v zemědělství 60% obyvatel z celkové populace. Vlivem průmyslové revoluce a technického pokroku bylo toto číslo roku 1900 již jen 46%.⁴⁹

Jihomoravský venkov byl ve druhé polovině devatenáctého století značně sociálně rozdělen. Všechny sociální vrstvy měly své dané postavení, název i vzorce chování v určitých situacích. Během druhé poloviny devatenáctého století je postupně nahrazováno rozdělení obyvatelstva z dob poddanství – totiž na celoláníky, půlláníky, čtvrtláníky a podruhy.⁵⁰ Toto rozdělení obyvatel vesnice odpovídalo feudálním potřebám panství a po změnách v roce 1848 již nemělo opodstatnění. Nově vzniklé sociální kategorie byly nazývány jako velkostatkář, statkář, sedlák, chalupník a domkař. Zemědělské dělnictvo bylo děleno na čeled', deputátníky, nádeníky a sezónní dělníky. Pro určení sociální vrstvy byla opět rozhodující velikost obhospodařované půdy. Majitelé méně jak dvou hektarů byli označováni za domkaře nebo baráčníky. Vlastníci většího množství půdy, asi do pěti hektarů, byli nazýváni chalupníky. Rolník, který obhospodařoval více než pět hektarů půdy, byl sedlák. Vlastník velkého závodu s více jak padesáti hektary půdy byl statkář, majitel více jak sta hektarů byl už nazýván velkostatkářem.⁵¹

---

⁴⁸ Nejvíce vystěhovalců bylo ze správních okresů Mikulov, Dačice, Moravský Krumlov, Znojmo, Jihlava a Moravské Budějovice.

⁴⁹ E. ALBERT, *Ekonomika II*, s. 227.

⁵⁰ Lán neměl jednotnou velikost. Odpovídal zhruba osmnácti a půl hektarům, místně se tato velikost mohla částečně lišit. Čtvrtláník tedy vlastnil zhruba pět hektarů půdy.

⁵¹ V dobových i pozdějších ekonomických, odborných a statistických publikacích byla velikost obhospodařované půdy dělena do následujících kategorií: Závody do dvou hektarů byly trpasličí, další skupinou byly malé selské závody do pěti hektarů, střední selské závody měly do deseti – dvaceti hektarů, velké selské závody obhospodařovaly nad dvacet hektarů půdy.

A jak vypadalo rozložení půdy mezi tyto sociální vrstvy? Statistika z roku 1893 ukazuje rozdělení zemědělské a lesnické půdy na Moravě mezi vlastníky podle velikosti závodů.⁵² Závodů do dvou hektarů bylo z celkového počtu 76% (celkově 411 744), ale obhospodařovaly pouze 8,8% z celkové plochy zemědělské a lesnické půdy. Závody od dvou do deseti hektarů, kterých bylo 16,2% (87 510 závodů), obhospodařovaly 18,9% půdy. Větších závodů od deseti do dvaceti hektarů bylo 5,2% (28 259 podniků) a hospodařily na 18,5% z veškeré obdělávané půdy. Závody od dvaceti do sta hektarů bylo 2,5% (13 722 závodů) a hospodařily na 19,4% plochy půdy. Největších závodů nad sto hektarů bylo 0,1% (614 závodů) a rozloha jimi obhospodařované půdy činila 34,4% z celkového výměru zemědělské a lesnické půdy. Statistiku částečně zkrusluje, že je zemědělská půda dána na úroveň lesů a rybníků, a že nerozlišuje soukromé a právnické majitele závodů. Jsou zde v jedné skupině např. zemědělské družstvo a soukromý vlastník lesa o stejné výměře. Přesto je tato statistika velmi vhodná k ilustraci rozdělení půdy mezi sociální venkovské vrstvy obyvatel.

K sociálnímu dělení obyvatel sloužily velmi dobře i vžitě vzorce chování. Správný sedlák musel mít doma chov koní, i když nebyl často finančně rentabilní. Krávu musel mít doma každý chalupník zatímco domkař doma choval kozy. Další ze stereotypů určoval sociální roli u největších hospodářů dle úlohy majitele gruntu při zemědělské činnosti. Jestliže se zemědělec podílel osobně svojí fyzickou prací,⁵³ byl označován za sedláka. Na rozdíl od sedláka, se statkář osobně nepodílel na zemědělských pracích, jeho práce spočívala v řízení hospodářství. Velkostatkář se nepodílel ani na této činnosti a měl pro ni placené zaměstnance. Rozdíly mezi sociálními vrstvami se lišily do značné míry také místně. Zatímco v úrodných oblastech jižní Moravy a Hané mohl být sedlákem označován majitel pěti hektarů půdy, v méně úrodných oblastech Vysočiny, potřeboval ke stejnému zisku sedlák hospodařit na větší ploše zemědělské půdy.

Také nejnižší sociální vrstvy – zemědělské dělnictvo bylo členěno do několika skupin. Mezi tyto skupiny patřila čeled', deputátníci, nádeníci a sezónní

---

⁵² E. ALBERT, *Ekonomika I*, s. 46.

⁵³ I když mohl mít na práci najaté další zemědělské dělníky, kteří mu sezóně i během celého roku vypomáhali.

dělníci.⁵⁴ Čeleď byla zaměstnána na středních a větších zemědělských závodech v trvalém pracovním poměru. Nejčastěji to byli mladí a svobodní lidé, kteří dostávali většinu výdělků v naturáliích. Deputátníci byli zaměstnanci velkostatku v trvalém pracovním poměru. Také oni dostávali většinu mzdy v naturáliích. Na rozdíl od čeledi byli většinou již ženatí a spolu s nimi byli v deputátním poměru i příslušníci jejich rodiny. Nádeníci byli najímáni převážně za finanční odměnu na krátkodobé práce v zemědělství. Sezónní dělníci byli hospodářem najímání k určitému pracovnímu výkonu v době sezónních prací, jako např. v době senoseče, žní, kultivační práce v okopaninách nebo vinobraní a byli odměňováni penězi. Sezónní dělníci na Moravu přicházeli nejčastěji z Horních Uher a z Haliče. Pracovní doba se v zemědělství pohybovala v závislosti na roční době a zemědělských pracích od dvanácti do patnácti hodin. Plat zemědělských dělníků měl od poloviny sedmdesátých let klesající tendenci vlivem hospodářské a později vleklé agrární krize. Čeleď a deputátníci často obývali stavení společně s rodinou sedláka. Někdy mívali v rámci hospodářství i malý samostatný domek.⁵⁵ Život čeledi a deputátníků se řídil čeledním řádem.

Sociální skupiny venkova byly tedy vesnickou společností poměrně striktně rozděleny. Jejich hierarchie se projevovala i ve veřejném životě vesnice. Byla patrná při pohledu na vesnickou zábavu, na vesnickou hospodu, ale také např. při vesnických pohřbech. Sedláci patřili na vesnicích mezi nejbohatší a nejváženější vrstvy. Spolu se sedláky patřili mezi nejváženější obyvatele vesnice ještě farář, učitel a postupem času také zvěrolékař.⁵⁶ Objevovali se mezi přestavenými samospráv obcí i ve vedoucích funkcích vesnických spolků. Prvním spolkem, který nebral v úvahu rozdělení podle velikosti majetku byl teprve Sokol, který se rozšiřoval nejdříve v městském prostředí a teprve koncem devatenáctého století se dostává i na moravský venkov. Přestože byly tyto sociální vrstvy oboustranně prostupné, nebylo časté, aby se např. z domkaře stal sedlák. V poslední čtvrtině století docházelo v souvislosti s drobením malých gruntů často k prohlubujícímu

---

⁵⁴ E. ALBERT, *Ekonomika II*, s. 239.

⁵⁵ K tomuto tématu J. TAUBER, *Sociální rozvrstvení vesnice v Čechách a její zástavba v lidovém stavitelství*, Vědecká práce Zemědělského muzea 15, Praha 1975.

⁵⁶ K rozvrstvení venkova také např. J. TAUBER, *Historie české a slovenské sociologie venkova*, Praha 1969.

se chudnutí usedlostí. Z chalupníka se mohl stát lehce domkař a z domkaře vesnická chudina. Především u sedláků a chalupníků lze z pramenů poměrně dobře sledovat jejich rodinné strategie. Vhodné jsou především pozemkové knihy ve spojení s matrikami a svatebními smlouvami. Častou strategií těchto vrstev bylo především udržení a rozšíření pozemkového fondu hospodářství. K těmto účelům byly využívány především svatby mezi příslušníky stejných sociálních vrstev a dále např. nákup v exekuci zabavených nemovitostí. Svoje strategie měli samozřejmě i nejnižší vesnické vrstvy, ale ty jsou z pramenů mnohem hůře čitelné. Rozdělení vesnice je dobře patrné také z krásné literatury.⁵⁷

II. 3. Život na jihomoravském venkově

Život venkovana v druhé polovině devatenáctého století ovlivňoval především zemědělský rok. Celý jeho život plynul v jeho rytmu od sklizně do sklizně, ať už se jednalo o žně v létě nebo o vinobraní na podzim. Se zemědělským rokem byly spojeny také různé pověry, lidové zvyky a pranostiky, které zemědělci často napovídaly, kdy je jakou práci třeba vykonat. Jižní Morava zůstala až do dnešních dnů nejsilnější baštou katolické církve v zemi, je tedy pochopitelné, že život lidu na venkově v devatenáctém století se řídil také církevním rokem. Každou neděli se sešla celá vesnice v kostele na mši a tento společně trávený čas sloužil také k utužování lepších sousedských vztahů a k předávání novinek z okolí.

Novinkou po roce 1848, která značně ovlivnila život venkovanů, byl vznik různých spolků.⁵⁸ Z hlediska zemědělské výroby byly důležité zejména spolky hospodářské. Nejstarší hospodářský spolek byl založen roku 1811, byl to C. k. moravsko – slezský spolek pro zvelebování zemědělství, přírodovědy a vlastivědy. V rámci tohoto spolku vznikaly okresní zemědělské spolky, které se po vydání zákona o spolcích osamostatnily. Např. Znojemský hospodářský

---

⁵⁷ Např. z díla V. Mrštíka (Maryša), T. Novákové (Na Librově gruntě) a dalších.

⁵⁸ Vznik spolků byl legislativně umožněn částečně provizorním spolkovým zákonem z roku 1851 a zcela po pádu bachovského absolutismu spolkovým zákonem z roku 1867.

spolek vznikl roku 1857.⁵⁹ Tyto okresní a místní spolky se orientovaly na místní zemědělství, podílely se na osvětě půjčováním odborných časopisů a knih, pořádáním schůzí a přednášek odborníků. Spolky sdružovaly velkostatkáře, duchovní, obchodníky, mlynáře a další občany se vztahem k zemědělství. Postupně se z okresních spolků vyčleňovaly samostatné spolky zabývající se užší činností, jako např. chovatelské spolky určitého zvířectva.

Mezi další nejdůležitější spolky, které často zasahovaly do dění na vesnici, byly spolky myslivecké. Myslivost byla dříve pro venkovský lid tabu, byla vyhrazena pouze pro vrchnost.⁶⁰ Změna přišla s revolučním rokem 1848. Moravský sněm ještě téhož roku odsouhlasil prozatímní honební zákon pro Moravu, který byl následně schválen vládou.⁶¹ Honební právo nově souviselo s držbou půdy. Každý vlastník výměry o minimální rozloze dvě stě jiter⁶² souvislých pozemků měl nyní právo na těchto pozemcích provozovat myslivost. Následujícího roku byla myslivost upravena i celoříšským patentem ze dne 7. března 1849.⁶³ Také tato legislativní úprava hovořila o minimu dvě stě jiter souvislých pozemků. Ostatní pozemky, které nedosahovaly předepsané minimální výměry, byly svěřeny obci, v jejímž katastrálním obvodu se pozemky nacházely. Obec takto vzniklou honitbu poté buď mohla pronajmout nebo mohla svěřit právo myslivosti v této honitbě zkušeným místním myslivcům. Další legislativní změny upravovaly myslivost v následujících letech.⁶⁴ Tyto právní kroky byly opravdu revoluční, neboť dávaly možnost vzniku lidové myslivosti,

---

⁵⁹ J. EMIL, *Znojemský hospodářský spolek v letech 1857 – 1873*. Ročenka okresního archivu ve Znojmě 1990, Znojmo 1992.

⁶⁰ Honební řád Josefa II výslovně zakazoval pronájem jakékoliv honitby sedlákům. Pro sedláky platil také zákaz lovu zvěře a zakázané bylo i chození s ručnicí. Poddaní, kteří se lovecké vášni přesto věnovali, byli stíháni za pytláctví.

⁶¹ K. KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949, s 423 – 424.

⁶² 1 jitro odpovídá přibližně 1,74 hektarů. 200 jiter je tedy rozloha přibližně 115 hektarů.

⁶³ Tento patent zrušil právo honitby na cizí půdě stejně jako všechny bývalé honební roboty poddaných.

⁶⁴ V Čechách byl vydán nový honební zákon již 1. června 1866. Na Moravě vstoupil obdobný zákon v platnost 20. prosince 1895. Dále myslivost upravovala vyhláška ministerstva vnitra o bližším výkonu myslivosti a pronájmu honitby z 25. prosince 1872. Tyto právní normy odebraly právo honitby na pozemcích menších než 200 jiter obcím a přenechaly ho honebnímu společenstvu. Členy tohoto honebního společenstva se stali všichni držitelé pozemků v obvodu obce. Správa honebního společenstva byla dána honebnímu výboru, který byl volen z honebního společenstva na šest let.

která se od této doby stala přirozenou součástí vesnického života a folkloru.⁶⁵ Myslivost tak přispívala k rozvoji vesnice i jejího společenského života.⁶⁶

Významnými spolky, které ovlivňovaly život vesnice, byly také ochotnické a hasičské spolky. Hasičské spolky začaly vznikat od roku 1864 a postupně se staly velmi rozšířenými. Ke konci století již byly v každé druhé vesnici.⁶⁷ Oblíbenost hasičských spolků byla dána nutností ochrany obydlí obyvatel vesnice před častými požáry. Brzy si tyto spolky svojí činností vysloužily uznání a jejich členové a přední funkcionáři se stali váženými obyvateli obce. Kromě jejich požárních výjezdů jim autoritu dodávala také uniforma. V rakousko - uherské společnosti devatenáctého století byla uniforma velmi důležitým sociálně - psychologickým faktorem. Každému kdo ji nosil, tedy i dobrovolným hasičům, propůjčovala uniforma určitou důstojnost a prestiž v celé vesnické společnosti. Hasičské spolky se také velkou měrou podílely na rozvoji kulturního života. Na většině jihomoravských vesnic byl hasičský bál důležitou událostí. Toto výsadní postavení si koneckonců hasičské spolky udržely na venkově až do dnešních dní. Přínosem pro kulturní život vesnice byly i ochotnické divadelní spolky. Především v dlouhých zimních měsících trávili ochotníci večery přípravou představení pro veřejnost. Premiéra těchto představení byla velkou událostí a ještě dlouho byla námětem rozhovorů se sousedy.

II. 4. Zemědělství ve druhé polovině 19. století

Na zemědělskou výrobu působilo v průběhu devatenáctého století mnoho vlivů, které určovaly její podobu i dynamiku jejího vývoje. Velmi významným

---

⁶⁵ Nadčasovost dobových mysliveckých právních norem dokazuje, že základní ustanovení o honebních společenstvech a výkonu myslivosti bylo v upravené podobě implementováno do nového zákona o myslivosti – viz. Zák. č. 449/2001 Sb. zákonů o myslivosti. Minimální výměra je tímto zákonem určena na 500 hektarů, jinak přechází právo myslivosti na honební společenstvo, které volí honební výbor na deset let.

⁶⁶ K tématu např. R. BENIŠ, *Strasti dolnoújezdských sedláků s honitbou po r. 1848*, Agrární Archiv V, 1918.

J. KOUKOL, *Česká myslivost dříve a dnes*, Československý Háj XII, 1935; E. JANOUŠEK, *K výstavce z historie myslivosti*, Stráž myslivosti XVII, 1939.

⁶⁷ P. NOVÁK, *Rolník – vysočina*, in: L. FASORA - J. HANUŠ - J. MALÍŘ (edd), *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2004, s. 193.

faktorem zemědělství devatenáctého století se stal vznik a rychlý rozvoj zemědělského družstevnictví – jak úvěrového tak i neúvěrového. Tato zemědělská družstva vznikala za účelem svépomoci obyvatelům venkova ve finančních a hospodářských otázkách. Družstevní svépomoc se do českých zemí šířila ze západních zemí, zejména z Anglie, Francie a Německa. První svépomocné družstvo bylo zřízeno v Rochdalle v Anglii v roce 1844.⁶⁸ Toto družstvo, se stalo vzorem pro vznik obdobných spotřebních družstev po celém světě.⁶⁹ V českých zemích se nejdříve prosadilo úvěrové družstevnictví. Cílem vzniku těchto družstev bylo poskytnutí levného finančního úvěru drobným malovýrobcům.⁷⁰ Ve druhé polovině devatenáctého století totiž pro rolníka nebylo vůbec jednoduché získat úvěr. Nejnižší úroky půjček se pohybovaly kolem 12 – 15% a to pouze v případě dostatečné hypotékové zástavy.⁷¹ V praxi bylo venkovské obyvatelstvo nuceno přistupovat ve finanční tísní k půjčkám s téměř 100% úroky. Takováto lichva se stala častým jevem a tuto situaci nedokázal změnit ani vznik bank.⁷² Banky sice měly úroky nižší, ale jejich služby byly dostupné především pro statky a velkostatky. Průkopníkem a nestorem českých záložen byl MUDr. František Cyril Kampelík.⁷³ Podle Kampelíka byla úvěrová družstva, především v Čechách, nazývána jako kampeličky.

Na Moravě se jim lidově říkalo „*rajfky*“ podle německého sociálního reformátora Friedricha Wilhelma Reiffeisena.⁷⁴ Lidové označení napovídá, že se tato spořitelní družstva na Moravě šířila nejdříve mezi německy mluvícím obyvatelstvem. Tyto družstevní záložny velmi rychle na moravském venkově

---

⁶⁸ I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha 2006, s. 140.

⁶⁹ Ve stanovách tohoto družstva byla určena rovnost všech jeho členů, která se odrážela v hlasování – každý člen měl jeden hlas. Dále byly určeny nízké členské podíly jako základ družstevního jmění, rozdělování částí zisků mezi členy družstva a dodržování střední výše cen. Stanovy také mluvily o výchovné a vzdělávací funkci družstva.

⁷⁰ E. ALBERT, *Ekonomika II*, s. 263.

⁷¹ I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny*, s. 140.

⁷² Na Moravě působily tři banky – Hypoteční banka markrabství moravského, Moravská eskomptní banka a obchodní a živnostenská banka. První dvě jmenované banky měly sídlo v Brně, třetí měla sídlo v Olomouci. V devadesátých letech ještě přibyla Zemská banka markrabství moravského a První moravská spořitelna.

⁷³ F. C. Kampelík žil v letech 1805 – 1877. Jeho názory popsal v roce 1861 v díle „*Spořitelny ve farských kolaturách orbě, řemeslu ze svízel pomohou.*“

⁷⁴ F. W. Reiffeisen žil v letech 1818 – 1888. První úvěrové družstvo vzniklo na základě Reiffeisenových myšlenek v Německu v roce 1864. Během následujících let jich v Německu vzniklo na tři tisíce.

zdomácněly. V roce 1880 měly na Moravě již sedmdesát sedm tisíc členů. Do roku 1900 se jejich členská základna zvýšila na dvě stě devět tisíc členů.⁷⁵ „*Raiffeisenky*“ byly tedy malá družstva s neomezeným ručením, která fungovala v rámci jedné obce nebo farního okresu. Pro obyvatele venkova byla úvěrová družstva důležitá, protože nabízela půjčky s malými úroky a dostatečně dlouhým splátkovým kalendářem. Rolníci tak tyto peníze mohli použít v případě neúrody k umoření dluhů, tím se družstva stávala důležitou sociální pojistkou. Úvěrová družstva vypůjčením kapitálu k nákupu strojů také přispívala k celkové modernizaci venkova a tím i k celkové větší hospodářské efektivitě.

Dalším druhem zemědělských družstev byla družstva neúvěrní. Tato družstva se zabývala např. nákupem zemědělských potřeb. Takováto družstva ze společných peněz zakoupila např. mlátičku na obilí a ta poté sloužila všem členům družstva. Takto mohli menší zemědělci lépe konkurovat větším zemědělským závodům. Odbytem a prodejem zemědělských produktů se zabývala tzv. družstva skladištní.⁷⁶ První skladištní družstvo vzniklo na Moravě v Litoveli. Tato družstva vykupovala od svých členů obilí a s jeho prodejem vyčkávala až bude jeho cena na trhu vyšší.⁷⁷ Tato skladiště bývala často doplněna i vlastním družstevním mlýnem. K dalším druhům nově vznikajících venkovských družstev patřila družstva zabývající se lnářstvím, lihovarnictvím, ovocnářstvím, zelinářstvím, dobytkářstvím, cukrovarnictvím a pivovarnictvím. Tato družstva zažívala silný vzestup ke konci devatenáctého století.

Podstatným vlivem, který ovlivňoval zemědělství druhé poloviny devatenáctého století, bylo zavádění mechanizace do zemědělské výroby. Tato doba byla obdobím rychlého technického rozvoje zemědělské techniky.⁷⁸ Zavádění moderních strojů do zemědělské výroby sebou přinášelo určité specifické problémy. Jedním z těchto problémů byla horší rentabilita zemědělských strojů oproti strojům používaným v průmyslu. Na rozdíl od

---

⁷⁵ E. ALBERT, *Ekonomika II*, s. 264.

⁷⁶ I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny hospodářství*, s. 143.

⁷⁷ Dříve bylo obilí v době sklizně skupováno obchodníky. Vznikem těchto družstev mohla provize překupníka zůstat v družstevní pokladně a posloužit tak k navýšení kapitálu družstevní pokladny.

⁷⁸ Průkopníky v zavádění a výrobě zemědělských strojů byla Anglie, později ji v jejím vedoucím postavením předstihlo USA.

průmyslových strojů nabízely moderní stroje v zemědělství většinou jen sezónní využití, tím se prodlužovala doba návratu investic do mechanizace. S novými trendy ve výrobě zemědělských strojů se majitelé velkostatků seznamovali zpočátku prostřednictvím velkých strojírenských výstav v Londýně v letech 1851 a 1862 a v Paříži v letech 1855 a 1867.⁷⁹ Moderní technika byla zaváděna nejdříve na velkostatech. Ty měly větší finanční zázemí a mohly si tyto stroje jako první pořídit. Na velkostatech bylo i větší povědomí o moderních efektivnějších způsobech zemědělské práce. Další příčinou, proč se moderní technika šířila nejdříve u velkých vlastníků půdy, byla migrace obyvatel do měst a s tím spojený úbytek pracovních sil, které tak bylo třeba nahradit technikou.⁸⁰ Z počátku vyvolávaly stroje u zemědělského dělnictva na statcích značnou nevoli a dělníci na nich obdobně jako v průmyslu odmítali pracovat, protože stroje jim v jejich očích braly práci. Během krátkého času ale zjistili, že být zaměstnán na statku, který je moderně vybaven jim značně ulehčuje nejtěžší práce. Moderní stroje se postupně rozšiřovaly i mezi střední zemědělské závody a brzy se staly hybnou silou zvyšující se produktivity celého zemědělství. Zavádění technických novinek si vynutila v této době také nová zemědělská praxe. Bylo zaváděno střídavé osevní hospodaření, které si vyžadovalo kvalitnější zpracování půdy, k čemuž bylo zapotřebí výkonnějšího nářadí.⁸¹ Nové nářadí bylo nejprve využíváno v úrodných oblastech Dyjskosvrateckého úvalu a Hané. Ve vyšších oblastech, tedy především na Vysočině, která měla horší klimatické podmínky a tím i menší rentabilitu vynaložených peněz za nákup strojů, se moderní stroje šířily se zpožděním několika desítek let. Tím získávaly úrodné oblasti ještě větší náskok v rozvoji zemědělské produktivity. Od padesátých let devatenáctého století nahrazovalo v zemědělských závodech jižní Moravy Zugmeyerův a Hohenheimský pluh⁸² ruchadlo bratranců Veverkových.⁸³ Zatímco

---

⁷⁹ K. RODAN, *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848 – 1914*, Ostrava 2008.

⁸⁰ I. JAKUBEC, *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848 – 1992*, Praha 2008, s. 25.

⁸¹ I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny hospodářství*, s. 135.

⁸² K pojmosloví zemědělského nářadí např. V. VONDRUŽKA, *Sborník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů (1750 – 1914) II*, Roztoky u Prahy 1989.

⁸³ Roku 1827 dokončili ve vesnici Rybitví u Pardubic rolník František Veverka a jeho bratranec, kovář Václav Veverka, asi tříleté pokusy s novou konstrukcí pluhu, kterou místní obyvatelé nazvali „ruchadlo“.

Hohenheimský a Zugmeyerův pluh půdu pouze kypřil, ruchadlo půdu i obracelo.⁸⁴

Dalšími stroji, které pronikaly na jihomoravský venkov byly nové druhy kultivačního nářadí jako kultivátory, brány, plečky a parní stroje. Parní stroje dokázaly provádět orbu do hloubky 30 cm.⁸⁵ Na jižní Moravě byla parní orba zaváděna jako první v rakouské monarchii – od roku 1871 na velkostatku v Židlochovicích.⁸⁶ Dále byly zaváděny různé kypřiče, krojidla, trhadla, extirpátory,⁸⁷ oborávací pluhy ke kultivaci brambor, řádkovače a známkovače. Modernizací procházely také secí stroje, které znamenaly kromě ulehčení práce i úsporu osiva. Řádkovací stroje napomohly až o 15% k vyšší efektivitě produkce tím, že zrno bylo rovnoměrně a v dostatečné hloubce zanášeno do půdy.⁸⁸ Další velkou novinkou, která se od padesátých let rozšiřovala na jihomoravském venkově byly žací stroje.⁸⁹ Největší oblibě se těšily travní žací stroje. Přes jejich rozšíření mezi střední rolnictvo ovšem zůstala hlavním žacím prostředkem venkova až do dvacátého století kosa. Velkou změnu v zemědělských pracích umožnil nástup mlátičky obilí. Ta vytlačila postupně zcela mlácení cepem. Nejdříve byly používány mlátičky ruční a žentourové. Velké zemědělské závody využívaly mlátiček parních. Nástup mlátiček do zemědělství měl i svůj sociální dopad. Pracné mlácení cepem na mlatech ve stodolách v zimních měsících, kdy byl nedostatek práce na polích, zaměstnávalo značné množství zemědělského dělnictva. To muselo po nástupu mlátiček hledat práci jinde. Nejčastěji ji nacházeli v okolních větších městech v továrnách. Tak se ze zemědělských dělníků stávali dělníci průmysloví. V případě, že dělník do továrny pouze dojížděl a po práci se staral o záhumenku, nazýval se kovodělníkem. Velký

Ruchadlo usnadňovalo orbu, jednu z časově i fyzicky nejnámáhavějších zemědělských prací a proto velmi rychle vešlo ve všeobecnou známost.

⁸⁴ K zavádění ruchadla v zemědělství např. F. LOM, *K počátkům zavádění strojů v selském hospodářství v Čechách*, VČAZ XVII, 1941; V. NOVÁK, *Význam ruchadla ve vývoji technologie půdy*, Praha 1938; J. ČERNÝ, *Ruchadlo a jeho vliv na orební nářadí*, Praha 1937; R. KARPÍŠEK, *Československý pluh, vývoj a dějiny orného nářadí*, Praha 1935.

⁸⁵ I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny hospodářství*, s. 135.

⁸⁶ E. ALBERT, *Ekonomika I*, s. 85.

⁸⁷ Kypřič půdy s radličkami ve tvaru šípu.

⁸⁸ I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny hospodářství*, s. 137.

⁸⁹ Ty byly z počátku dováženy z USA, kde je od roku 1845 vyráběla firma Mac Cormic. První žací stroj byl v rakouské monarchii použit na mikulovském velkostatku již roku 1850.

úspěch si získala brzy také kolová řezačka. Velká většina techniky byla nejdříve dovážena z Anglie, USA a později Německa. Záhy se ovšem ve druhé polovině devatenáctého století objevují také výrobci domácí provenience. Nejdříve se o různé domácí vylepšení postarali domácí kováři, následně vznikali na Moravě i specializovaní výrobci zemědělských strojů.⁹⁰ O celkovém počtu zemědělských strojů na přelomu devatenáctého a dvacátého století na Moravě si můžeme udělat obraz z počtů zemědělských závodů, které v roce 1902 využívaly zemědělské stroje.⁹¹

Současně s mechanizací zemědělství ovlivňovalo vyšší tempo růstu produktivity i nové agrotechnické postupy. Tradiční trojhonná soustava byla postupně nahrazena soustavou střídavého hospodaření.⁹² Přechodem na střídavou soustavu hospodaření zmizela potřeba úhoru.⁹³ Ten byl nahrazen lepší kultivací, hnojením a také novými osevními postupy. Pro každou plodinu byla určena nejvhodnější plodina následující, nikdy nedocházelo k vysázení stejné plodiny po sobě. Postupně se rozšířil tento postup: 1) jetel, 2) pšenice, 3) okopaniny.⁹⁴ Střídavé hospodaření mělo velký vliv na setbu píce, které provzdušňovaly půdu dusíkem. Více osetých pícnin nabízelo více krmiva pro dobytek a tím umožnilo navýšení jeho stavů. Díky navýšení stavu dobytka bylo i více hnoje, kterým se zase přispívalo k větší úrodnosti. Střídavé osevní postupy, stejně jako ostatní novinky v zemědělství byly nejdříve zkoušeny na velkostatkách.⁹⁶

---

⁹⁰ Mezi významné výrobce zemědělských strojů na Moravě patřily např. K. J. Ježek v Blansku, bratři Kubešové v Brně, J. Kang a syn v Dačicích, Lederer a Porges v Králově Poli, J. Lorenz v Kroměříži, A. Wichterle v Brně, J. Kopecký v Hostěradicích, J. Ullmayer v Jihlavě, F. Fochler v Dlouhé Loučce, J. Bašta v Olomouci a J. Klatt v Třešti.

⁹¹ Viz. tabulka č. 1 příloh.

⁹² I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny hospodářství*, s. 104.

⁹³ Úhor byl nadále používán především ve vyšších nadmořských výškách Českomoravské vrchoviny a Jesníků. Na Českomoravské vrchovině činil v roce 1874 podíl úhoru na celkové ploše orné půdy 18,4%. Pro srovnání v Dyjskosvrateckém úvalu to bylo 14,7%. Nejmenší plochy úhoru byly na Hané, kde podíl úhoru na zemědělské půdě byl jen 2%. Celkový podíl úhoru na Moravě byl 10%. Zdroj - E. ALBERT, *Ekonomika I*, s. 144.

⁹⁴ Střídavá osevní soustava byla nejdříve využívána ve Flandrech, poté ji vylepšili v Anglii a z Anglie se rozšířila do celé Evropy. I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny hospodářství*, s. 105.

⁹⁵ Z pícnin byla nejdůležitější vojtěška a červený jetel.

⁹⁶ Na Moravě byl střídavý osevní postup poprvé vyzkoušen na velkostatku v Kounicích.

K dalším novinkám, které do značné míry ovlivnily rychlý rozvoj zemědělství byla meliorace⁹⁷ a chemizace zemědělství. Meliorace se na moravském venkově prosazovala poměrně špatně. To bylo dáno její finanční náročností a roztržitostí držby půdy. Z těchto důvodů se prosadila zejména na velkostatkách. Větší rozvoj meliorace mezi středními rolnickými závody nastal až po roce 1884, kdy byl založen Zemský meliorační fond.⁹⁸ V souvislosti s lepšími znalostmi chemie se v devatenáctém století rozvíjel vývoj a výroba chemických hnojiv.⁹⁹ Z průmyslově vyráběných hnojiv byl v zemědělství nejdříve využíván chilský ledek.¹⁰⁰ Poté zaujaly nejdůležitější místo fosforečná hnojiva. Z velkostatků se v poslední čtvrtině devatenáctého století průmyslová hnojiva začala rozšiřovat také mezi ostatní zemědělské závody.¹⁰¹ Ještě v sedmdesátých letech připadal na 1 ha zemědělské půdy asi 1kg živin, v letech 1905 to již bylo téměř 25 kg.¹⁰² Umělá hnojiva a meliorace tak přispívala k rychlejšímu tempu produktivity zemědělství druhé poloviny devatenáctého století.

III. Poslední věci člověka

III. 1. Kdo byl testátor?

V této kapitole diplomové práce se snažím zodpovědět, kdo byli sepisovatelé testamentů? Jaké bylo jejich socioprofesionální složení a zda se mezi testátory objevují i ženy? Zajímavá je také doba sepsání testamentu, tedy jak dlouho ji před svojí smrtí venkované sepisovali?

---

⁹⁷ Meliorace je souhrn opatření zlepšujících hospodářskou využitelnost půdy. K těmto opatřením patřilo hlavně odvodňování mokřin k lepšímu zemědělskému využití nebo naopak zavodňování suchých oblastí. K nejnákladnějším melioračním pracím patřila úprava vodních toků.

⁹⁸ I. JAKUBEC, *Hospodářský vývoj*, s. 26.

⁹⁹ Původně byl jako hnojivo používán kompost, živočišná mrva, popel a rybníční bahno. Následně se k hnojení začalo používat vápna. Od poloviny století se začalo hnojit také kostní moučkou.

¹⁰⁰ Chilský ledek objevil na konci 18. století český rodák T. Haenke.

¹⁰¹ V sedmdesátých letech byla v českých zemích spotřeba asi 500 – 600 tisíc tun umělých hnojiv ročně.

¹⁰² I. JAKUBEC – Z. TRUBEC, *Dějiny hospodářství*, s. 139.

V předešlých stoletích bylo hlavně ve šlechtickém prostředí zvykem sepisování závětí delší dobu před smrtí.¹⁰³ To souviselo s odchodem na smrt „dobrou smrtí“ – sepsání testamentu, podobně jako rozloučení s přáteli a příbuznými se nemělo nechávat na poslední chvíli.¹⁰⁴ Ve vesnickém prostředí devatenáctého století docházelo k sepsání poslední vůle většinou až na smrtelné posteli. Nasvědčují tomu časté formulace v testamentech „protože již delší čas jsem nemocen, chci tedy mou poslední vůli nechat uspořádati...“¹⁰⁵, nebo „abych od smrti překvapena nebyla...“¹⁰⁶, dále např. „Poněvadž se v nebezpečné nemoci nalézám a tedy by se stalo pan Bůh na věčnost mě povolal i tedy ustanovuji s mým jměním následující pořádek...“¹⁰⁷. K přesnějšímu určení doby sepsání poslední vůle jsem použil datum úmrtí z formuláře o zapsání úmrtí, od kterého jsem odečetl datum sepsání testamentu. Výsledné hodnoty jsem rozdělil do několika skupin: V první skupině jsou testamety pořízené v den úmrtí až týden před smrtí, v této skupině bylo nejvíce testamentů – šestnáct (32 %). Ve druhé skupině byly poslední vůle sepsány testátorem osm dní až měsíc před svojí smrtí, těchto bylo patnáct (30 %). Třetí skupinu jsem vytvořil pro testamety sepsané v období jednoho měsíce až tří měsíců. V této skupině již testamentů viditelně ubývá, je jich deset (20 %). V další skupině, v rozmezí čtyř až šesti měsíců, byly testamety pouze dva (4 %). Ve skupině následující, od sedmi do devíti měsíců, jsou testamety dva (4%). V šesté skupině, kterou jsem vymezil od devíti do dvanácti měsíců, byl testament jeden (2 %). V poslední, sedmé skupině, byly poslední vůle sepsané déle než jeden rok před smrtí, ty byly čtyři (8%).¹⁰⁸ Z uvedeného vyplývá, že lidé ve venkovském prostředí se k sepisování kšaftů odhodlávali, až když cítili, „že se blíží jejich čas“, často z důvodu delší nemoci, nemohoucnosti, či vyšším věkem. Popud k sepsání poslední vůle měl většinou přijít od souseda, či jiné důvěryhodné osoby. Neslušelo se, aby tak učinil člen

---

¹⁰³ P. KRÁL, *Smrt*, s. 80.

¹⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 67.

¹⁰⁵ SOKA Znojmo, Z/OS 542.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, Z/OS 522.

¹⁰⁷ TAMTÉŽ, Z/OS 550.

¹⁰⁸ Dva testamety byly sepsány dva roky před smrtí, jeden tři roky před smrtí a jeden šest let před úmrtím testátora.

rodiny, neboť by to vypadalo, že se dotyčný nemůže dočkat smrti svého blízkého.¹⁰⁹

V další části se zamýšlím nad tím, kdo byl sepisovatelem poslední vůle? Socioprofesní stav je uveden v každém listu o oznámení úmrtí, které představenstvo obce posílalo c. k. městskému delegovanému okresnímu soudu ve Znojmě.¹¹⁰ Z padesáti zkoumaných testamentů bylo čtrnáct (28 %) pořizovatelů poslední vůle sedláky.¹¹¹ Osmnáct testamentů bylo sepsáno domkaři (36 %). Čtyři testamenty (8 %) byly sepsány nádeníky,¹¹² tři pořizovatelé testamentu (6 %) byli socioprofesně zařazeni mezi řemeslníky a dva testátoři (4 %) byli označeni jako soukromníci.¹¹³ Početně třetí největší skupinou testátorů byli výměnkáři – jako stav byl uveden u devíti posledních vůlí (18 %). Mezi pořizovateli závětí se nevyskytl ani jeden celoláník a ani nejchudší vesnické vrstvy zde neměli většího zastoupení. U nejchudších vrstev je to docela pochopitelné. Vzhledem k tomu, že neměli žádný majetek, bylo pro ně pořízení testamentu celkem zbytečné. Proč se mezi testátory neobjevil ani jeden celoláník je zajímavější otázkou. Domnívám se, že to bylo dáno skutečností, že drobením velkých selských gruntů mezi více potomků se počet celolánických usedlostí značně snížil. Druhým důvodem by mohly být nejlépe propracované rodinné strategie u nejbohatších vesnických vrstev, kdy byl majetek předáván ještě za života starého hospodáře mladému nástupci. K prozkoumání rodinných strategií velkých selských rodů by bylo vhodné využít pozemkových knih daných obcí a konfrontovat je s dalšími prameny jako např. svatebními smlouvami.

Velmi zajímavé je pohlaví pořizovatelů poslední vůle. V dřívějších obdobích se žena jako testátorka ve vesnickém prostředí téměř nevyskytuje.¹¹⁴ To bylo dáno postavením ženy ve společnosti, které bylo zakotveno i v dobové právní

---

¹⁰⁹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 196.

¹¹⁰ V jeho příloze byl k soudu zaslán i testament, pokud byl sepsán.

¹¹¹ Ti byli označeni jako čtvrtláník, půlláník, nebo rolník. Čtvrtláník bývá někdy označován za chalupníka, záleželo podle úrodnosti polností a výnosu. Jako rolník mohl být označen i domkař. V tomto případě jsem socioprofesi určil podle velikosti nemovitého majetku z pozůstalostního inventáře.

¹¹² Někdy byla socioprofese uvedena jako domkař a nádeník. Tehdy jsem opět přihlížel k nemovitému majetku. Ve skupině nádeníci jsem nechal pouze osoby, které neměly vlastní dům, ostatní jsem zařadil mezi domkaře.

¹¹³ V jednom případě šlo o hostinského, v druhém případě nebylo podnikání blíže specifikováno.

¹¹⁴ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 192.

praxi. K stejnému závěru došla i Markéta Skořepová, která se ve své edici *Knihy smluv novorychnovského panství* zabývala obdobím mezi léty 1799 – 1831.¹¹⁵ V mnou zkoumaném vzorku testamentů sice převládaly poslední vůle sepsané muži, ale nezanedbatelnou část pořizovatelek závětí byly i ženy. Muž jako testátor se objevuje v třiceti jedna případech (62 %). Žena jako testátorka v devatenácti případech (38 %). Z těchto devatenácti testátorek bylo sedm spolumajitelkou „*sedláckého gruntu*“, čtyři byly výměnkářky, tři domkařky, jedna nádenice, tři manželky řemeslníka a jedna soukromnice.¹¹⁶ Vzrůstající počet žen, které si pořizovaly poslední vůli, mohlo mít několik příčin. Mohl to být podvědomý strach, že jejich ústní poslední vůle nebude mít tak velkou váhu a mohla by být po její smrti dodatečně změněna. Dalším důvodem mohl být i větší ženský smysl pro povinnost, kterou jako matka a manželka jistě pociťovala. Vliv na poměrně velké zastoupení ženských testamentů mělo jistě i jiné postavení žen oproti předešlé době. Žena byla ve druhé polovině devatenáctého století zapsána jako spolumajitelka gruntu a často byla i hlavní dědičkou po svém muži. Je tedy pochopitelné, že chtěla předání svého majetku pojistit i formou písemné poslední vůle.

III. 2. Sepsání testamentu

Testament byl ve všech dobách i vrstvách společnosti, tedy i ve venkovském prostředí druhé poloviny devatenáctého století, vždy především právní listinou. Až do osmnáctého století neměli poddaní kšaftovní právo, nesměli tedy sami stanovovat, kdo se má v budoucnu ujmout jejich hospodářství.¹¹⁷ Nový hospodář mohl začít hospodařit teprve po souhlasu vrchnosti. Možnost vrchnosti zasahovat do dědických práv hospodářů výrazně omezil teprve Všeobecný řád o dědické posloupnosti.¹¹⁸ Podle něj připadl majetek po zemřelém jeho dětem, případně jejich potomkům. V případě, že ti nebyli, připadl majetek rodičům a jejich dětem.

---

¹¹⁵ M. SKOŘEPOVÁ, *Knihy*, s. 36.

¹¹⁶ Z devatenácti testátorek jich bylo devět ovdovělých, osm vdaných a dvě svobodné.

¹¹⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 192.

¹¹⁸ Ten byl vydaný v rámci josefínských reforem v roce 1786.

Jestliže ani ti nežili, připadl majetek na prarodiče a jejich děti. Takto pokračovalo dědické právo až do šesté linie.¹¹⁹

V devatenáctém století upravovaly testamentární praxi především tři císařské patenty,¹²⁰ které se snažily zavést tzv. „notářský přímus“ – tj. povinnost přibrat k vyhotovení některých právních listin notáře. Mezi tyto listiny patřila i poslední vůle.¹²¹ Otázkou ovšem je, jak byly tyto patenty dodržovány ve venkovském prostředí v praxi. U žádného ze zkoumaných testamentů není nikde zmínka o přítomnosti notáře při jeho sepsání. Na rozdíl např. od svatebních smluv, které byly občas také součástí pozůstalostního spisu.¹²² V praxi by ani přítomnost notáře nebyla zcela dost možná, neboť jak jsem uvedl v předešlé kapitole, valná většina posledních vůlí byla sepisována až na smrtelné posteli, některé dokonce v den úmrtí.¹²³ Co tedy předcházelo sepsání poslední vůle? Každý venkovan se musel stejně jako lidé vyšších vrstev na svou smrt připravit, k těmto přípravám patřilo vyřízení všech pozemských záležitostí, aby se člověk mohl, až udeří hodina smrti, věnovat smíření s Bohem.¹²⁴ Důležité bylo smíření se se sousedy, příbuznými, urovnání všech sporů mezi nimi. Umírající prosil o odpuštění Boha i své okolí. Musely být také zaplacený všechny dluhy, případně předána majetnost. K vyřízení předání majetnosti sloužilo poslední pořízení. Poslední pořízení se mohlo dít ústní či písemnou formou.¹²⁵ Jak časté bylo sepsání poslední vůle písemnou formou? Alexandra Navrátilová ve své studii tvrdí, že koncem devatenáctého století byla písemná poslední vůle již spíše výjimkou.¹²⁶ Archivním výzkumem jsem zjistil, že si testament ve druhé polovině devatenáctého století na jihomoravském venkově pořídil každý sedmý člověk,

---

¹¹⁹ V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963, s. 493.

¹²⁰ Byl to císařský patent č. 366/1850 ř. z. , ze dne 29. září 1850, jímž se vydává notářský řád. Císařský patent č. 93/1855 ř. z. , ze dne 21. května 1855, jímž se vydává notářský řád. Zákon č. 75/ 1871 ř. z., ze dne 25. července 1871, jímž se vydává notářský řád.

¹²¹ I. SCHELLEROVÁ, *Organizace soudnictví, notářství a advokacie*, Praha 1997, s. 258.

¹²² Ty byly sepisovány v advokátní kanceláři za přítomnosti advokáta, obou stran ženicha a nevěsty a svědků.

¹²³ Notář by musel být někdy i na více místech v různých částech soudního okresu najednou, což bylo vzhledem k dopravním možnostem zkoumané doby dosti velkým problémem.

¹²⁴ P. KRÁL, *Smrt*, s. 80.

¹²⁵ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s.196.

¹²⁶ TAMTÉŽ.

který zemřel.¹²⁷ Toto číslo je poměrně vysoké, zvláště jestliže vezmu v úvahu, že v pozůstalostních spisech byli zaznamenáni všichni zemřelí, včetně dětí a nemajetných lidí, kteří neměli co odkázat. Tato skutečnost se odrážela i v listu o zapsání úmrtí, kde v kolonce, jestli dotyčný učinil poslední vůli, bylo občas napsáno „*dotyčný testamentu neučinil, jelikož žádného majetku neměl.*“¹²⁸ Tento poměrně vysoký počet posledních vůlí si vysvětluji tradičním prostředím jihomoravského venkova. Vžitě zvyky a obyčeje se zde udržují po delší dobu. Proto se domnívám, že i testamentární praxe se zde udržela v častější míře až do konce devatenáctého století. Je otázkou, zda je výskyt závětí na Znojemsku spíše lokální anomálií, nebo zda byla testamentární praxe venkovanů ve druhé polovině devatenáctého století stejně častá i v jiných oblastech českých zemí. K vyřešení tohoto problému by bylo třeba důkladnější komparace s pozůstalostní agendou jiných krajů.

Kromě posledního pořízení, ať už ústního či písemného, patřilo k rituálům křesťanského modelu smrti také poslední pomazání, požehnání¹²⁹ a loučení se s příbuznými a přáteli. Umírající dával poslední rady a příkazy své rodině. K umírajícímu chodily návštěvy z celé vesnice a byla snaha, aby se přišli smířit i zneprátelení sousedé alespoň na smrtelné posteli. Vyřčená poslední slova byla v lidové tradici téměř posvátná, nesplnění vůle nebo přání umírajícího člověka, bylo těžkým hříchem, který by na rodinu nebožtíka přivolal hanbu i hněv celé vesnice. Člověk umíral v této době v okruhu svých blízkých. Dobří lidé se smrti bát nemuseli - jestliže žili zbožným životem, byli na smrt připraveni. Pro ně byla smrt pouhým oddělením duše od těla.¹³⁰ Lidé věřili, že se umírající již brzy setká s jejich zemřelými příbuznými a přáteli. Často chodili za umírajícím a prosili ho, aby jejich známé „*na onom*“ světě pozdravoval.¹³¹ Ve vesnickém prostředí tedy podléhaly poslední chvíle člověka zažitým rituálům a postupům, kterými se řídilo i sepsání poslední vůle.

---

¹²⁷ Pro získání vzorku padesáti testamentů bylo nutné pročíst třistatřicet pozůstalostních spisů.

¹²⁸ SOKA Znojmo, Z/OS 544.

¹²⁹ K dobrým mravům patřilo především dávat požehnání svým potomkům.

¹³⁰ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 188 – 189.

¹³¹ TAMTÉŽ.

III. 3. Vzhled a rozbor závětí

Poslední vůle ve venkovském prostředí, stejně jako v prostředí měšťanském a šlechtickém, podléhala ustáleným vnějším formám. Testamenty byly většinou nadepsány jako „*má poslední vůle*“ , „*testament*“, „*poslední pořízení*“ a podobně. Některé testamenty se podobaly invokací šlechtickým testamentům.¹³² Ty měly podobu krátké modlitby nebo zvolání božího jména. Objevují se formulace jako „*Ve jménu Božím!*“ , „*S Bohem*“ , „*Ve jménu nejsvětější Trojice*“ , „*Ve jménu Boha otce i syna i ducha svatého Amen!*“ Obracení boží pozornosti na sepisovaný testament zaručovalo, že ustanovení závěti budou platná na zemi i v nebi. Vyzváním božího jména se odlišuje testament od jiných právních dokumentů.¹³³ Po invokaci následovala v jedenácti případech intitulace. Intitulaci použilo sedm žen testátorek a čtyři muži. Buď byla použita formulace jako „*já níže podepsaná, učinila jsem při úplném duševním zdraví o mé pozůstalosti následující pořízení*“ Někdy se žena podle dobového smýšlení identifikuje podle mužského partnera : „*Já níže podepsaná Antonia Hellingerová vdova po zemřelém Vincenci Hellingerovi v Mikulovicích činím toto mé poslední pořízení po dobrém uvážení a při dobrém vědomí.*“¹³⁴ Jindy se mohla žena identifikovat podle socioprofese jejího manžela: „*Já níže podepsaná Eleonora Rapáč domkařka č. 11 v Bojanovicích skládám poslední vůli jak následuje...*“¹³⁵. Sebeidentifikace podle mužského příslušníka rodiny byla v dřívější době pro ženy charakteristická. Testátorky ve šlechtickém prostředí se identifikovaly podle manžela nebo otce.¹³⁶ Ve vzorku zkoumaných testamentů se tato sebeidentifikace žen objevuje méně. Domnívám se, že je to odraz posunu v ženském smýšlení ve druhé polovině devatenáctého století, jakési ženské emancipace. Vždyť žena v této době byla ve většině případů právoplatnou spolunajitelkou nemovitostí. Zatímco dříve žena po smrti manžela hospodařila

¹³² Tuto invokaci obsahovalo čtrnáct testamentů.

¹³³ P. KRÁL, *Smrt*, s. 94.

¹³⁴ SOKA Znojmo, Z/OS 543.

¹³⁵ TAMTÉŽ, Z/OS 549.

¹³⁶ P. KRÁL, *Smrt*, s. 97.

na usedlosti pouze do zletilosti svých dětí,¹³⁷ nyní byla často univerzální dědičkou pozůstalého majetku.¹³⁸ Důkazem lepšího ženského postavení ve společnosti je i samotný počet ženských testamentů. V dřívější době bylo nemyslitelné, aby ve venkovském prostředí, žena sepisovala testamenty. Přes lepší ženské postavení ve vesnické společnosti ovšem nelze v žádném případě hovořit o rovnoprávném postavení žen. Na to si ženy musely počkat až do století následujícího. U mužských testamentů se intitulace omezila pouze na „já níže podepsaný“, případně je zde napsáno jméno testátora „Já Jan Fiala ...“¹³⁹.

V dalších částech posledních vůlí se testátoři rozepisovali o důvodech sepsání poslední vůle: „*abych od smrti překvapena nebyla, než bych potřebný pořádek učinila, tak jsem při dobrém a zdravém rozumu mou poslední vůli zapsati dala, jak následuje!*“¹⁴⁰, nebo „*Poněvadž konec mého živobytí se přibližovati cítím, tak jsem při zdravém rozumu svou poslední vůli napsati nechal a skrze tři svědky potvrditi dal*“¹⁴¹. V této části testamentů jsou také časté zmínky o špatném zdravotním stavu testátorů „*Poněvadž se v nebezpečné nemoci nalézám...*“¹⁴², nebo „*...skládám poslední vůli jak následuje jestli pán Bůh v nynější mé nemoci na věčnost povolá, tedy sobě přeji aby pán Bůh mou duši ráčil přijmout na milost*“¹⁴³. Časté jsou také věty o nevyhnutelnosti konce života „*Uváživši že smrt každého člověka jest jista, avšak den a hodina její nejistá jest...*“¹⁴⁴. Dále např. „*...považujíc v mé nemoci, kterou mě pan Bůh navštívit ráčil, nestálost tohoto časného živobytí, protož pokud mé síly a mých smyslů užívati mohu poroučím...*“¹⁴⁵. Dalším obvyklým důvodem udávaným o sepsání posledního pořízení bývá snaha zamezit budoucím sporům po smrti testátora: „*s přesvědčením by po mé smrti žádných soudů nebylo, vyjadřuji u přítomnosti*

---

¹³⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 193.

¹³⁸ Z padesáti zkoumaných testamentů byla žena hlavní dědičkou pozůstalého majetku ve čtrnácti případech.

¹³⁹ SOKA Znojmo, Z/OS 551.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ, Z/OS 542.

¹⁴¹ TAMTÉŽ.

¹⁴² TAMTÉŽ, Z/OS 543.

¹⁴³ TAMTÉŽ, Z/OS 545.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, Z/OS 548.

dožádaných tří svědků ...“¹⁴⁶ ; „Nejsem si dlouho na tomto světě jist, ač již delší dobu nemocí jsem upoután na posteli, pročes jsem si umínil mou poslední vůli učiniti by kdyby mě Bůh z tohoto světa povolal, nebylo po mě žádných dalších roztržitostí“¹⁴⁷. V lidovém smýšlení byla tato snaha dána představou, že by nebožtík v případě neučinění poslední vůle, ať už ústní nebo písemné, neměl v hrobě zaslouženého odpočinku. Musel by se vracet do světa živých a napravovat svoje chyby. Tato domněnka je patrná z některých formulací testamentů: „Poněvadž se ku konci mého života cítím, učiním pořádek s mými domácími abych měl v hrobě odpočinek činím tedy při zdravém rozumu a dobrém rozvážení před třema svědky následující pořádek...“¹⁴⁸.

V úvodních větách testamentu bylo velmi důležité informovat o svém dobrém duševním stavu, zdravém rozumu a dobrém rozvážení.¹⁴⁹ To bylo důležité z hlediska právní platnosti testamentu, proto se tyto formulace objevují ve většině posledních vůlí. V myslích lidí měly zajistit skutečnost, že si je umírající ještě vědom toho, co činí. Kromě dobrého rozumu a duševního zdraví bylo pro platnost testamentu důležité opatřit jej podpisem důvěryhodných svědků. Většinou testament stvrzovali tři svědci.¹⁵⁰ O potvrzení pravosti testamentu svědky nás testátor mohl informovat hned po úvodní části závěti, ve větší míře nás ale o svědcích testament informuje až v poslední části. Za svědky si testátor snažil vybrat důvěryhodné obyvatele vesnice. Často se mezi svědky objevuje starosta obce. Snaha vybrat si představeného obce nebo bohatého sedláka, byla pro testátora větší zárukou nezpochybnitelnosti její platnosti po jeho smrti. Nikdy se mezi svědky neobjevuje žena, protože nebyla považována za právoplatného svědka. Poslední vůle by v takovém případě mohla být po smrti testátora lehce napadena.

Samotný zápis posledního pořízení, který následoval po úvodních formulacích, které jsem rozebral na předešlých řádcích, byl rozdělen do bodů,

---

¹⁴⁶ SOkA Znojmo, Z/OS 544.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, Z/OS 543.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ.

¹⁴⁹ Svědectví o dobrém duševním zdraví obsahuje třicet pět testamentů.

¹⁵⁰ V několika případech byl testament „stvrzen“ jen podpisem dvou svědků, občas mohli být vyžádáni i svědci čtyři.

kteřé byly očíslovány od jedné. První bod byl ve většině testamentů vyhrazen pro vyřídění duchovních záležitostí a pohřbu. Objevují se formulace jako: „*Duši mou poroučím Bohu všemohoucímu a žádám, aby mé tělo podle obyčejce církevního pochováno bylo*“¹⁵¹, nebo „*Odporoučím mou duši Bohu a tělo zemi z které pošlo a žádám aby mé tělo dle způsobu a obyčejce křesťanského katolického náboženství pohřbeno jest bylo*“¹⁵². K zabezpečení duchovního „jmění“ nabádala církev již od středověku. Duše byla chápána jako nejdůležitější vlastnictví každého člověka.¹⁵³ Při komparaci s úvodními částmi testamentů z edice knihy smluv novorychnovského panství¹⁵⁴ vystupuje zřetelně mentalita jihomoravského venkovana. Jihomoravské testamenty, ačkoliv jsou téměř o jedno století mladší, si zachovávají vzhled testamentů předešlých století. Zatímco u většiny novorychnovských testamentů chybí formulace o odkazu duše Bohu a těla zemi,¹⁵⁵ u testamentů ze Znojemska se vyskytují v mnohem větší míře. Také se zde vyskytují časté úvahy o pomíjivosti světa, které byly typické pro testamenty ranného novověku. O mizení zbožných přání se zmiňuje ve svém díle i Phillipe Ariés.¹⁵⁶ Podle něj se tato zbožná ustanovení začínají ztrácet v polovině osmnáctého století a během století následujícího mizí zcela.¹⁵⁷ Ve francouzském prostředí se tomuto problému věnoval i Michele Vovelle. Vymizení zbožných ustanovení si vysvětluje jako ústup náboženských věr a ústup křesťanství celkově.¹⁵⁸ Phillipe Ariés uvedenou Vovellovu tezi zavrhl. Ústup zbožnosti z posledních vůlí si vysvětloval jako součást citové revoluce probíhající v devatenáctém století. Vše, co se týkalo těla, duše, spásy a přátelství, je podle jeho teorie odstraněno z právní oblasti, tedy z testamentů. Stávalo se domácí a rodinnou záležitostí. Z posledních vůlí se stává ryze právní dokument řešící odkazy majetku.¹⁵⁹ Starší vzhled jihomoravských závětí si vysvětluji jako

---

¹⁵¹ SOKA Znojmo, Z/OS 542.

¹⁵² TAMTÉŽ, Z/OS 545.

¹⁵³ P. KRÁL, *Smrt*, s. 98 – 99.

¹⁵⁴ M. SKOŘEPOVÁ, *Knihy smluv*.

¹⁵⁵ Autorka sama uvádí, že tyto formalizované invokace byly naprostou výjimkou, vyskytovaly se pouze v městečku Dolní Cerekev.

¹⁵⁶ P. ARIÉS, *Dějiny smrti* II, Praha 2000, s. 208 – 210.

¹⁵⁷ Autor se zabýval studiem testamentů uložených v pařížském ústředním notářském archivu.

¹⁵⁸ P. ARIÉS, *Dějiny*, s. 210.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 212.

důkaz jihomoravského tradicionalismu a silného církevního vlivu, který ve vesnickém prostředí často vydržel hluboko do dvacátého století. Tradiční smýšlení je dodnes patrné při některých vesnických pohřbech i při vesnických slavnostech a svátcích.

Po zabezpečení svojí duše mohli testátoři přistoupit k odkazům světského jmění. Hlavní důraz byl v další části testamentu vyhrazen předání majetku. Pro předání majetku měli venkované v devatenáctém století dvě možnosti. Buď ji mohl majitel nechat přepsat ještě za svého života na nového majitele nebo použil k předání majetku právě testament. V této části testamentu mě zajímalo, jaká byla nejčastější strategie předávání majetku? V mnou zkoumaných posledních vůlích bylo nejčastější předání majetku z manžela na manželku. Takovýchto testamentů bylo čtrnáct. Manželka jako spoluvlastník druhé poloviny movitého i nemovitého majetku dostala v testamentu manželovu polovinu. Z předaného majetku měla pozůstalá manželka povinnost vyplatit otcovský podíl dětem. Tento podíl byl nejčastěji vázán na dosažení plnoletosti nebo měl být vyplacen po svatbě.¹⁶⁰ Mohlo se jednat o rozlišné sumy, podle socioprofese a finančních možností testátorovy rodiny. Pro příklad uvádím poslední pořízení púllánika: „*jmenovaný púllán mám s mou manželkou do společnosti odporůčuji moji polovici mé manželce Mariji téhož púllánu jakož i svobodná pole a louky, a bude za to povinna našim dětem a sice Juliana, Anton, Karel, Maria a Františka vyplatiti co otcovský podíl jmenovaným pěti dětem každému vyplatiti dvě sta zlatých kterážto splatka se jim má splatit, když dospěje čtyřadvacet let stáří...*“¹⁶¹ V tomto případě se tedy jednalo o tisíc zlatých. Jak velké zatížení tato částka pro usedlost znamenala lze zjistit při nahlédnutí do pozůstalostního inventáře. Pozůstalý majetek byl odhadnut na 2897 zl. 50 kr.,¹⁶² z něhož do pozůstalosti patřila

---

¹⁶⁰ Plnoletosti dosáhl člověk v Rakousku (Rakousko – Uhersku) v devatenáctém století ve dvaceti čtyřech letech.

¹⁶¹ SOKA Znojmo, Z/OS 544. Testátor Antonín Viklický byl púlláník a hostinský v Rudlicích.

¹⁶² Nemovitý majetek:

polovina z púllánu v Rudlicích č. 1 v ceně 2610 zl. ,

polovina k pozemkům v ceně 65 zl.,

polovina k pozemkům v ceně 20 zl.,

Movitý majetek:

1 pár koní 40 zl. ,

2 krávy 40 zl. ,

polovina movitosti. Otcovský podíl zde tedy tvořil téměř třetinu pozůstalosti. Další příklad jsem vybral z poslední vůle domkaře a nádeníka: „*Můj domek pod číslem 107 starý, nový 148, ale je to ten samý domek. Pak pole dolní pšeničný ve výměře 2 míry, dolní pole k Mašůvkám 1 a půl míry a pak padělek pod loukami 1 a půl míry. To všechno poroučím mojí manželce v úplné používání a ona moje manželka Marie Vyluková bude z toho jí ponechaného povinna majetku mým dětem čtyřem totiž Josefovi, Františkovi, Juliáně a Rudolfovi každému po 50 zl. r. m. až budou 24 let staří vyplatiti. Dále poroučím pole padělek k Plavči půl míry a Podsedek k Mašůvkám tři čtvrtě míry pod tou samou výminkou.*“¹⁶³ Celkově měla pozůstalá manželka vyplatit 200 zlatých. Odhad pozůstalosti majetku byl ohodnocen na 188 zl. 50 kr.¹⁶⁴ Z této pozůstalosti musela vdova nejdříve uhradit dluh ve výši 100 zl.¹⁶⁵ Ze samotné pozůstalosti jí tedy zůstalo 88 zl. 50 kr. Je tedy patrné, že pro tuto vdovu byl otcovský podíl značnou finanční zátěží, i když k jeho vyplacení mělo dojít postupně až za několik let. Stávalo se, že dluhy společně s otcovským podílem mohly dosáhnout výše pozůstalého majetku nebo ho dokonce převyšovat. Takto tomu bylo u nádeníka Josefa Černého: „*Mou majetnos, která pozůstává z jednoho kusu pole v trati starý sady, ve výměře 1173 sáhů odevzdávám mé manželce Marii Černý. Kterážto bude povina z tohoto pole*

---

1 jalovice 20 zl.,
3 telata 30 zl.,
2 vozy 30 zl.,
1 mlátička stará 5 zl.,
1 mlýnek starý 1 zl. 50 kr.,
1 kus vepřového dobytka 6 zl.,
drobné hospodářské nářadí 5 zl.,
nábytek, peřiny, šatstvo 20 zl.,
hostinské a kuchyňské nářadí 5 zl.,
celkem 2897 zl. 50 kr.

¹⁶³ SOKA Znojmo, Z/OS 542. Testátor byl Martin Vejlupek, domkař a nádeník z Únanova.

¹⁶⁴ Nemovitý majetek:

polovina z domku č. 147 se zahradou v Únanově v ceně 230 zl.,
polovina z pozemku č... v ceně 15 zl.,
polovina pozemku č... v ceně 50 zl.,
polovina z pozemku č... v ceně 20 zl.,
polovina pozemku č... v ceně 60 zl.,

Movitý majetek:

jeden stůl z měkkého dřeva v ceně 50 kr.,
jeden oblek cajkovní na svátek a jeden oblek na všední dny, jeden pár bot, jeden klobouk, dvě košile všechny starý a obnošený v ceně dohromady 11 zl. 50 kr. tedy dohromady 2 zl., z toho polovina do pozůstalosti, tedy 1 zl.

Celkem 188 zl. 50 kr.

¹⁶⁵ Ty si vypůjčila na pohřební a lékařské náklady a na živobytí.

vyplatiti 1) následující obnos, totiž mojí sestře provdané František Rojík, čís.83 v Únanově 50 zlatých. 2) Bude povina p. Hamanu Ratingerovi přebývajícimu ve Znojmě též tam 50 zl. 3) Bude povina má manželka zaplatit dluh do obecní pokladny v Únavově který jest zanesen v knihovních deskách ve Znojmě, kterýžto nemůžu udat kolik dlužím . 4) Bude povina vyplatit paní Aně Hadroškovi vdově 10 zl. 5) Poroučím by moje manželka v pádu kdybych zemřel po mě pozůstalým dětem totiž synovi Jakubovi a dceři Rozárii až v jejích plných letech t. j. 24 roku uplynutí bylo jim z toho dědictví každému po 20 zl. úhrnem tedy 40 zl.“¹⁶⁶ Pozůstalost byla odhadnuta na 204 zl. 75 kr.¹⁶⁷ Dluh i s pohřebními výdaji byl 177 zl. 45 kr., 40 zlatých byl otcovský podíl, odkázaná pozůstalost tedy vdově ani nestačila k zaplacení všech povinností. Především v bohatších vesnických vrstvách bylo odkázání majetku manželce nebo manželovi dohodnuto již před svatbou ve svatebních smlouvách. V takových případech se dá mluvit o svatební smlouvě jako o předstupni testamentu. Žena odkazující svůj majetek svému muži jako hlavnímu dědicovi se v testamentech objevila devětkrát. Podmínky převzetí pozůstalosti byly stejné jako u mužských testamentů. Pozůstalý manžel byl povinen vyplatit dětem z dědictví dědický podíl, k tomu mohl být povinen ještě např. vystrojením svatby a vydáním další výbavy jak je tomu v testamentu púllánice Antonie Fučíkové: „2) Přeji si aby byl můj manžel František Fučík univerzálním dědicem na púllánu č. 32 ve Velkých Mašovicích ležící. 3) Za to jest můj manžel František Fučík povinen z tohoto púllánu vyplatiti mím čtyřem nezletilým dítkám každému osum set zlatých r. m. totiž Josef, Terezie, Antonín, František jsou dítky. 4) V pádu že by některé z dítek zemřelo, rozdělí se jeho podíl mezi ostatní. 5) Jest povinen František Fučík mé dceři Terezii její věno osum set zlatých r. m. po uplynutém dvacátém roku hned vyplatiti, anebo zúrokovati od dvacátého roku na 5% ze sta. 6) Jest dále povinen můj manžel František Fučík mím třem synům Josefovi, Antonovi a Františkovi z jeho púllánu

---

¹⁶⁶ Z/OS 543. Tetátor byl Josef Černý, nádeník z Únanova.

¹⁶⁷ Nemovitý majetek:

pozemek staré sady v ceně 200 zl.,

Movitý majetek:

stůl , almárka, postel, obnošené šaty v ceně 4 zl. 75 kr.

Celkem 204 zl. 75 kr.

každému osum set zlatých r. č. po uplynutém čtyř a dvacátém roce hned vyplatiti a zúrokovat každému od dvacátého roku na 5%. 7) Jest povinen můj manžel František Fučík každému ze jmenovaných čtyřech dítek na výbavu jeho svatby jedno sto zlatých vyplatiti. 8) Obdrží dcera od mého manžela 3 polštáře a 2 duchny, postel a almaru, dále obdrží má dcera Terezie 1 krávu. 9) Obdrží dále od mého manžela mí tři dříve jmenovaní syni totiž každý jednu duchnu a jeden polštář.“¹⁶⁸ V tomto případě se stává naopak testament předobrazem satební smlouvy tím, že stanoví výši věna budoucí nevěsty. Celková částka 3600 zl. zde převyšovala pozůstalost, která byla odhadnuta na 2974 zl. 60 kr. ¹⁶⁹ Dědické podíly byly postupně podle možností „gruntu“ vypláceny. Po vyplacení byly děti „odbyty“. Jestliže nestihl hospodář dědické podíly vyplatit, byly tyto podíly zapsány jako úvazek na daný grunt. Po předání hospodaření svému nástupci se s nimi musel vypořádat nový hospodář. Další častou možností bylo odkázání majetku na svého syna. Těchto testamentů bylo deset. Svoji dceři odkázal testátor majetek ve třech případech. Žena jako testátorka odkázala majetek synovi ve třech případech a žena dceři ve dvou případech. V těchto případech byly poslední vůle doplněny ustanoveními o povinných dávkách ostatním sourozencům: „1) Domek svůj č. 64 v Únanově poroučím synu svému Janu Bulínovi. 2) Z toho domku povinen jest můj syn vyplatiti nejstarší sestře Terezii Lechnerové 20 zl., pak Františku Bulínovi také 20 zl. Tyto peníze jakož i následující odkazy jest můj syn Jan Bulín povinen splatiti bratrům a sestrám až se ožení. V případě že by se neoženil za tři léta po nabytí platnosti této poslední vůle. 3) Bratru Josefovi Bulínovi a sestře Marii Wiesner povinen jest můj syn

---

¹⁶⁸ SOKA Znojmo, Z/OS 542.

¹⁶⁹ Nemovitý majetek:

Půllán č. 32 i s přílehlými pozemky v Velkých Mašovicích v ceně 5000 zl, z toho polovina patřící do pozůstalosti - 2500 zl.

Movitý majetek:

Hospodářské nářadí v ceně 182 zl., z toho polovina patřící do pozůstalosti - 91 zl.,

dobytek v ceně 260 zl., z toho polovina do pozůstalosti - 130 zl.,

obilí a sláma v ceně 390 zl., z toho polovina do pozůstalosti 195 zl.,

nábytek domovní v ceně 44 zl 20 kr., z toho polovina do pozůstalosti – 22 zl. 10 kr.

šatstvo a prádlo v ceně 64 zl., polovina do pozůstalosti – 32 zl.,

kuchyňské nádobí v ceně 8 zl., polovina do pozůstalosti – 4 zl.

Celkem 2974 zl. 60 kr.

vyplatiti každému po 50 zl...“¹⁷⁰ V ostatních případech odkazoval testátor svoji pozůstalost ostatním příbuzným. Roli mohla hrát např. péče o testátora v nemoci a na smrtelné posteli. Tak zanechal Václav Čech, krejčovský pomocník a domkař svému otci domek v Pavlicích za posluhování. Své ostatní jmění rozdělil mezi svého otce a bratra.¹⁷¹ Vděčnost za ošetřování se objevuje také v dalších testamentech: „*Můj podíl na chalupě č. 96 který obnáší 28 zl. odporučuji za mé ošetřování Františku Lexovi.*“¹⁷² Antonie Hellingerová, čtvrtlánice z Mikulovic, slibuje pole tomu, kdo se o ni bude starat: „*Kopanina na Hájcích v maloněmecké trati , má patřiti tomu kdo mě doošetřuje ku smrti a pohřeb vypraví, však ale aby k tomu Burianová a Vlková po desíti zlatých k tomu složili*“¹⁷³.

V posledních vůlích se objevují lidské osudy, ať už rodičovská láska, nebo přátelské vztahy. Z testamentů také promlouvají starosti a strasti lidí žijících na venkově, především v nižších vrstvách byli časté finanční potíže: „*Jelikož mám dvě malé děti, protož nemůžu s domkem mým č. 71 v Hlubokých Mašůvkách nic jiného udělat, jen toliko aby se prodal a dluhy zaplatili a zůstane li něco po dluhách, aby se peníze ty dali dětem, totiž Terzii a Ferdinandovi do sirotčí kasy*“.¹⁷⁴ Také v ostatních posledních pořizích jsou časté příkazy k zaplacení dluhů. Druhá polovina devatenáctého století byla především pro nižší vesnické vrstvy velice nepříznivá. Dluh a následná exekuce byla neustále velmi blízko.¹⁷⁵ Stačil špatný rok na počasí nebo úraz muže – živitele a z domkaře se rázem mohl stát bezzemek. Testamenty jsou tedy i svědectvím zadluženosti venkovského obyvatelstva. Významným faktorem zadluženosti nižších vesnických vrstev byly negativní procesy probíhající ve druhé polovině devatenáctého století. K těm patřila hospodářská krize, kterou v osmdesátých letech vystřídala vleklá krize agrární.¹⁷⁶ S dopady této agrární krize se moravské zemědělství vyrovnávalo až

---

¹⁷⁰ SOKA Znojmo, Z/OS 547. Testátor byl Jan Bulín, domkař z Únanova.

¹⁷¹ TAMTÉŽ, Z/OS 545.

¹⁷² TAMTÉŽ, Z/OS 549.

¹⁷³ TAMTÉŽ, Z/OS 543.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ.

¹⁷⁵ Jak častý byl u nižších sociálních vrstev na vesnici život s dluhy je patrné z pasivního stavu v pozůstalostním řízení.

¹⁷⁶ Ta byla způsobena především krizí z nadvýroby související se zapojením českých zemí do mezinárodních trhů. V moravském zemědělství bylo především postiženo obilnářství, které trpělo levným importem obilí ze zámoří.

do počátku dvacátého století.¹⁷⁷ K zadluženosti ovšem mimo jiné mohlo přispívat i rozdělování nemovitého majetku mezi více dědiců. K dělbě majetku mezi dva syny se rozhodl púlláník František Směnička: „1) *Co hlavní dědice ustanovují mé dva syny Josefa a Františka a sice starší František podrží polovici polností z púllánu tak jak dnešního dne jsou rozdělená a jak již po dlouhý čas užívají bez všelikých nároků na stavení aneb snad nějaké náhrady za ně. Za to ale splatí napolovic totiž 55 zl. na dluh v obnosu per 1050 zl. vypujčených z nadaci po zemřelém Josefu a Marii Suchým v Jevišovicích. 2) Druhou polovici obdrží mladší syn Josef též tak jak dosud polnosti užíval s domem č. 2 a se stodolou a vůbec všechno jak v domě leží, orní nábytek pluh, ruchadlo, radlo, kolečka a dva vozy, pár volků, dvě krávy a jiné věci domě se nalézající. Pak obdrží kopaninu v Bojanovském rydě zvanou v Hluboký kroužky o výměře 735 sáhů louka, 555 pole a 335 sáhů pastviště. Kopanina v Hložku asi pod 3 míry ve výměře patří též co vlastnictví mladšímu synu Josefovi.*“¹⁷⁸ V další části je rozdělena menší část polností dcerám a poté se testátor opět vrací k dělení mezi syny: „*Pastviště zvané za chmelencem patří obou synům Františku a Josefovi společně.*“¹⁷⁹ Testament znovu dokumentuje, jak byli časté půjčky ve vesnickém prostředí devatenáctého století. Zajímavý je i z dalšího hlediska. Dokumentuje nám novou strategii předávání majetku, totiž mezi dva syny. Tato strategie je jistě dobře pochopitelná z lidského hlediska. Otec má rád oba syny a tak jim rozdělí „grunt“ na půl. Ovšem právě toto dělení mohlo vést ještě k většímu zadlužování a celkově k chudnutí venkovských vrstev. Problémy s dělením selského majetku si uvědomoval i stát. Proto se snažil tuto záležitost řešit legislativně.¹⁸⁰ Teprve roku 1867 byly zrušeny všechny zákazy týkající se nakládání s půdou jako zbožím. Tuto úpravu provedl patent z 1. 12. 1867 o tzv. svobodné dispozici půdy.¹⁸¹ Téhož roku byl zrušen i zákaz skupování selských usedlostí. O rok

---

¹⁷⁷ I. JAKUBEC, *Hospodářský vývoj*, s. 29.

¹⁷⁸ SOKA Znojmo, Z/OS 544.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ.

¹⁸⁰ Dělení usedlostí ve vesnickém prostředí upravoval dvorský dekret z roku 1788, ten sice dovoloval dělbu majetku, ale výměra usedlosti nesměla být menší než čtvrtlán. Dalším zásahem byl zákaz skupování gruntů jedním majitelem, který zaváděl dvorský dekret z roku 1787.

¹⁸¹ P. NOVÁK, *Rolník – vysocina*, in: L. FASORA, J. HANUŠ, J. MALÍŘ, (edd), *Člověk na Moravě*, s. 184.

později byl zrušen zákaz nejmenší výměry usedlostí¹⁸² a nutnost povolení pro odprodej selské půdy.¹⁸³ Dalším důležitým legislativním krokem státu bylo vydání zákona z 20. 2. 1869 č. 142 ř. z. , který umožňoval možnost rozdělení usedlosti mezi více dědiců. Tento zákon se kromě výše psaného testamentu Františka Směničky projevil i v dalších posledních vůlích: „*Pole v rydu Hluboko Mašovském Nad terasama p. č. 1901 a 1902, pole výměra 3 jitra 1173 sáhů které sám dosud připsané mám odporoučím mám dvou synům Antonínu a Janovi Příbylovi každému stejnou polovici...*“¹⁸⁴. Odkazovaný majetek se lišil podle finančních možností testátora, někdy byl odkazovaný majetek ve výši stovek a tisíců zlatých. Takové sumy se objevují především u selských rodin. K zámožnějším vrstvám mohli patřit i domkaři, především Ti , kteří provozovali pohostinství, nebo jinou živnost. Jiné testamenty se věnují pouze odkazování obnošených šatů po nebožce ženě, po umírajícím testátorovi a podobně. Osobní příběh k nám promlouvá i z testamentu Marie Komárkové: „*poroučím synu Janovi Komárkovi 50 zl. i ty peníze já mám k požadování od Josefa Bezperky za to že mie postřelil a můj syn ty peníze obdrží za posluhu, kterou já jsem obdržela od roku 85 až do posud*“¹⁸⁵. Z testamentů lze tedy velmi snadno odhadnout, čeho si které vesnické sociální vrstvy nejvíce vážily. Hodnotní žebříček vycházel u všech vesnických vrstev z nákladnosti majetku. Proto bylo v první řadě určeno, komu připadne nemovitý majetek. Poté teprve následoval majetek movitý. Zajímavé je, že se v testamentech nevyskytují odkazy různých osobních předmětů, které by měly spíše osobní než finanční hodnotu. To si vysvětlují tím, že takovéto upomínkové předměty byly nejspíše dědici odevzdány již na smrtelné posteli nebo ještě dříve. Dle mého názoru to souvisí i s funkcí testamentu, který byl hlavně právním dokumentem.

Většina testamentů má z dnešního pohledu zvláštní písemnou formou jejího sepsání. V testamentech jsou neustále znovu a znovu jmenováni celým jménem pozůstalý dědicové i další osoby, i když z textu jasně vyplývá i bez udání jména

---

¹⁸² Nejmenší povolená výměra byla čtyřicet měřic.

¹⁸³ P. NOVÁK, *Rolník*, s. 184.

¹⁸⁴ SOKA Znojmo, Z/OS 547.

¹⁸⁵ TAMTÉŽ, Z/OS 543.

o koho se jedná. Tak je stále opakováno např. jméno testátorovy manželky s dodatkem že se jedná o jeho ženu, nebo se opakují stále znovu jména synů a dcer. Tato přesná identifikace osob byla pro poslední vůle charakteristická již v dřívějších obdobích.¹⁸⁶ Pořizovatelé testamentu tím chtěli zajistit, že odkázanou věc opravdu obdrží ten správný člověk.

Testátor ve své poslední vůli myslel často také na svůj pohřeb. Zajištění důstojného pohřbu souviselo s dobovou představou poklidného odchodu „na onen svět“. Vystrojení důstojného pohřbu bylo důležité i ze sociálně – psychologického hlediska. Pohřeb se totiž stával veřejnou prezentací sociálního postavení rodiny nebožtíka. Opatření ohledně pohřbu byla v testamentu zapisována většinou jako poslední přání či nařízení a nacházelo se na konci poslední vůle. Určení kdo má pohřeb vystrojit bylo důležité i z ryze praktického hlediska, neboť vystrojení pohřbu bylo poměrně nákladnou záležitostí. Povinnost zaplacení a vypravení pohřbu bylo nejčastěji svěřeno hlavnímu dědici, který k tomu účelu měl často využít část odkázané sumy peněz. V několika případech se testátor na konci poslední vůle věnuje také dobročinným a náboženským odkazům. Tyto odkazy mohou souviset s praxí ostentativního milosrdenství, které se stávalo od 16. století nezbytnou součástí ritualizovaného přístupu k životu a smrti.¹⁸⁷ Odkazy většinou byly adresovány církvi, nebo dobročinným organizacím. Půlláník Michal Brichta byl dle testamentu povinen po smrti své manželky „na fundační mši svatou 100 zl. do chrámu páně v Mašovicích vyplatiti“ a dále musel ještě dát „30 zl. na zákristiji, která se bude ten rok stavěti“¹⁸⁸. Peníze určené na mši a ke stavbě zákristie, stejně jako jiné církevní a charitativní odkazy v testamentech měly zajistit testátorovi po smrti spásu jeho duše. Charitativní odkazy se v testamentech především urozených osob vyskytovaly již od šestnáctého, častěji ale od sedmnáctého století a souvisely s prohlubující se barokní zbožností.¹⁸⁹ Ve venkovském prostředí se takovéto odkazy vyskytovaly méně často a byly především součástí testamentů

---

¹⁸⁶ P. KRÁL, *Smrt*, s. 97.

¹⁸⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 198.

¹⁸⁸ SOKA Znojmo, Z/OS 548.

¹⁸⁹ P. KRÁL, *Smrt*, s. 114.

zámožnějších vrstev. Dle mého mínění byly snahou přiblížit se vyšším vrstvám společnosti. Velký vliv na charitativní odkazy měla jistě i zbožnost pořizovatelů testamentu a také strach ze zatracení v pekle či očistci.¹⁹⁰ Spása duše byla v testamentech někdy i přímo zmiňována – Václav Čech ve svém testamentu odkazuje 75 zl., které mají být „obětovány za spásu duše mé a matčiny na zádušní mše svaté“¹⁹¹. Charitativní dary obsahovaly poslední vůle testátorů i testátorek. Kromě odkazům církvi mohli být peníze darovány také např. školám a invalidovněm, jak je tomu v testamentu Marie Pokorné – „*Na chudý ústav, na normální školy a na invalidní fond poručím na každý 50 krejcarů rakouské měny*“¹⁹².

Z některých posledních vůlí je patrný strach testátora, že nebude testament uznán platným. Je to patrné z formulací některých testamentů: „*Konečně prosím, by tato má poslední a nevyhnutelná vůle ode všech slavných instancí kamžby kamkoliv přijíti mohla za právoplatnou uznána a přijata byla.*“¹⁹³ Tento strach mohl pramenit z testamentární praxe, která nemusela vždy odpovídat dobovým právním normám.¹⁹⁴ Otázkou je zda a do jaké míry byl venkovský lid s těmito právními normami obeznámen.

Po vyřízení předání majetku, určení dědických podílů a povinností všech dědiců přišlo na řadu potvrzení platnosti testamentu. Platnost měla být závěti podle zvyklostí dodána podpisem testátora, přičemž za podpis byly uznávány i osobní znamení jako tři křížky. Sepsaná poslední vůle musela obsahovat i podpisy důvěryhodných svědků. Nejčastěji byli pod závětí podepsaní tři svědci, v ojedinělých případech pouze dva svědci. Pokud nebyl pořizovatel testamentu gramotný, byl jeden ze svědků zároveň i sepisovatel závěti. V takovém případě je u jména svědka takováto skutečnost často uvedena. Testamentární praxe v takovýchto případech nejspíše fungovala tak, že testátor nechal podle svých

---

¹⁹⁰ Podle lidové tradice se duše člověka měla po smrti odebrat do věčné radosti v ráji, nebo nastoupit trest v pekle či očistci. Očistcem měly projít duše všech zemřelých, neboť přímo do nebe se podle lidové víry mohli dostat jenom svatí, postižení prostááci a malé pokřtěné děti. Očistec měl být místem, kde bude člověk pykat za své pozemské činy. Hříchy měly být očištěny fyzickým utrpením. A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 156 – 157.

¹⁹¹ SOKA Znojmo, Z/OS 545.

¹⁹² TAMTÉŽ Znojmo, Z/OS 542.

¹⁹³ TAMTÉŽ, Z/OS 548.

¹⁹⁴ Zde mám na mysli především notářský přímus o kterém již byla zmínka.

slov sepsat poslední vůli tímto svědkem, poté si ji přečetli další svědci a na stvrzení platnosti obsahu se pod testamentem všichni podepsali. Zajímavé by mohlo být srovnání jmen svědků v testamentech v určité obci. Srovnáním, zda se objevují v testamentech stejní svědci, bychom mohli zjistit, zda bylo za určení svědka rozhodující rodinné a přátelské pouto, nebo zda byli jako svědci spíše vybírání lidé, které lze nazvat jako „*vesnické elity*“.¹⁹⁵ Dle mého mínění si testátor vybíral spíše z druhé nastíněné varianty. Napovídá tomu, že se mezi svědky objevuje poměrně často např. starosta obce. Za svědka mohl být přizván často také učitel, nebo jiný písma znalý vážený soused. Vážený svědek byl pro testátora jistě větší zárukou, že jeho poslední vůle bude po jeho smrti nezpochybnitelná. K většímu rozboru této problematiky by byl ovšem za potřebí větší počet testamentů z jedné obce.

IV. Výměnek

Důležitou součástí testamentů bylo „vymínění“ povinností na novém majiteli nemovitosti. Takovouto výměnkovou smlouvu obsahovalo šestnáct testamentů. Výměnkové smlouvy vznikaly v souvislosti s převodem majetku, byly zapisovány při předání usedlosti novému hospodáři do pozemkových knih jako věcné břemeno na nemovitosti. Výměnek byl součástí dobového rodinného práva a jako takový přetrval hluboko do dvacátého století. Výměnek byl formou sociálního zabezpečení pro venkovské obyvatelstvo v době kdy neexistovalo penzijní zajištění.¹⁹⁶ Měl být zárukou důstojného dožití starších obyvatel venkova. Kromě sociální funkce jakéhosi „důchodu“ mohl poskytnout výměnek i azyl mladšímu sourozenci, či jinému blízkému příbuznému. Dříve byla výměnková otázka hodnocena především z hlediska právního a hospodářského pohledu. Bylo zjišťováno, jaké představoval výměnek zatížení pro selskou

---

¹⁹⁵ Pod pojmem vesnická elita si představuji zámožnější občany vesnice, kteří měli v obci velký vliv a slovo.

¹⁹⁶ V roce 1888 byl sice zřízen Zemský pojišťovací fond císaře Františka Josefa I, který nabízel starobní pojištění, ale nebyl téměř rolníky využíván. V roce 1895 tohoto pojištění využívalo 21 tis. rolníků – tedy asi 0,1 %.

usedlost. Značná byla i dobová diskuze o výměnkové otázce, která až do doby svého zrušení vyvolávala značné vášně.¹⁹⁷ Již od devatenáctého století se tomuto problému věnovala i odborná literatura.¹⁹⁸ Důležitá je práce Cyrila Horáčka ze začátku dvacátého století.¹⁹⁹ V ní se zabývá výměnkovou otázkou z agrárně politického i sociálního hlediska. Z dalších autorů první poloviny dvacátého století zabývajících se výměnkovou otázkou je třeba zmínit také Josefa Možutu.²⁰⁰ Po druhé světové válce se výměnkovou otázkou badatelé příliš nezabývali. Do popředí se výměnek znovu dostává až v posledních letech především v souvislosti s dějinami každodennosti.²⁰¹ Také zahraniční autoři se věnovali v minulosti výměnkářské otázce. Nejbližší jsou pro nás práce rakouských kolegů.²⁰²

Vznik výměnku je u nás kladen do čtrnáctého až patnáctého století. Nejstarší dochovaná výměnková smlouva pochází z roku 1416.²⁰³ Odstupující hospodář si pro sebe a svou ženu vymínil čtvrt lán, který jim byl syn povinen orat, hnojit a osívat. V Německu jsou zmínky o výměnku známe již k roku 1363, kdy je zmiňován jako staré selské právo.²⁰⁴ Ve větší míře se výměnky v pramenech objevují od šestnáctého – sedmnáctého století. To souvisí se vznikem pozemkových knih - výminky byly jejich součástí jako věcné břemeno na

---

¹⁹⁷ Výměnek jako právní institut byl zrušen až po druhé světové válce.

¹⁹⁸ E. F. RÖSSLER, *Inaugural- Dissertation über das Ausgedinge auf Bauerngütern nach den bestehenden Vorschriften in Österreich mit besondere Rücksicht auf das Künigreich Böhmen*, Prag 1842.

¹⁹⁹ C. HORÁČEK, „Výmínek, úvaha agrárně politická, Praha 1900. TÝŽ, *Das Ausgedinge...*, Wien – Leipzig 1904.

²⁰⁰ J. MOŽUTA, *Výměnkářská otázka*, Praha 1936. TÝŽ, *Praktické provádění výměnku a nástupnické smlouvy u nás*, Věstník České akademie zemědělské 19, 1942.

²⁰¹ Srov. např. A. KLÁŠTERSKÁ, *Forma sociálního zabezpečení na vesnici v 18. a první polovině 19. století*, Historická demografie 21, 1997; J. GRULICH, *Populační a životní vývoj venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. a až 18. století*, České Budějovice 2008.

²⁰² T. HILD, *Ausgedinge und ländliche Gesellschaft. Generationenverhältnisse im Österreich des 17. bis 19. Jahrhundert*. In: CH. CONRAD – H. J. VON KONDRATOWITZ (edd.), *Gerontologie und Sozialgeschichte. Wege zu einer historischen Betrachtung des Alters*, Berlin 1983;

D. GAUNT, *Formen der Bauernfamilien Nord- und Mitteleuropas*. in: M. MITTERAUER – R. SIEDER (edd.), *Historische Familienforschung*, Frankfurt am Main 1982.

P. O. CHRISTIANSEN, *Die vertrackte Hofübernahme. zur gutsherrlichen Rekrutierung von Bauern in der ländlichen Gesellschaft des östlichen Dänemark im 18. Jahrhundert*, Historische Antropologie 3, 1995.

W. EHRMANN, *Das Ausgedinge im 19. Jahrhundert im österreichischen Donauraum*, Wien 1976.

L. KOGLER, *Das Ausgedinge vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Analyse zweien Bauerngemeiden Seitenstetten und St. Peter*, Wien 1983.

²⁰³ F. TADRA, *Listy kláštera zbraslavského č. 268*, Historický archiv 23, Praha 1904.

²⁰⁴ C. HORÁČEK, *Výmínek*, s. 11.

usedlosti. Od svého vzniku byl výměnek pod drobnohledem vrchnosti. Bylo totiž v jejím zájmu, aby hospodář včas předal svoji usedlost mladému hospodáři, který byl díky své síle a mládí zárukou včasného odvádění dávek. Vrchnost ovšem musela zároveň dbát na to, aby nebyl výměnek moc veliký a neohrožoval tím samostatné hospodaření nového hospodáře a tím příjem dávek do své pokladny. Jeden z prvních vrchnostenských zásahů bylo „*Zřízení meziříčské vydané Janem Jeřichem berkou z Dubé městu Velkému Meziříčí a vesnicím panství meziříčského v Moravě okolo roku 163.*“²⁰⁵ Tato instrukce zakazovala zřizování výměnku při prodeji nemovitosti. Výměnek zde byl tedy chápán v negativním smyslu. Obdobně záporně se k výměnku vyjadřovali i další vrchnostenské instrukce, jako např. instrukce Josefa Waldštejna pro Hruboskalsko a Hradištsko nad Jizerou.²⁰⁶ Od 18. století se výměnkové otázce začal věnovat i stát. Důležitý byl dvorský reskript z roku 1753, který považoval výměnek za hlavní důvod zadlužování statků špatného hospodaření, a proto v zájmu ochrany nového vlastníka, který často koupil usedlost ve špatném stavu a navíc zatíženou výměnkářským břemenem, omezoval takovéto kupní smlouvy předchozím souhlasem vrchnosti.²⁰⁷ Dvorský patent z roku 1771 zakazoval výměnky, ve kterých si výměnkář vymíňoval používání polí a zahrad.²⁰⁸ Zákaz vymíňování si polí jako součást výminku potvrdzovalo i guberniální nařízení z roku 1833.²⁰⁹ Ve Všeobecném občanském zákoníku byl výměnkář zmiňován jako uživatel služebnosti a jsou zde jmenována práva služebností.²¹⁰ Revoluční rok 1848 znamenal konec zásahu vrchnosti do života vesnického obyvatelstva, tedy i potřebu povolení výměnku. Výměnková otázka kolem sebe šířila velké emoce i po roce 1848. Výměnek jako instituce byl často používán jako základní argument hospodářských problémů středních a nižších vrstev rolnictva, které měly ve druhé polovině devatenáctého století stále velmi důležité místo ve

---

²⁰⁵ J. KALOUSEK, *Řády selské a instrukce hospodářské*, Archiv český 23, Praha 1906, s. 115.

²⁰⁶ Archiv český 23, Praha 1906, s. 475 – 513.

²⁰⁷ A. KLÁŠTERSKÁ, *Forma sociálního zabezpečení*, s. 101 – 102.

²⁰⁸ Archiv český 24, s. 438 – 439.

²⁰⁹ J. KOZLÍK, *Výměnkářská otázka v Čechách v letech 1873 – 1912 na základě poznání výměnku ve vybraných obcích okresu Příbram*, Podbrdsko 7, 2000, s. 75 – 76.

²¹⁰ Všeobecný občanský zákoník byl vydán 1. června 1811. O služebnostech se dočteme v sedmé kapitole II. dílu.

venkovském prostředí. Právě v této době procházel moravský i český venkov značnou krizí. Dluhy a exekuce byly každodenním strašákem visícím nad venkovským obyvatelstvem.²¹¹ Touto krizí byl do značné míry viněn právě institut výměnku. Proto se jím zabývala i Zemědělská rada království českého. Z hospodářského hlediska bylo výměnku vyčítáno, že snižuje hodnotu usedlosti, omezuje úvěr a časný odchod starého hospodáře na výměnek ještě více zadlužoval usedlost a z výměnkáře i nového hospodáře často učinil žebráka a břemeno obce.²¹² Ale proti výměnku jsou dávány i morální hlediska: „*odporuje mravním zásadám citu a křesťanství, otravuje rodinný život a poctivou rolnickou duši předčasně ve hrob sklátí...*“²¹³.

Výměnek byl „*trnem v oku*“ především nejmajetnějšími vrstvami vesnické společnosti, na které měla hospodářská krize venkova nejmenší dopad. Pro tuto vrstvu se stával výměnek, jako věčné břemeno, častou překážkou k nákupu usedlostí zabavených v exekuci. Také spekulace s nemovitostmi byly obtížnější v případě věcného břemene. Nevoli vůči výměnku lze právě proto spatřovat nejvíce z vyšších vesnických vrstev.

Přesto jak dokazují výzkumy, byl výměnek součástí všech vesnických vrstev a obvyklý byl i v selském prostředí. V souvislosti s chudnutím a ještě větším zadlužováním nižších vesnických vrstev zde také panovala obava, aby se zkrachovalé rolnictvo kvůli své sociální situaci nezačalo přiklánět k sociálnědemokratickým myšlenkám. Přes tyto všechny útoky, ale výměnek vydržel až do poloviny dvacátého století jako hlavní sociální zabezpečení venkovského obyvatelstva. Naopak, počty výměnků se ve druhé polovině devatenáctého století a počátkem století dvacátého zvyšovaly.

Výměnkářské smlouvy se dělily na dvě základní skupiny. Jednu z nich tvořil tzv. „*sypaný výměnek*“. Ten zaručoval výměnkáři každoroční stejné naturální

---

²¹¹ Přehled počtu exekucí provedených v Čechách v letech 1878 – 1902:
V letech 1878 – 1882 provedeno 16500 exekucí v ceně 42257 mil. zlatých.
V letech 1883 – 1887 provedeno 17500 exekucí v ceně 34049 mil. zlatých.
V letech 1888 – 1892 provedeno 23165 exekucí v ceně 44661 mil. zlatých.
V letech 1893 – 1897 provedeno 12050 exekucí v ceně 24824 mil. zlatých.
V letech 1898 – 1902 provedeno 11433 exekucí v ceně 31843 mil. zlatých.
Informace převzaty z J. KOZLÍK, *Výměnkářská otázka*, s 90.

²¹² J. KOZLÍK, *Výměnkářská otázka*, s 80.

²¹³ J. KOZLÍK, *Výměnkářská otázka*, s. 80.

dávky jako obilí, sůl, hrách, brambory, víno, seno, slámu a dříví. Takovouto formu mohli mít jen výměnky u větších usedlostí s dostatkem polí, luk a vinogradů. Druhý typ výměnků byl více obecnější a vyskytoval se u menších obydlí. V těchto případech si výměnkář vyměňuje dobré zacházení a úctu od nového hospodáře a jeho rodiny.

Vztah mezi výměnkářem a hospodářem se mohl různit. Vnímaní výměnkáře očima nastupujícího hospodáře bylo ovlivněno několika faktory. Nejvíce „*na obtíž*“ byl pro nového hospodáře nepřibuzný, cizí výměnkář. V takových případech jistě docházelo k častým sporům na obou stranách. Pro nového majitele představoval výměnkář hospodářskou zátěž. V případech, kdy novým hospodářem byl syn nebo blízký příbuzný, mohla být situace pro obě strany lepší. Roli zde jistě hrála citová pouta a úcta k otci. I když ani to nemuselo být pravidlem. Vztahy mezi mladým hospodářem a výměnkářem také ovlivňovala skutečnost, zda se výměnkář dále podílel na hospodářských pracích během roku. Výměnkářova pomoc při polních pracích mohla být i součástí výměnkářské smlouvy. Podle zákona byl za rodinu v 19. století odpovědný hospodář.²¹⁴ Ten rozhodoval o všech členech své rodiny i o ostatních lidech obývajících grunt. Formálně tedy nastupující výměnkář zcela jistě ztrácel své sociální a společenské postavení, jenž přebíral nastupující hospodář. V některých případech si ale výměnkář mohl podržet své výsadní postavení na gruntu. Toto postavení mohlo být dáno jeho trvající autoritou a vděčností syna přebírajícího grunt nebo mohlo být hlavní slovo v hospodaření, po určité době, vymíněno ve smlouvě. V ekonomické oblasti, si mohl naopak výměnkář za určitých okolností i polepšit. Záleželo na způsobu předání majetku. Grunt mohl být převeden úplatně nebo neúplatně. Pokud odstupující hospodář předal majetek svému nástupci úplatně, mohl si oproti předchozímu stavu značně polepšit, neboť kromě výměnku disponoval i finanční hotovostí z odprodeje nemovitosti. Případně si svou finanční situaci mohl vylepšovat provozováním řemesla. Ve druhém případě, pokud odstupující hospodář převedl majetek bezúplatně, byl odkázán v mnohem větší míře na nového hospodáře.

---

²¹⁴ L. FIALOVÁ a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 206.

IV. 1. Rozbor výměnku

Ze zkoumaných padesáti posledních vůlí, jich obsahovalo právo výměnku šestnáct. Tento počet nás může na první pohled trochu odradit. Je třeba si ale uvědomit, v jakých druzích testamentů se vyskytují a důvod jejich vzniku. V tomto světle se bude počet testamentů jevit zcela jinak. Přestože počet výměnků není dostatečný k rozsáhlejší analýze, postačí nám jako ilustrace k přiblížení výměnkové otázky ve druhé polovině devatenáctého století. V předešlých kapitolách jsem provedl rozbor, ve kterém jsem se věnoval tomu, komu byl nejčastěji v testamentu odkázán majetek, tady hlavně obydlí. Výměnek měl sloužit především jako starobní zabezpečení pro odcházejícího hospodáře a jeho ženu. To bylo nejčastějším důvodem jeho vzniku. Další jeho sociální funkcí bylo zajištění péče pro nedospělé děti a nemocné či nemohoucí členy rodiny. V případě nezletilých dětí jim bylo obydlí nejčastěji poskytnuto do jejich nezletilosti nebo do provdání, či oženění. V případě odkázání nemovitého majetku testátorovým dětem, obsahovala poslední vůle výměnku téměř vždy. Nejprve v posledním pořízení testátor odkazuje svému synovi, případně dceři nemovitost – domek, chalupu, pole. U zámožnějších vrstev celý čtvrtlán nebo půllán, poté následuje ustanovení výměnku. Nejčastěji je jmenován jako „*vymínění*“, „*výminka*“, „*bude povinna do smrti svoji matku*“ a podobně.

Všechny zkoumané výměnky vznikly v rámci předání nemovitosti na potomka, nový majitel byl tedy vždy syn nebo dcera výměnkáře či výměnkářky. Jednou byl výměnkář otčím nové majitelky nemovitosti.²¹⁵ Někdy mohly být nemovitosti rozděleny mezi více potomků, zároveň s tím pak byl rozdělen mezi tyto potomky i výměnek. K tomu došlo v jednom zkoumaném testamentu. Půllán je zde odkázán dvěma synům, dceři je odkázáno pole vyjmuté z tohoto půllánu. Tato situace mohla být poměrně výhodná pro výměnkáře a jeho ženu. Zajistil si tak, že v případě rozbrojů s jedním potomkem, bude mít zajištěny základní potraviny od druhého dítěte.

---

²¹⁵ V tomto případě odkázala matka domek své dceři s podmínkou výměnku pro svého manžela, který byl nevlastním otcem nové majitelky domku.

Výměnky jsem rozdělil podle socioprofesionálního původu jejich pořizovatele. Výměnek se vyskytuje u sedmi testamentů pořízených domkařem, pěti testamentů z vyšších selských vrstev.²¹⁶ Ve dvou případech je autor testamentu sám výměnkář, jednou se výměnek vyskytuje u řemeslníka²¹⁷ a v posledním případě je testátor socioprofesionální nádeník. To, že je výměnek nejčastější u domkařů, vychází z celkového socioprofesionálního složení testátorů. Výměnky sedláků se od domkařských liší především jejich výší. Výměnky sedláků jsou obsáhlejší a všechny obsahují tzv. sypaný výměnek, tj. určité množství naturálních dávek, případně doplněných finanční částkou. Také ostatní povinnosti jsou detailněji rozepsané, než u výměnků domkařů, ale rozdíl není tak veliký jako bývá u výměnkářských smluv zapsaných v pozemkových knihách. Specifické byly výměnky obsažené v testamentech výměnkářů. Tato situace nastala ve dvou případech. V jednom výměnkář odporoučí svoji celou výminku své manželce, aniž by bylo podrobně rozepsáno, co je jejím obsahem.. Druhá je důkazem ne vždy ideálních vztahů. Matka výměnkářka, která pobírala výměnek dvacet pět let, nedostávala v posledních letech celý sypaný výměnek od svého syna hospodáře na půllánu. Tyto naturální dávky nebo jejich finanční náhradu proto přenechala své dceři za ošetřování a opatrování „*po všecká léta*“.

V souvislosti se vznikem výměnku je třeba také odpovědět, pro koho byl výměnek zřizován? V mnou zkoumaném vzorku byl výměnek zřizován nejčastěji pro manželku testátora, který tak pamatoval na její zabezpečení po testátorově smrti. Tato situace nastala v jedenácti případech, přičemž v jednom případě měli výměnku s matkou zajištěny k užívání do svatby i děti. V jednom případě byl výměnek vyhrazen pro manželku a do smrti měl být obýván i synem. V jednom případě odkazuje výměnkář svoji celou výminku své ženě, aniž by bylo více rozepsáno, co bylo součástí tohoto výměnku. Ve dvou případech je výměnek zřízen pro manžela testátorky. Jednou je výměnek určen dceři. Poslední dva výměnky jsou určeny oběma rodičům, přičemž v jednom z nich je vymíněno bydlení i pro bratra manželky a pro neodbyté děti výměnkářů.

---

²¹⁶ Těmito vrstvami míním větší usedlosti než čtvrtlán.

²¹⁷ U manželky kolářského mistra.

IV. 1. 1. Právo na byt

Čtrnáct výměnků obsahovalo požadavek bydlení. U patnáctého to není zcela jasné a u jednoho se jednalo o nádeníka, který nevlastnil dům, takže bydlení nemohlo být ani součástí výměnku.²¹⁸ To, že byl nejdůležitějším požadavkem výměnku, je zcela pochopitelné. Jeho důležitost je patrná i jeho umístěním v testamentech. Téměř ve všech případech byla povinnost ubytování jmenována jako první část výminky. Teprve poté následovaly ostatní povinnosti nového majitele usedlosti vůči výměnkáři, či výměnkářce. Výměnkáři mohli bydlet buď ve společné světnici nebo si mohli vymínit světnici samostatnou. Ta je vymíněna v šesti případech. V ostatních je buď přímo jmenováno společné sdílení světnice nebo to nelze přesně určit.

Ubytování jako součást výměnku, bylo nejčastější příčinou různých sporů a rozepří mezi výměnkářem a hospodářem. V případě většího zájmu o tuto problematiku by bylo zapotřebí komparace výměnkových smluv s trestně právními prameny, které bývají součástí fondu c. k. okresních delegovaných soudů. Důkazem, že vztahy mezi rodiči a dětmi ani ve druhé polovině devatenáctého století nemusely být zcela ideální, najdeme i ve výměnkových smlouvách obsažených v testamentech. Tyto situace řeší výměnky většinou finanční kompenzací výměnkářům. Výměnkář dostává buď jednorázovou nebo každoroční sumu na zajištění si jiného bydlení.

Takovéto podmínky se vyskytují ve třech případech. V prvním zabezpečuje žena kolářského mistra při sporech mezi dcerou a jejím mužem - výměnkářem, každoročně „*na kvartýr*“ třicet zlatých.²¹⁹ Ve druhém případě se jedná o výměnek na půllánu, čemuž také odpovídala finanční suma vymíněná pro případ sporů. Ta byla v tomto případě pět set zlatých! Následuje dodatek, že jestliže budou vztahy mezi výměnkáři a novým hospodářem dobré, tuto sumu hospodář vyplatit nemusí.²²⁰ Vymínění pěti set zlatých se zde jeví jako velmi

---

²¹⁸ V tomto případě se výměnek týkal užívání pole testátorovou manželkou až do smrti.

²¹⁹ SOKA Znojmo, Z/OS 542.

²²⁰ TAMTÉŽ, Z/OS 544.

důležitý faktor pro vycházení mezi mladou a starou generací. Právě takovéto vysoké výminky, které mohli znamenat finanční těžkosti a zadlužení i pro větší selské hospodářství, se stávali „*vodou na mlýn*“ národohospodářským kritikům výměnkářské otázky. Na druhou stranu si výměnkář - bývalý hospodář na půllánu, jistě uvědomoval, jaké by mohla tato suma znamenat finanční těžkosti pro jeho syna – nového hospodáře.²²¹ Domnívám se, že vymínění těchto pěti set zlatých, bylo strategií výměnkáře, jak si udržet částečné slovo a autoritu i po předání gruntu. Mladý hospodář se jistě musel snažit, aby s otcem dobře vycházel, a aby mu nedal záminku ke sporům. Tato značná suma tedy mohla otci výměnkáři sloužit jako pojistka pro dobré zacházení. Stejně tak ale mohla být „*jakýmsi bičem na syna*“ i po předání hospodářství a mohla dovolit výměnkáři značně zasahovat do rodinného a hospodářského života. Ve třetím případě je finanční odstupné určeno při sporech mezi dcerou – novou majitelkou chalupy a jejím bratrem, který měl zajištěn výměnkem bydlení do smrti. V případě rozporů je mu sestra povinna vyplatit na bydlení jednorázovou sumu sto dvaceti zlatých. Otázkou je proč nemovitost zdědila dcera, které bylo teprve šestnáct let a ne její bratr, kterému bylo dvacet jedna let. V případě, že by původním majitelem domku byla žena, bylo by možné vysvětlovat si tento převod majetku, jako určitou součást ženské strategie. Ale v tomto případě byl testátor muž – domkař. Lze tedy spekulovat, že starší bratr dědičky mohl být dlouhodobě nemocný, nemohoucí po úrazu, nebo např. mentálně zaostalý. Stejně tak, i když je to méně pravděpodobné, mohl otec odkázat domek své dceři z otcovské lásky a větší náklonnosti. Druhá varianta by ovšem odporovala dobovým zvyklostem, proto se přikláním k prvnímu vysvětlení. V obou případech jde ovšem o důkaz sociální důležitosti výměnku, který nemusel být pouze důchodem pro staré, ale zajišťoval péči i ostatním členům rodiny ve špatné životní situaci. Další možností vyřešení sporu mezi výměnkářem a hospodářem mohlo být postavení malého, ale samostatného příbytku v rámci usedlosti nebo nákup menší chalupy jako

---

²²¹ Kromě pěti set zlatých jsou vymíněny také další peníze na dřevo a na každoroční přilepšení a další hmotné potřeby a dávky o kterých bude psáno později.

výměnku. Čeněk Florián komentuje důvod vzniku těchto samostatných domků. Ty byly podle něj zřizovány toho důvodu, aby výměnkář nepřekážel hospodáři.²²² Je třeba si položit otázku, jak bylo samostatné bydlení výměnkáře časté? Vladimír Procházka považuje takovéto samostatné výměnkářské domky za velice časté.²²³ Naopak Alice Klášterská ve své studii výměnku vesnice Lhůty u Štáhlav pro osmnácté a první polovinu devatenáctého století nenašla jedinou zmínku o samostatném bydlení výměnkáře.²²⁴ Jaroslav Kozlík ve své studii z konce devatenáctého století ve svém vzorku výměnků našel jeden samostatný výměnkářský domek.²²⁵ Ve vzorku mnou zkoumaných výměnků se samostatné bydlení v domku nevyskytuje. Pouze v jednom výměnku je zmínka o postavení samostatné světnice, v případě, že se syn nebude moct porovnat se svojí matkou – výměnkářkou. Tuto samostatnou světnici by v takovém případě měl syn – domkař postavit své matce.²²⁶ I tak by ale byla s největší pravděpodobností součástí domku.

Při vymínění si bydlení se mohl vyskytnout i dodatek, že bydlení má být zdarma. Tento požadavek se vyskytl u tří výměnků.²²⁷ Dodatek ovšem rozhodně neznamenal, že by v ostatních třinácti výměncích byli povinni výměnkáři za bydlení platit. Spíše svědčí o podrobnějším a detailnějším způsobu sepisování výměnků v devatenáctém století. Jak upozorňuje většina studií, výměnkové smlouvy procházely postupnou změnou od obecnějších závazků v sedmnáctém a osmnáctém století po velice detailní rozepsání povinností hospodáře vůči výměnkáři ve století devatenáctém a dvacátém.²²⁸

---

²²² Č. FLORIÁN, *O výměnku na panství chrudimském okolo r. 1700*, ČDV 10, 1923, s. 110.

²²³ V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 445.

²²⁴ A. KLÁŠTERSKÁ, *Forma*, s. 122.

²²⁵ J. KOZLÍK, *Výměnkářská otázka*, s. 103.

²²⁶ SOKA Znojmo, Z/OS 547.

²²⁷ Všechny tři byly v obydlí domkařů. Tento dodatek byl ve výměnku zaznamenán jako „*má právo má manželka až do smrti bezplatně užívat*“, dále „*...mimo to matce bezpeněžité obydlí ponechati*“ a ve třetím případě pouze jako „*bezpeněžité obydlí*“.

²²⁸ A. KLÁŠTERSKÁ, *Forma*, s. 103.

IV. 1. 2. Sypaný výměnek

Naturální dávky obsahují čtyři výměnky.²²⁹ Ve všech je požadováno určité množství žita. V jednom případě jedna míra, v dalším pět měr, ve třetím případě šest měr a v posledním deset měr. Dalším požadavkem je ječmen, ten je vymíněn v jednom případě v množství jedné míry. Pšenice je vymínována třikrát – jednou tři míry a dvakrát po deseti mírách. Dvakrát je požadováno čtvrt míry čočky. V jednom případě je požadována jedna míra ovsu. Ve třech případech je požadavek na dřevo – jednou na měkké, podruhé na tvrdé, ve třetím případě není určeno, zda měkké nebo tvrdé. Požadavek dřeva se vyskytuje i v jiných výměncích, tam je ale řešen každoroční peněžní sumou, u které je určeno, že je na dříví. Tato suma je vymíněna ve dvou případech na patnáct zlatých. Finanční částka je také vymíněna na nákup soli a „*vepřového mastní*“ – vyskytuje se dvakrát. Chybí ovšem přesná částka. Z dalších dávek mohl být např. požadavek na každodenní dávku mléka, tento požadavek byl u jedné usedlosti. Každý den měl výměnkář nárok na litr čerstvého mléka. Sypaný výměnek býval nejčastěji vyplácen jedenkrát za rok. Z jednoho výměnku se dozvídáme, že měl být vyplácen na svatého Václava. Je pravděpodobné, že v tomto termínu byly vypláceny i ostatní naturální dávky. Podzimní termín byl využíván jistě i ze zcela praktického důvodu – totiž, že bylo krátce po žních. Některé dávky mohly být také vypláceny čtvrtletně a nebo i denně. Sypaný výměnek měl pro výměnkáře ještě další důležitou úlohu. Výměnkář mohl přebytek surovin prodat a tím si zvýšit svůj životní standard. Finanční výtěžek mohl poté použít např. k nákupu šatstva, obuvi, nebo k zaplacení nečekaných výdajů – jakým mohlo být např. lékařské ošetření. V případě naturálních dávek lze také předpokládat samostatné vaření, případně i hospodaření výměnkářů.

Zvláštním druhem sypaného výměnku byly i finanční dávky na přilepšenou. Ty mohly být vypláceny jednorázově po převzetí nemovitosti, taková suma byla u jednoho stavení dvě stě zlatých. Nebo mohly být vypláceny každoročně, tento případ nastal u jedné selské nemovitosti. V tomto případě bylo vymíněno

---

²²⁹ Všechny jsou vymíněny na selské usedlosti.

každoročně dvacet zlatých. Tyto finanční dávky se ve výměncích objevují jako novinka teprve od devatenáctého století.²³⁰

IV. 1. 3. Jiné prostory

Dalším častým požadavkem výměnkářů byly různé prostory, které sloužily nejčastěji k uskladnění potravin nebo k chovu hospodářských zvířat. Výměnkáři si vymíňovali prostor ve sklepě k uskladnění brambor – třikrát, třikrát je také vymíněn chlívek. Většinou výměnkář nepožadoval celé prostory, ale vystačila mu jejich část k užívání. Tak je vymíněno třikrát část dvorku,²³¹ dvakrát kousek půdy a dvakrát je vymíněno část podlahy nad světnicí, tedy také půdy. Třikrát se objevuje ve výměnku komůrka.²³² Samostatnou kuchyň měl zajištěnou jeden výměnkář, v druhém případě byla požadována půlka kuchyně na vaření. Objevují se i požadavky na další nebytové prostory jako je stodola, kůlna a jednou je dokonce vymíňován svobodný přístup ke studni. Potřeba vymínit si přístup ke studni a používání vody je z dnešního pohledu velmi zarážející. Těžko si lze představit, že by potomek mohl svým rodičům na výměnku upřít vodu. Lze tedy předpokládat, že mezi výměnkářem a hospodářem byly horší vztahy. Nebo byl výměnkář spraven o podobném případě sporů někde v sousedství a pro jistotu se proti této situaci pojistil.

IV. 1. 4. Polnosti a zahrady

Velmi častým požadavkem byla možnost používání části zahrádky. Někdy mohlo být vymíněno přímo využití několika stromů. Tyto požadavky jsou zapsány jako „*právo vstupu na zahradu*“, „*polovice užitku ze stromků*“, nebo byly jmenovány stromy a části rolí, kde se nachází.

Ještě častější bylo vymínění používání polností. Pole měl výměnkář k užívání do smrti pro svou potřebu. Přebytek mohl prodat a trochu si tak přivydělat. Pole

²³⁰ A. KLÁŠTERSKÁ, *Forma*, s. 127.

²³¹ Dvakrát je požadována polovina dvora, jednou „*kousek dvorku k užívání*“.

²³² Z toho jednou je vymíněna jen její polovina.

je zajištěno v pěti výměncích. V jednom případě se jednalo o jedinou součást výměnku. V ostatních jsou polnosti doplněny i jinými dávkami. Velikost polí závisela na velikosti usedlosti. Stávalo se také, že odcházející hospodář rozdělil polnosti mezi více potomků, ale ponechal si je k užívání do smrti. Na poli mohl výměnkář hospodařit sám, to je možné usoudit při vymínění si hospodářského nářadí. Nebo mohl hospodaření na poli zahrnout do povinností nového hospodáře v rámci výměnku.

IV. 1. 5. Služby

Mezi služby lze zahrnout práce na poli a zpracování produktů z pole. Takovéto požadavky nalezneme především u větších výměnků. Je požadováno včasné a řádné obdělání pole, všechny práce při tom mají být řádně vykonané. Jindy můžou být práce i podrobněji rozepsané „*Musí taky Matias Hrnčíř to své matce orat jak se patří, ouhoře převorat, hnůj vyvést a obilí do svý stodoly svést*“.²³³ Ve stejném výměnku je rozepsána i péče o pole na brambory „*také ji to musí orat a domů přivést taky jí musí pohnojit ale jejím hnojem jí je tam vevést a zavorat*“.²³⁴ Jiný hospodář byl povinen obilí řádně uchovat a vymlátit. Na topení byl hospodář povinen dovézt dřevo a následně ho i naštípat. Z jiných služeb bylo vymínováno především řádné ošetřování, důstojné a slušné zacházení. Jindy stravování při jednom stolu nebo povinnost zaopatřit teplo a světlo. Všeobecnější požadavky obsahovaly především domkařské výměnky. U větších výměnků byly povinnosti více rozvedeny „*Za to jest náš syn povinen nás řádně stravovati společně k jednomu stolu, řádně ošetřovati, sjednati slušné prádlo jakož i veškeré šatstvo obstarati*“.²³⁵

Zcela zvláštním, ale o to častějším požadavkem byla povinnost vystrojení a zaplacení pohřbu a uhrazení lékařských výloh. Zaplacení a vystrojení pohřbu bylo zaneseno v sedmi výměncích. Vystrojení pohřbu se jistě předpokládalo i v ostatních případech. Zajištění si pohřbu bylo důležité pro důstojný nebožtíkův

---

²³³ SOKA Znojmo, Z/OS 541.

²³⁴ TAMTÉŽ.

²³⁵ TAMTÉŽ, Z/OS 544.

odchod na onen svět a souviselo s chápáním smrti a posmrtného života venkovským obyvatelstvem.

IV. 2. Postavení výměnkáře

Výměnek byl od svého vzniku důležitou součástí venkovského života. Byl využíván ve všech vesnických vrstvách. Ačkoli měl být několikrát zrušen, jeho sociální funkce na venkově byla do vzniku povinného důchodového pojištění nezastupitelná. Díky tomuto jeho postavení přetrval až do poloviny dvacátého století bez větších změn. Znamenal hlavní formu zabezpečení pro staré, pro postižené, nemohoucí i nemocné osoby. Kromě rodičů poskytoval zabezpečení ubytování a stravy pro neprovdané sestry, svobodné bratry i ostatní nemohoucí členy rodiny. Všem těmto poskytoval azyl nejčastěji do svatby, plnoletosti, nebo i do smrti. Pro odstupujícího hospodáře byl odchod na výměnek značnou sociální změnou. vzdával se tím vedoucího postavení rodiny a u sedláků i hlavního slova nad všemi obyvateli selské usedlosti. Na první pohled by se tedy mohlo zdát, že si starý hospodář odchodem na výměnek zhoršil svoji finanční i sociální pozici. K tomuto problému je ovšem třeba přistupovat individuálně od výměnku k výměnku.

Horší postavení hrozilo především pro výměnkáře v domkařských obydlích, kde nebyly možné odvody naturálních dávek a i finanční dávky byly omezené možnostmi mladého domkaře. I v těchto případech si ovšem nutně výměnkář nemusel pohoršit. Jestliže se těšil dobrému zdraví, mohl si přivydělávat sezónní prací na poli nebo se mohl věnovat řemeslu. Na velkých usedlostech si výměnkář často udržel dobrý životní standard díky širokému rozsahu výměnku. Vymíněné měl každoroční naturální dávky obilí a jiných potravin, jejímž prodejem si mohl přilepšit. Také měl často zaručené každoroční finanční sumy a obvykle bylo vymíněno k užívání do smrti i část polí. Výměnek byl pro odstupujícího hospodáře pojistkou do budoucna. V případě prodeje nemovitosti se výměnkář stal spolubydlícím cizích lidí, v tom případě pro něj výměnek znamenal existenční nutnost. Ideální vztahy ale nemusely být ani v rámci rodiny mezi

hospodářovou rodinou a starými rodiči, i v tomto případě byl pro výměnkáře pojistkou slušného zacházení. Výměnek měl jistě i své negativní stránky. Mohl znamenat další finanční zatížení již tak dosti zadlužených hospodářství druhé poloviny devatenáctého století. Nový hospodář musel často vyplácet sourozencům bratrské podíly a sestrám věno, při neúrodě nebo poranění živitele byla neustále blízko hrozba nadměrného zadlužení a exekuce. V takovém případě mohl vysoký výměnek znamenat značnou existenční hrozbu. Záleželo také na výměnkáři, do jaké míry trval na vyplácení výměnku i v případě neúrody či dluhů. Už ve své době institut výměnku poutal značnou pozornost lidí, kteří proti němu brojili stejně jako ho hájili. Výměnek se stal námětem krásné literatury, stejně jako podnětem k diskuzím v novinových článcích. Řešit výměnkovou otázku se snažil i stát – v devatenáctém století především hospodářská komora. Přes všechny jeho nedostatky se přikláním k jeho pozitivní a nezastupitelné roli ve venkovské společnosti devatenáctého století.

V. Pohřeb

V. 1. Příprava pohřbu

Čas mezi smrtí a pohřbem nebožtíka byl vyplněn různými úkony, počínaje oznámením o úmrtí a konče samotným pohřbem. Důležitou povinností pozůstalých bylo, dát vědět ostatním lidem ve vesnici, že někdo z nich zemřel. K tomu ve vesnickém prostředí až do dnešních dní slouží kostelní zvony. Zvony měly ve venkovském prostředí vždy velkou a magickou moc. Již od středověku zvony ohlašovaly obyvatelům vesnice různé pohromy, jako požár sousedovy stodoly nebo blížící se cizí vojsko. Posvěcený zvon měl vždy v lidovém pojetí různé magické ochranné postavení.²³⁶ Hlukem zvonu měl být nebožtík chráněn před ďáblem a jeho pomocníky. Z toho důvodu byla důležitá i doba zvonění. Nejdříve zvon oznámil úmrtí spoluobčana, v této chvíli měl zvon ochránit duši opouštějící své tělo, která byla podle lidové víry v této fázi přechodu velmi

---

²³⁶ Zvonění podle lidové víry např. chránilo úrodu před krupobitím a bouřkami. Podle další pověry se nesmělo zvonit sebevrahům, jelikož se věřilo, že by zvony ztratily svoji magickou moc.

ohrožena. Znovu se zvony rozezněly před pohřbem, kdy se začali scházet lidé v nebožtíkově domě. Poté zvonění probíhalo během celého pohřebního obřadu.²³⁷ Zvonění měl na starost kostelník. Vyzvánění zvonů mělo i svůj sociální rozměr. Čím déle zvony nebožtíkovy vyzváněly, tím byl zemřelý váženější. Podle vyzvánění zvonů se tedy dalo usuzovat na jeho sociální postavení. Tato skutečnost byla samozřejmě dána finančním zázemím rodiny zemřelého. Čím déle kostelník zemřelému vyzváněl, tím měl dostat větší honorář. O výši odměn pro kostelníka si lze udělat představu z účtů pohřebních výdajů. Ty byly v některých případech součástí pozůstalostního řízení a ve spisech se nejčastěji dochovaly ve formě kvitancí za služby od farního úřadu dané obce. Zatímco u nádeníka se většinou odměna kostelníka pohybuje ve výši desítek krejcarů,²³⁸ u domkaře mohla být suma již okolo jednoho, někdy i dvou zlatých.²³⁹ Nejvíce peněz za zvonění byly ochotny zaplatit selské rodiny. Tady se sumy za zvonění nejčastěji pohybovaly mezi třemi až šesti zlatými.²⁴⁰

Další způsob, jak se sousedé dověděli o úmrtí člověka, byla zvěst od najatého člověka. Ten byl najat pozůstalou rodinou aby informoval o úmrtí ostatní obyvatele vesnice. K této službě byla najímána často chudá žena. Při obcházení vesnice se zastavovala u každého domu, aby jeho obyvatele informovala o úmrtí souseda. Za obejití vesnice dostala malou finanční odměnu od pozůstalé rodiny a drobný peníz nebo něco k snědku dostávala i od obyvatel domů, kterým zvěstovala úmrtí. Tato žena ovšem většinou nesměla vstoupit do domu, aby sebou dovnitř nepřivedla smrt a nepřinesla tak domácím do domu neštěstí.²⁴¹ Ve druhé polovině devatenáctého století se začal dodržovat zvyk, že zprávu o úmrtí přinášel sousedům některý z pozůstalých členů rodiny. Ten sebou od poslední čtvrtiny devatenáctého století sousedům přinášel i smuteční oznámení.

---

²³⁷ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 205 – 207.

²³⁸ Např. v pohřební kvitanci po nádeníkovi Janu Pospíšilovi byla pro kostelníka za zvonění vyměřena suma 70 krejcarů.

²³⁹ Tak např. domkař Petr Bláha zaplatil za pohřební zvonění kostelníkovi dva a půl zlatých. Jiný domkař Jan Kuřitka za zvonění zaplatil jeden a půl zlatých.

²⁴⁰ Manželka sedláka Karla Ilka zaplatila za pohřební zvonění při pohřbu svého manžela kostelníkovi pět zlatých. V kvitancích po púllánici Marii Štulhofrové je kostelník za zvonění odměněn sumou čtyř zlatých.

²⁴¹ R. MÍK, *Životem na dědině aneb k smíchu i k pláči*, Ostrava 1960, s. 113.

Smuteční oznámení se do venkovského prostředí rozšiřovalo postupně z měst a zcela na moravském venkově se ujalo až na počátku dvacátého století.²⁴²

Ihned po smrti nebožtíka byla povinnost pozůstalých zajistit některé důležité věci. K těm patřily oznámení úmrtí na úředních místech a dále různé symbolické úkony související s dobovým smýšlením. Tak bylo např. nutné ihned po smrti mrtvému zatlačit oči a zavřít ústa.²⁴³ Bylo také zvykem, že nastupující mladý hospodář oznamoval smrt starého hospodáře všemu dobytku, včelám a stromům. K dalším úkolům, které musela nebožtíkova rodina zajistit, patřilo umytí mrtvolky a její oblečení do smutečních šatů. Přípravu mrtvého těla měla nejčastěji na starost některá postarší žena z příbuzenstva. Ta musela mrtvolu opláchnout vodou, učesat, oholit a obléct. Takováto příprava mrtvého těla měla sloužit jako projev úcty k nebožtíkovi. Ten měl být takto lépe připraven k odchodu do světa mrtvých. Oblékání slavnostních rouch mělo především ve šlechtickém prostředí hluboké kořeny a souviselo s pojetím teorie „dvou těl“. Podle této teorie odcházelo biologické tělo z pozemského života, ale ještě před jeho definitivním odchodem mělo zajistit nesmrtelnost v kolektivní paměti prostřednictvím sociálního těla.²⁴⁴ Ve vesnickém prostředí druhé poloviny devatenáctého století souvisela ale péče o mrtvé tělo a jeho slavnostní oblečení spíše s láskou a úctou rodiny k zemřelému. Přesto i zde hrál jistě svoji důležitou roli sociální faktor. Také s oděvem nebožtíka bylo spjatých mnoho pověr.²⁴⁵ Tento oděv byl někdy nazýván rubáš. V devatenáctém století převládala na jihomoravském venkově jako smuteční barva bílá.²⁴⁶ Proto i nebožtíkův šat do rakve byl často bílé barvy.²⁴⁷ Tento šat býval ušit z nového lněného plátna.²⁴⁸ Do doby, než byla pro

---

²⁴² A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 207.

²⁴³ V lidové tradici se věřilo, že se nebožtíkovi nesmí pohledět do očí, jinak by si mohl mrtvý dotýčného vyhlédnout a vzít sebou do světa mrtvých. Ústa mrtvého měla být po smrti zavřena, aby měl nebožtík v záhrobí zajištěn zasloužený klid a nerušný odpočinek.

²⁴⁴ P. KRÁL, *Smrt*, s. 172. Tomuto tématu se věnuje dále např. F. H. KANTOROWITZ, *The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology*, Princeton 1957.

²⁴⁵ Např. se věřilo, že se rubáš nesmí šít v neděli nebo se při jeho šití nesmí používat uzlíky na nitích. Ty by podle lidového mínění mohly mrtvého tlačit.

²⁴⁶ K tomuto tématu Z. HOCHOVÁ – BROŽÍKOVÁ, *Bílá barva – symbolem smutku?*, Český lid 30, 1930, s. 343 – 347.

²⁴⁷ Bílá barva jako barva smuteční se v některých oblastech jižní Moravy udržela až do první poloviny dvacátého století, kdy ji teprve vystřídala barva černá.

²⁴⁸ Mužský oděv se většinou skládal z lněné košile a konopných spodků. Ženský šat se nejčastěji skládal z bílé košile, sukně a zástěry. K nebožtíkovým šatům patřily také papírové boty a pokrývka hlavy.

zemřelé tělo truhlářem vyrobena rakev, nechávalo se tělo ležet ve světnici na posteli. V některých oblastech se mu dala na podlahu sláma, na které byla položena plachta. Na ni byl nebožtík uložen.²⁴⁹ Někdy byl nebožtík také položen na umrlčí prkno.²⁵⁰ To bylo po použití jako památeční uschováno nebo bylo po pohřbu dáno k cestě, lesu a podobně. Mužům i ženám byly do hrobu dávány různé předměty denní potřeby, které by podle lidového smýšlení mohl zemřelý člověk při cestě do záhrobí potřebovat.²⁵¹ U nebožtíkova těla se střídali pozůstalí v neustálém hlídání.²⁵² V pozůstalé rodině se až do pohřbu přestala vykonávat většina domácích i venkovních prací. Nový hospodář pouze krmil dobytek, aby neuhynul hladem, ostatní práce na poli započal dělat až po nebožtíkově pohřbu. S nebožtíkem se přicházeli rozloučit sousedé i příbuzní. Do chalupy přinášeli kytky a obrázky svatých a spolu s rodinou se modlili u nebožtíkova těla za spásu jeho duše. Důležité bylo, aby se s nebožtíkem přišel porovnat rozhádaný soused, jestliže to dotyčný neučinil za života nebožtíka. Obvyklý byl také příchod žebráků a žebraček, kteří hlasitě plakali a naříkali, poté se modlili za nebožtíkovu spásu. Modlení mohlo trvat i několik hodin a žebráci si za ně odnesli staré šaty nebo něco k snědku. Často až do rána se protáhlo modlení nebo zpěv rodiny a známých u zemřelého. Takto vyplněný čas byl pozůstatkem pohanského zvyku někdejšího bdění nad zemřelými, proti kterému brojila církev již od ranného středověku.²⁵³ Přesvědčení, že u mrtvého těla je nutné bdít a ochraňovat ho, bylo charakteristické i pro jiné Slovany.²⁵⁴ Při nočním zpěvu a modlení bývali sousedé hoštěni alkoholickými nápoji a různými pokrmy.²⁵⁵ K vedení zpěvu byl většinou zván placený člověk, který poté předzpíval první sloku ostatním. Zpěv byl

---

Papírové boty se používaly převážně z finančních důvodů, neboť pořízení nových bot bylo pro chudé venkovany poměrně nákladnou záležitostí.

²⁴⁹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 210.

²⁵⁰ Umrlčí prkno bylo často zdobeno různými ornamenty, iniciály nebožtíka nebo citáty z bible.

²⁵¹ Mužům byl do rakve dáván oblíbený předmět, holení, hřeben, láhev pálenky, vojenské medaile a podobně. Ženy do rakve dostávaly různé oblíbené součásti oděvů, šití a další používané předměty. Časté bylo také vkládání chleba a pití. Přidávání nápojů a potravin zemřelým mělo pradávný původ. Již staří Slované pokládali mrtvole k hlavě chléb a pivo, aby duše zemřelého netrpěla žízní a hladem.

²⁵² Věřilo se, že nebožtíkovo tělo je ohrožováno různými démony, proto ho bylo třeba hlídat. Zvláště důležité bylo hlídat nebožtíkovu tělo noc před pohřbem.

²⁵³ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 218 – 219.

²⁵⁴ Srov. A. FISCHER, *Zwyczaje pogrzebowe ludu polskiego*, Lwow 1921, s. 206.

²⁵⁵ Tyto alkoholické nápoje a potraviny se lišily místně podle tradice. Např. na střední Moravě dostávali sousedé tvarůžky s chlebem, na Žďársku párky, rohlík a jitrnice a podobně.

charakteristický především v evangelických rodinách. V katolickém prostředí byl čas strávený u nebožtíka využit k modlení za spásu jeho duše.²⁵⁶ Jak postupovala noc, vystřídal čas modlení často hra v karty. Velký vliv na to měla jistě i velká konzumace alkoholu během večera. Opilí muži jdoucí ráno z hlídání nebožtíka, často pohoršovali ostatní sousedy. Pohřební hostiny při nočním modlení mohly v některých oblastech co do nákladnosti přesáhnout i samotnou pohřební hostinu.

Jedním z dalších výdajů, který musela pozůstalá rodina před pohřbem uhradit, bylo pořízení rakve.²⁵⁷ Ta je v dobových účtech nazývána truhlou. Její výrobu měl jak název napovídá truhlář, někdy také stolař. Rakev prošla v devatenáctém století proměnou vzhledu. Původně měla tvar čtyř nebo šestibokého hranolu. Byla vyrobena ze dřeva a měla většinou červenohnědé nebo modré lakování.²⁵⁸ Někde bylo zvykem, že rodina zemřelého dodala řemeslníkovi prkna na rakev a platila pouze práci za výrobu rakve. Vesnická chudina měla nejčastěji rakev neohoblovanou nebo pouze z ohoblovaných sbitých prken bez lakování a okrasných ornamentů a nápisů. Pro představu, jaké byly náklady za rakev u jednotlivých vesnických sociálních skupin, nám poslouží opět kvitance z farních úřadů. Sumy za zhotovení rakve se u domkařů pohybují okolo pěti zlatých,²⁵⁹ někdy ale mohly i u domkařů dosáhnout sumy okolo 10 zlatých.²⁶⁰ U selských rodin byla rakev stejně jako ostatní pohřební útraty věcí rodinné cti a symbolem jejich postavení. Rakev jako nejvíce viditelný atribut, k tomu ještě místo posledního odpočinku nebožtíkova těla, nabízela pro prezentaci rodiny zemřelého ideální podmínky. Náklady na výrobu rakve se v případě selských rodin pohybovaly nejčastěji mezi 10 - 20 zlatými.²⁶¹ Nemajetní nádeníci za prostou dřevěnou rakev stolařovi zaplatili okolo 2 – 4 zlatých.²⁶²

---

²⁵⁶ M. LUDVÍKOVÁ, *Pohřební pohoštění a hostiny*, Národopisné aktuality 8, 1971, s. 211.

²⁵⁷ K vývoji využívání rakví u nás např. – I. NĚMEC, *Pohřbívání v rakvích u starých Čechů*, Listy filologické 103/1, s. 31 – 39.

²⁵⁸ V případě, že zemřelý byl svobodný mladý člověk, bývala rakev často bílá nebo stříbrná.

²⁵⁹ Např. za rakev domkaře Jana Kuřitky zaplatila pozůstalá rodina 5 zlatých.

²⁶⁰ Rakev pro domkaře Petra Bláhu dokonce pozůstalou rodinu stála 14 zlatých.

²⁶¹ Tak je tomu např. u půllánice Marie Štuhlhofrové, které vyrobil truhlář rakev za 10 zlatých. Rodina sedláka Karla Ilka za rakev zaplatila 14 zlatých 80 krejcarů a pozůstalí po sedlákovi Petru Bartesovi dokonce za rakev stolařovi zaplatili 30 zlatých.

²⁶² Pro představu, pozůstalá po nádeníku Janu Pospíšilovi za rakev pro svého muže zaplatila stolaři 4 zlaté.

V. 2. Průběh pohřbu

Jakmile proběhly po smrti člověka všechny přípravy, mohl se konat samotný pohřeb. Pohřeb patří mezi jeden ze základních přechodových rituálů.²⁶³ Historická antropologie zkoumá smrt člověka jako přechod z jednoho světa – každodenního do nepoznaného světa mrtvých.²⁶⁴ Systematickým studiem přechodových rituálů se věnuje Arnold van Gennep.²⁶⁵ Podle něj je přechod člověka mezi každodenním světem a světem mrtvých nejdůležitější odlučovací rituál.²⁶⁶ Než byl nebožtík vynesena z domu, přišli se za ním rozloučit příbuzní a sousedé. Nebožtík byl již připraven v rakvi, která byla obvykle v síni nebo v komoře. Rozloučení se zúčastnil i farář. Na dvoře se zatlouklo víko rakve a ta byla vynesena z usedlosti. Nezatlučená rakev bez víka byla v průvodě nesena jen v případě úmrtí mladých svobodných lidí. Nebožtíkovo tělo muselo být v rakvi obráceno nohama ke dveřím. Při nesení rakve přes práh domu se rakví třikrát kleplo o práh. Toto zaklepání mělo symbolický rozměr rozloučení se s domovem.²⁶⁷ Poté co byla rakev vynesena, byly doma otočeny naopak židle a stoličky, v některých moravských oblastech dokonce i sáně a povozy na dvoře.²⁶⁸

Právě přechod přes práh byl velmi důležitým přechodem z domácího světa do světa cizího a souvisel s přechodovým rituálem smrti.²⁶⁹ V okamžiku, kdy byla rakev s nebožtíkem vynášena ven z domu, musel někdo z rodiny obejít chlévy a donutit dobytek stoupnout.²⁷⁰ Tento rituál byl pozůstatkem z dřívějších dob, kdy se věřilo, že nebožtík sebou může z domu odvést do světa mrtvých vše živé z domu, především zvířata, která spí nebo leží.²⁷¹ Po pohřbu měl být celý dům

---

²⁶³ K dalším nejdůležitějším přechodovým rituálům patří křest a svatba.

²⁶⁴ P. KRÁL, *Smrt*, s. 190.

²⁶⁵ A. GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

²⁶⁶ Arnold van Gennep ve své teorii rozlišuje několik fází přechodového rituálu. První fáze je odloučení od původního stavu, další fáze je včlenění do stavu nového. Důležité jsou také prahové fáze samotných přechodů.

²⁶⁷ J. JANČÁŘ, *Vlastivěda Moravská. Lidová kultura na Moravě*, Brno 2000, s. 183.

²⁶⁸ Převrácení povozů a saní se praktikovalo především na Strážnicku.

²⁶⁹ Stejně tak si práh u domu zachoval do dnešních dnů svoji přechodovou funkci při svatbě, kdy ženich přenáší nevěstu do domu přes práh v náručí.

²⁷⁰ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 228.

²⁷¹ Ze stejného důvodu se někde dobytek i vyháněl z chléva.

očištěn od zemřelého, např. vykouřením kadidlem. Po vynesení rakve z domu byl nebožtík odnesen do kostela, kde se za zemřelého konala zádušní mše. Odtud bylo nebožtíkovo tělo odneseno na hřbitov, kde mělo být pohřbeno. Také v den pohřbu ve vesnici několikrát „promlouvaly“ k soudům zvony. Poprvé se rozezněly ráno na „scházení“, po druhé zvonily, když byli lidé již v domě nebožtíka a loučili se s ním zpěvem. Při třetím zvonění nebožtíka nakládali a chystali se s ním vyrazit na jeho poslední cestu.²⁷²

Smuteční průvod měl svoji tradiční podobu, která byla v devatenáctém století téměř neměnná. V čele průvodu šel ministrant s křížem, ten byl následován dětmi, poté šli muži. Další v pořadí byla hudba, za ní kráčeli zpěváci, po nich šel kněz s doprovodem. Za knězem byla nosiči nesena rakev, kterou následovala rodina zemřelého a poté ostatní lidé.²⁷³ Oddělení žen a mužů v průvodu bylo starobylým znakem z dřívějších dob. Symbolizovalo postavení žen ve společnosti.²⁷⁴ Místně mohly být v průvodu menší změny.²⁷⁵ Lidé jdoucí v pohřebním průvodu vykazovali některé společné vnější znaky. Takovýmto znakem byl smuteční oděv. Ten byl ve venkovském prostředí v této době převážně bílý. Černá se sice již objevovala, ale na jihomoravském venkově se bílá barva udržela až do první poloviny dvacátého století.²⁷⁶ Jestliže byl zemřelý členem nějakého spolku, byl doprovázen na svojí poslední cestě kolegy v uniformách.²⁷⁷ Do průvodu se tedy jasně promítalo nejen postavení žen, socioprofesní zařazení zemřelého, ale i jeho příslušnost k různým organizacím a spolkům. Specifické odlišnosti byly i v průvodu svobodných děvčat a mládenců. Již bylo řečeno, že svobodní lidé byli nesení v nezavíkaných rakvích a měli na sobě svatební šat. V průvodu svobodných se mísily pohřební a svatební symboly a znaky. Rakev byla nesena krojovanými mládenci. Doprovázely ji bílé a černě oděné družičky. Bílé oděná družička byla symbolem

---

²⁷² J. SOUKAL, *Zvyky při pohřbu*, Od Horácka k Podyjí 8, 1931, s. 138.

²⁷³ J. JANČÁŘ, *Vlastivěda*, s. 185. Blíže k vzhledu pohřebního průvodu např. F. BARTOŠ, *Deset rozprav lidopisných*, Olomouc 1906, s. 64.

²⁷⁴ P. KRÁL, *Smrt*, s. 202.

²⁷⁵ Někdy bylo zvykem, že před rakví muže šli muži a při pohřbu ženy šly před rakví ženy.

²⁷⁶ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 230.

²⁷⁷ Častý byl např. doprovod hasičskou nebo mysliveckou stráží. Svá specifika měly také např. pohřby horníků a jiných profesí.

mládí zemřelého, černá družička, nesoucí zlomenou svíci,²⁷⁸ symbolizovala nevěstu zemřelého. Pohřeb svobodného měl být tedy zároveň jakousi svatbou.²⁷⁹ Součástí pohřebního průvodu bylo i nošení svíci. Na začátku dvacátého století byly svíce nahrazovány postupně lucernou.²⁸⁰ Nošení svíček v průvodu bylo i vnějším sociálním znakem zemřelého. V případě, že zemřelý patřil do vyšší sociální vrstvy, dostávali svíce všichni účastníci průvodu. U méně zámožných dostávali svíce pouze příslušníci bližší rodiny. V případě, že si rodina nemohla dovolit větší výdaje, dostali svíce pouze zpěváci a nebo kostelník. V některých účtech pozůstalostního řízení se nacházely i kvitance za nákup svíci. Částky za svíce byly vzhledem k ostatním nákladům poměrně vysoké. U již zmiňovaného účtu pohřebních výdajů sedláka Karla Ilka, byly náklady na svíce vyčísleny na 12 zlatých a 12 krejcarů.²⁸¹ Větší výdaj rodina pozůstalého vynaložila pouze za rakev.²⁸² Rodina čtvrtlánice z Přímětic zaplatila za svíčky 6 zlatých 80 krejcarů.²⁸³ Podobné výdaje byly i u dalších selských pohřebních údajů. U domkařů se výdaje za svíce pohybovaly většinou do 5 zlatých. Často výdaj za svíce v účtech chybí zcela. Podle počtu rožnutých svíček, které „chránily“ průvod, mohl tedy náhodný cizí kolemjdoucí lehce odhadnout postavení nebožtíka. Takový kolemjdoucí by ovšem dle dobového lidového smýšlení měl očekávat smůlu a úmrtí někoho blízkého. Setkání s pohřebním průvodem bylo totiž považováno za zvěstování neštěstí a smrti.²⁸⁴ Pohřební průvod se cestou na hřbitov zastavoval na místech, která byla označena různými církevními symboly jako byla kaplička, křížek nebo boží muka. Na těchto místech se všichni modlili za spásu nebožtíkovy duše.²⁸⁵ Ke spásě zemřelých měly přispět i další úkony, jako udílení svátosti knězem umírajícímu na smrtelné posteli, výkrop svćenou vodou těla v rakvi i v hrobě, sloužená mše v kostele, bdění a modlení u lože

---

²⁷⁸ Zlomená svíce byla symbolem náhle přerušenoého života.

²⁷⁹ V lidovém myšlení se věřilo, že předčasně zemřelý mladý člověk odejde do světa mrtvých nespokojen a proto se bude do života živých vracet jako revenant.

²⁸⁰ Rožnuté světlo mělo původně ochraňovat průvod před zlými silami. Mělo v sobě předkřesťanské znaky spojené křesťanským vnímáním božího světla.

²⁸¹ SOKA Znojmo, Z/OS 546.

²⁸² Za stejné peníze by si nastupující hospodář mohl pořídít na trhu např. tele. To se dalo pořídít od deseti zlatých.

²⁸³ SOKA Znojmo, Z/OS 547.

²⁸⁴ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 233.

²⁸⁵ J. JANČÁŘ, *Vlastivěda*, s. 185.

zemřelého a další.²⁸⁶ Všechny tyto rituály přispívaly i k větší autoritě kněze i celé církve ve společnosti. Tato autorita byla na vesnici narušena až s příchodem občanských pohřbů. Ty se na jihomoravskou vesnici začaly rozšiřovat až po polovině dvacátého století. Nebožtík byl na hřbitov nesen na márách. Povozeň bylo mrtvé tělo vezeno pouze v případě delší cesty na hřbitov. K tažení povozů se v devatenáctém století již nevyužívalo volů, to bylo považováno za nedůstojné. Máry byly nesený sousedy nebo příbuznými. Nést nebožtíkovo tělo v rakvi na hřbitov bylo pro nosiče ctí. I při nesení rakve platila určitá pravidla.²⁸⁷ Nést rakev byla čest vymezená pro muže, určité výjimky platily pouze u pohřbu šestinedělek.²⁸⁸ Účastnit se pohřbu bylo na vesnici druhé poloviny devatenáctého století pro všechny obyvatele téměř povinností. Ta pramenila nejen ze sousedské sounáležitosti s nebožtíkem, ale byla dána také velkou sociální i rodinnou sounáležitostí celé vesnice. Na jihomoravském venkově je do dnešních dnů považováno za slušnost jít na pohřeb každému zemřelému sousedovi. Neúčast na pohřbu byla považována za neúctu k celému vesnickému společenstvu.²⁸⁹ V pohřebním průvodu se tedy protínaly různé symboly, rituály a zvyky církevního i lidového původu. Děti jdoucí v počátku průvodu měly symbolizovat rozdíl mezi stářími umírajících a mláďmi. Dříve byla nařizována účast na pohřbu také žebrákům, obecním chudým a sirotkům. Tato vesnická chudina se modlila za spásu nebožtíkovo duše a za to byla odměněna almužnou. Jak almužna, tak modlení žebráků, bylo považováno za důležitou součást „souboje“ o nebožtíkovo duši. Ke konci devatenáctého století ovšem začali žebráci a vesnická chudina na pohřbu budít spíše pohoršení a především u zámožnějších vrstev společnosti se stali nežádoucími.²⁹⁰ Na hřbitově a před tím i při zastávkách u křížků a kapliček prosil některý z rodiny za nebožtíka o odpuštění. Místo člena rodiny byl tento úkol také často svěřován zpěvákovi nebo učiteli. Zpěvák nebo učitel měl často

---

²⁸⁶ Více k tomuto tématu A. NAVRÁTILOVÁ, *Rituální význam účasti na poslední cestě zemřelých*, *Národopisná revue* 10, 2000, s. 3 – 19.

²⁸⁷ Ženatí muži nosili rakev jiného zemřelého ženatého muže, svobodní muži nesli nebožtíka, který zemřel svobodný.

²⁸⁸ Ženy nesly zemřelou šestinedělku přes práh domu a poté od brány hřbitova k hrobu.

²⁸⁹ Na začátku osmnáctého století byla povinnost účastnit se pohřbu zemřelého souseda vynucována vrchností pod finanční pokutou.

²⁹⁰ A. NAVRÁTIKLOVÁ, *Narození*, s. 235.

kratší nebo delší projev o odprošení. Pronášející v proslovu často využíval pasáže z bible. Důležité pro duši zemřelého bylo, aby nebožtíkovi všichni odpustili při odprosu jeho hříchy. V mnou zkoumaném regionu bylo pravděpodobně nejčastější využívání služeb učitele. Lze to odvodit z pohřebních kvitancí, kde je téměř ve všech případech určitá finanční odměna pro učitele.²⁹¹ Účast na pohřbech tak jistě značně přispívala k větší autoritě vyučujících ve vesnické společnosti. Učitel se také často podílel na psaní poslední vůle, jelikož gramotnost venkovského obyvatelstva ve druhé polovině devatenáctého století zdaleka ještě nebyla tak vysoká. Odměny pro učitele byly poměrně značné. Většinou se v účtech pohybovaly od čtyř do deseti zlatých u sedláků a okolo dvou až tří zlatých u domkařů. Někdy ovšem mohla odměna učitele dosáhnout až výše dvaceti zlatých.²⁹² Takto vysoké odměny pro učitele ovšem byly spíše výjimkou.

Smuteční průvod svoji cestu zakončil na hřbitově.²⁹³ Tím končila nejdůležitější a poslední ceremoniální cesta nebožtíka. Po příchodu průvodu ke hrobu musel nejdříve kněz vykropit hrob svčenu vodou. Poté mohl být nebožtík s rakví spuštěn do hrobu. Rakev byla spouštěna za doprovodu hudby nebo zpěvu.²⁹⁴ Evangelické pohřby bývaly původně bez hudby. Teprve během druhé poloviny devatenáctého století hudba zobecnila i zde. Nad hrobem pronesl farář proslov, většinou zaměřený na spasení nebožtíkovy duše.²⁹⁵ Poté se s nebožtíkem všichni naposledy rozloučili vhozením hrsti hlíny.²⁹⁶ Někdy bylo zvykem do hrobu vhodit i jiný symbolický předmět podle příslušnosti nebožtíka k určitým sdružením nebo jeho sociálnímu stavu. V některých místech bylo zvykem sedlákům do hrobu vhodit snop obilí. Jestliže byl nebožtík členem některého vesnického spolku, tak se i tato skutečnost často promítla do průběhu

---

²⁹¹ Někdy též pro pana nadučitele. V některých případech se učitel dělil o finanční odměnu se zpěváky a ministranty. Jejich finanční odměna ale byla většinou v účtech rozepsána samostatně.

²⁹² Tak tomu bylo např. v případě pohřební kvitance půllánika Václava Drozda.

²⁹³ Ke vzhledu jihomoravských hřbitovů a průběhu pohřbů např. M. HADROUŠKOVÁ, *Hřbitovy a pohřbívání v Brně do roku 1947*, Lékařské listy 10, s. 298 – 301.

²⁹⁴ J. JANČÁŘ, *Vlastivěda*, s. 185.

²⁹⁵ Zatímco farář katolické církve se v projevu soustředil na spásu duše, evangelický pastor se v projevu nad rakví více zamýšlel nad životem zemřelého. Evangelický proslov se tedy více podobal dnešním smutečním proslovům.

²⁹⁶ Jako první vhodil do hrobu hrst hlíny farář se slovy „*prach jsi a v prach se obrátíš*“. Poté vhažovali hlínu nejbližší pozůstalí a potom ostatní pohřební hosté.

pohřbu. Bylo ctí ostatních příslušníků spolku doprovodit zemřelého na jeho poslední cestě. Nejviditelnější to bylo u uniformovaných hasičů. Hasiči ve svátečních uniformách nesli rakev nebožtíka a další šli vedle rakve jako čestná stráž. Specifický byl i průběh mysliveckého pohřbu. Myslivci v uniformách nesli rakev zemřelého, stejně jako u hasičů, šli další myslivci vedle rakve jako čestná myslivecká stráž. Po spuštění rakve měl projev některý kamarád zemřelého z mysliveckého spolku. Řečník po projevu smekl pravou rukou klobouk a levou rukou z něj sundal úlomek,²⁹⁷ který následně vhodil zemřelému na rakev jako symbol posledního úlomku.²⁹⁸

Spouštění rakve do hrobu bylo často doprovázeno emotivními projevy žen. Bylo zvykem dokonce i najímání si profesionálních plaček. Plačky byly starobyklým zvykem vedeným s cílem uspokojit zemřelého nebožtíka.²⁹⁹ Plačky na jižní Moravě přetrvaly až do první poloviny dvacátého století. Naříkat a oplakávat zemřelého bylo výsadou žen a dětí. Mužské naříkání bylo považováno za nedůstojné. Nářků nad zemřelým se často zúčastnily i nepřibuzné ženy. Dostatečné oplakávání zemřelého bylo totiž i prestižní záležitostí. Bylo jím stvrzováno postavení nebožtíka ve vesnické společnosti. K plačkám byly nejčastěji najímány chudé žebračky, které za nářky dostávaly naturální odměnu. V určitých oblastech měly plačky různé názvy.³⁰⁰

Vhození hlíny na rakev ukončilo samotný ceremoniál pohřbu. Poté někdo z příbuzných poděkoval přítomným za účast na pohřbu a pozval je na smuteční hostinu.³⁰¹ Smuteční hostina se většinou konala po skončení pohřbu. Pouze v případě, kdy se šlo s pohřbem do vzdálenější farní vesnice, mohlo být pohoštění nabídnuto již před pohřbem nebožtíka. V takovémto případě se ale více než o hostinu jednalo o „*posilnění*“ alkoholem. Nejčastěji svařeným vínem nebo

---

²⁹⁷ Úlomek je symbol spojení myslivce s přírodou. Je to ulomený konec jehličnaté nebo listnaté větvičky, která se dává jako pocta zhaslé zvěři. Poslední úlomek se vhažoval do hrobu zemřelému myslivci k uctění jeho památky.

²⁹⁸ Blíže k mysliveckým zvykům a tradicím při pohřbu např. J. KOVAŘÍK, *Myslivecké ceremoniály*, Praha 2007.

²⁹⁹ J. JANČÁŘ, *Vlastivěda*, s. 185.

³⁰⁰ Např. naříkačka, bečání, odprašání a podobně.

³⁰¹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 239.

kořalkou.³⁰² Někdy mohla být také pohřební hostina odložena. K takové situaci došlo např. při pohřbech mladých svobodných lidí, kdy se jim s pohřbem musela „vystrojiti i symbolická svatba“. K tomu, aby rodina zemřelého stihla napéct a vše připravit, mohla tedy pohřební hostinu uspořádat později. Nejčastěji se ale pohřební hostina konala hned po pohřbu nebo ve stejný den večer. K hostině zval sousedy některý z pozůstalých večer před pohřbem nebo přímo po skončení pohřbu. Vlastní hostina byla na Znojemsku nazývána jako trachta, pouze v severní části znojemského okresu se zachoval český název.³⁰³ Pohřební pohoštění mělo svůj specifický název i v jiných částech jižní Moravy.³⁰⁴ Pohřební hostina byla uspořádána v domě zemřelého. Pouze pro vzdálené známé, přespolní a lidi, kteří během pohřbu zajišťovali různé služby,³⁰⁵ se někdy hostina uspořádala jako poděkování v místním hostinci. Takováto hostina se pak na Moravě nazývala „vénešná“.³⁰⁶ Vystrojení pohřební hostiny v domě zemřelého bylo považováno ve druhé polovině devatenáctého století za poctu zemřelému. Její nevystrojení by tedy odsoudila celá vesnice. Také se věřilo, že by v takovém případě neměl zemřelý nebožtík v hrobě zasloužený klid a chodil by pak strašit své lakomé pozůstalé. Vystrojiti pohřební hostinu bylo tedy věcí cti pozůstalé rodiny. Byla to prestižní záležitost, kdy mohl být demonstrován stav zemřelého a tím i celé jeho rodiny. Podle sociálního stavu a finančních možností pozůstalých byly na hostině předkládány různé nápoje a pokrmy. Na jižní Moravě bylo nejčastějším pokrmem chléb, tvaroh a syrečky. Mezi nápoji převládal alkohol,³⁰⁷ od osmdesátých let devatenáctého století se objevovala i káva a čaj.³⁰⁸ Káva byla považována za velikou pochoutku a do venkovského prostředí se postupně rozšířila z měst. Za další pochoutku, která se při pohřebních

---

³⁰² M. LUDVÍKOVÁ, *Pohřební pohoštění*, s. 212.

³⁰³ TAMTÉŽ.

³⁰⁴ Např. na Břeclavsku byla nazývána „*karmína*“. Jinde byla označována jako pohřební oběd, pohřební svačina, uctění nebo zavdaná.

³⁰⁵ Na pohoštění do hostince byli zváni nosiči, hrobař, zpěváci, žebráci a plačky atd.

³⁰⁶ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 240.

³⁰⁷ Z alkoholu bylo na jižní Moravě konzumováno tradičně nejvíce víno. Kořalka byla podávána pouze při pohřbech chudých, protože byla považována za neuctivé a neslušné pití. Kořalka byla na pohřbech chudých lidí podávána i z finančních důvodů. Pořízení vína bylo totiž nákladnější a ne všichni si ho mohli dovolit koupit.

³⁰⁸ M. LUDVÍKOVÁ, *Pohřební pohoštění*, s. 214 – 215.

hostinách ke konci devatenáctého století konzumovala, byl považován rohlík.³⁰⁹ Pití alkoholu bylo v lidovém pojetí při pohřební hostině velmi důležitým prvkem. Mělo i své názvy jako „*propíjení nebožtíkovi dušičky*“ nebo „*propíjení jeho kůže*“.³¹⁰

Vystrojení hostiny, stejně jako vypravení celého pohřbu bylo dle rozboru testamentů nejčastěji povinností hlavního dědice. Většina testátorů na ni myslela již ve svých závětech. Z toho lze usuzovat, že i v případě, kdy nebožtík nezanechal písemný testament, určil vystrojení pohřbu za úkol hlavnímu dědici v ústní poslední vůli. Ta byla, jak již bylo řečeno v předešlých kapitolách, nejčastěji sdělována umírajícím na smrtelné posteli a stejně jako písemná poslední vůle byla pro pozůstalé zavazující. Obvyklé útraty za pohřební hostinu lze odhadnout opět při nahlédnutí do kvitancí v pozůstalostních řízeních. V účtech je ale poměrně často vyčíslena pouze suma za pohoštění nosičů. Lze se tedy domnívat, že je tím myšlena pouze „*vénešná*“ a ne celá pohřební hostina. Někdy je v účtech vénešná rozepsána i podrobněji. Např. se dočteme, že při pohřbu rolníka z Únanova museli pozůstalí zaplatit hostinskému za nápoje nosičům obnos 14 zlatých, pekaři za jídlo pro nosiče zaplatili 10 zlatých.³¹¹ Také v dalších případech se sumy u smutečních hostin sedláků pohybovaly okolo dvaceti zlatých.³¹² U méně zámožných se mohly částky za pohoštění pohybovat okolo pěti zlatých a nejchudších vesnických vrstev ještě méně. Pohoštění v domě pozůstalí brali jako přirozenou, samozřejmou a čestnou službu zemřelému členu rodiny. Stejně jako pohřební průvod a postavení účastníků nad hrobem byla jistě také pohřební hostina odrazem struktury vesnické společnosti a její hierarchie. Čestné místo náleželo knězi a také nejbližším pozůstalým. Jako pán domu na hostině vystupoval již nastupující hospodář, který měl od chvíle smrti svého předchůdce v rodině hlavní slovo.

---

³⁰⁹ Více k pokrmům našich předků např. V. LUŽICKÁ, *Čím se naši předkové živili*, in: Národopisný sborník okresu hořického, Hořice 1895, s. 182 – 190.

³¹⁰ M. LUDVÍKOVÁ, *Pohřební pohoštění*, s. 215.

³¹¹ SOKA Znojmo, Z/OS 546.

³¹² V těchto případech z účtů nelze vyčíst zda je daná částka myšlena pouze za vénešnou nebo za celou pohřební hostinu.

V. 3. Nákladnost vesnického pohřbu

Pohřeb byl ve vesnickém prostředí odrazem a zároveň i potvrzením sociálního postavení zemřelého. Počet lidí ve smutečním průvodu je na vesnici do dnes odrazem úcty k zemřelému a jeho pozůstalé rodině. S přípravami i samotným průběhem pohřbu a pohřební hostiny souviselo ve venkovském prostředí mnoho lidových úkonů a zvyků, které měly připravit nebožtíka na jeho poslední cestu a zabezpečit mu poté zasloužený klid a odpočinek ve světě mrtvých. Potvrzením sociálního postavení rodiny se promítalo i do celkové nákladnosti pohřbu. A jak moc tedy mohl pohřeb zatížit rozpočet venkovské rodiny druhé poloviny devatenáctého století?

Celková suma za vystrojení pohřbu byla velmi individuální a byla přirozeně ovlivněna možnostmi pozůstalých. V účtech z pozůstalostního řízení jsou celkové výdaje navíc zkresleny tím, že byly ve většině případů zapsány dohromady s lékařskými výdaji souvisejícími s léčbou nebožtíka. Léčba byla v této době velmi finančně náročná a výdaje za léčbu v pozůstalostních účtech mohly být i za několik posledních let. Přesto jsou jedním z nejlepších pramenů pro odhad pohřebních nákladů ve venkovském prostředí zkoumané doby. Ve většině případů nebyly pohřební výdaje rozepisovány, ale byly pouze zapsány jako celková suma v pasivním stavu v protokolu pozůstalostního řízení po zemřelém. Naštěstí v některých případech byly doplněny rozepsanými kvitancemi z farních úřadů. Z těchto kvitancí lze dobře zhodnotit, z čeho se skládaly celkové pohřební výdaje. Tyto rozepsané pohřební výdaje byly až na výjimky identické, lišily se pouze sumy za různé úkony a pohřební služby. Nejnákladnější položka byla za zhotovení rakve nebo za vystrojení smuteční hostiny. Další vysokou částkou v pohřebních výdajích byla odměna pro faráře a kostel.³¹³ Tato suma se dosti často blížila částce vydané za zhotovení rakve. Vysoké částky faráři byly ale především výsadou majetných rodin. U nádeníků a chudých obyvatel vesnice se odměny faráři pohybovaly pouze kolem 1 až 2 zlatých. Velké sumy kostelu a církvi souvisí s dobovou představou o posmrtném

---

³¹³ Někdy byla částka v účtech spojena, jindy byl rozepsán zvlášť honorář faráři a zvlášť odměna kostelu.

životě, s postavením církve v dřívějších dobách a také v odrazu celé křesťanské nauky předešlých století ve vesnickém prostředí. Pozůstalí, kteří měli svého otce či manžela rádi, byli ochotni zaplatit značné sumy za mše i modlitby, které měly pomoci zemřelému k jeho cestě do nebe, případně k urychlení času stráveného v očistci. Dalším faktorem, který ovlivňoval tak vysoké výdaje, byla snaha vlastní prezentace stavu rodiny a zemřelého, která byla tímto způsobem demonstrována před celou vesnickou společností. Vesnická společnost toto postavení zemřelého účastí na pohřbu potvrzovala. K dalším pravidelným výdajům patřila odměna učitelů a zpěvákům. Ty byly již rozebrány na předešlých řádcích. Docela hezký výdělek za služby na pohřbu měli i nosiči. Přestože nošení már bylo většinou svěřováno blízkým zemřelého nebo jeho kolegům z vesnických spolků, byli většinou nosiči kromě vénešné i finančně odměněni. Jejich odměna se pohybovala od 5 až do 25 zlatých podle postavení nebožtíka a finančních možnostech jeho rodiny.³¹⁴ Rodina musela také zaplatit služby kostelníka – tedy jeho zvonění a hrobaře za vykopání hrobu. Také tyto částky byly, podobně jako ostatní, značně individuální. Ve většině případů se jejich odměny za služby téměř vyrovnávaly. U zemřelých sedláků se odměna za služby hrobaře a kostelníka pohybovala od 2 do 6 zlatých. U chudších domkařů se odměna pohybovala kolem 1 a půl zlatých a nádeníci zaplatili sumu v desítkách krejcarů. U zámožnějších rodin jsou v účtech časté výdaje za svíčky. O jejich výši již byla řeč. Občas se v některých účtech objevují ještě jiné zaplacené výdaje jako za kříž nad hrobem, lékaři za prohlédnutí mrtvol, za hudbu muzikantům nebo za rozeslání telegramů. Pro ukázkou byl vybrán jeden účet pohřebních nákladů z bohatšího selského prostředí a pro srovnání pohřební útraty po nádeníkovi.³¹⁵

³¹⁴ Odměna v této výši byla určena pro všechny nosiče dohromady. Někdy v účtech byly výdaje za nosiče spojeny s náklady na hostinu.

³¹⁵ Výkaz pohřbu rolníka Karla Ilka z Bojanovic:³¹⁵

<i>Kostelu.....</i>	<i>3 zl. 50 kr.</i>
<i>Farářovi... ..</i>	<i>7 zl. 50 kr.</i>
<i>Comitio pro dva kněze ... ..</i>	<i>10 zl.</i>
<i>Učitelovi... ..</i>	<i>4 zl. 50 kr.</i>
<i>Kostelníkovi.....</i>	<i>5 zl.</i>
<i>Ministrantům a zpěvákům ...</i>	<i>1 zl. 70 kr.</i>
<i>Nosičům.....</i>	<i>10 zl.</i>
<i>Za truhlu.....</i>	<i>14 zl. 80 kr.</i>

Na těchto dvou uvedených příkladech je velmi patrné, jak velmi se pohřební náklady ve vesnickém prostředí lišily podle socioprofesionálního postavení nebožtíka. I u ostatních selských rodin se náklady na pohřeb pohybovaly nejčastěji v rozmezí mezi 50 až 100 zlatých. U domkařů byly pohřební náklady nižší, nejčastěji byly kolem 20 zlatých. U ostatních nižších vesnických vrstev společnosti byly náklady pochopitelně ještě nižší. Nejchudším obyvatelům vesnic musely dokonce útraty na vystrojení pohřbu být uhrazeny z obecní pokladny. Vystrojení pohřbu bylo tedy zcela jistě poměrně značnou finanční zátěží pro všechny vesnické vrstvy. Vždyť např. nastupující hospodář na selském gruntě musel po převzetí usedlosti zajistit často výměnek pro matku, musel vyplatit své sourozence a k jeho povinnostem patřilo také vystrojení pohřbu se všemi náležitostmi. Jestliže tento nastupující hospodář musel vyplatit za pohřeb 80 zl., byla to pro něj velmi významná částka, za kterou by na trhu do svého hospodářství koupil např. pár koní a 2 krávy. Ještě větší zatížení byl pohřeb pro nižší venkovské vrstvy, které měly ve druhé polovině devatenáctého století s příchodem finanční a poté agrární krize značné problémy s udržení si své životní úrovně. Důkazem špatné situace venkovského lidu v této době byl neustálý nárůst dluhů a exekucí. Přesto patřilo vystrojení důstojného pohřbu k tradici, kterou si venkovské obyvatelstvo na jižní Moravě udrželo až do dnešních dnů. Zajištění poslední cesty nebožtíka bylo pro pozůstalé velmi důležitým okamžikem. Pohřeb byl přechodovou fází mezi světem živých a mrtvých a mnoho úkonů a obyčejů mělo přispět k snadnému a spokojenému

---

<i>Hrobařovi.....</i>	<i>4 zl.</i>
<i>Doktorovi.....</i>	<i>12 zl.</i>
<i>Za svíčky.....</i>	<i>12 zl. 12 kr.</i>
<i>Telegramy.....</i>	<i>2 zl.</i>
<i>Pohoštění.....</i>	<i>7 zl.</i>
<i>Poslovi.....</i>	<i>1 zl.</i>
<i>Celková suma 95 zl 12 kr.</i>	

Výkaz pohřebních výdajů nádeníka Jana Pospíšila z Únanova:³¹⁵

<i>Za rakev.....</i>	<i>4 zl.</i>
<i>Faráři.....</i>	<i>1 zl. 50 kr.</i>
<i>Učíteli .....</i>	<i>80 kr.</i>
<i>Kostelníkovi.....</i>	<i>70 kr.</i>
<i>Hrobaři.....</i>	<i>1 zl. 50 kr.</i>
<i>Celková suma 8 zl. 50 kr.</i>	
<i>Z SOkA Znojmo, Z/OS 546.</i>	

odchodu zemřelého do světa mrtvých. Tyto zvyky měly také přispět k tomu, aby se nebožtík nevracel ze záhrobí. Pro lépe situované vesnické rodiny se stal pohřeb demonstrací jejich postavení ve společnosti a vystrojení nákladného pohřbu bylo otázkou prestiže. Každý pohřeb byl pod drobnohledem sousedů a přátel zemřelého. Vystrojením nedůstojného pohřbu, vzhledem ke stavu zemřelého, by se pozůstalá rodina dostala velmi rychle do opovržení celé vesnice.

VI. Závěr

Předložená diplomová práce se zabývá každodenností jihomoravského venkova ve druhé polovině devatenáctého století. Život venkovana ve druhé polovině devatenáctého století byl plný změn a novinek. Venkovské obyvatelstvo přestalo být poddaným lidem a stalo se osobně svobodným. Každodennost vesničanů ovlivňovalo mnoho vlivů. Nejvíce bylo obyvatelstvo venkova ovlivňováno zemědělským a církevním rokem. Velký vliv na vesnici si po roce 1850 vydobily spolky. Mezi nejvýznamnější patřily hasičské, myslivecké, zemědělské, chovatelské a ochotnické. Spolková činnost, krom zpestření, nabízela vesničanům i osvětu. Spolky se tak staly pokrokem, který podporoval moderní zemědělství, vznik agrárního školství a také rozvoj českého jazyka. Mimo zábavy a osvěty měly spolky ještě jednu důležitou funkci, sociálně - psychologickou. Uniforma dodávala lidem ve spolku úctu celé vesnické společnosti. Přesto však nedokázaly ani vesnické spolky rozrušit sociální členění venkovského obyvatelstva. To získávalo ve druhé polovině devatenáctého století nové pojmosloví. Postupně zanikalo rozdělení obyvatel podle výměry půdy na celoláníky, půlláníky, čtvrtláníky a podruhy. Nově jsou obyvatelé vesnice nazýváni jako velkostatkář, statkář, sedlák, chalupník, domkař. Také nižší vrstvy obyvatel jsou nově členěny na čeled', deputátníky, nádeníky a sezónní dělníky. Obyvatelstvo vesnice doplňují chudí žebráci a různí marginálové. Jednotlivé venkovské vrstvy společnosti měly určité vzorce chování. Hlavním

rozpoznávacím znakem byla velikost majetku, především obhospodařovaných polí.

Hlavní část práce se věnuje posledním pořízením venkovanů. Hlavními použitými prameny byly poslední vůle, které se nachází ve fondu Znojemského okresního soudu ve Státním okresním archivu Znojmo jako součást pozůstalostní agendy. Dalšími použitými prameny byly úmrtní formuláře, pohřební účty a pozůstalostní inventáře, které byly taktéž součástí pozůstalostního řízení. Jako reprezentativní vzorek bylo použito padesát posledních vůlí z let 1850 – 1899 z obcí ležících na severu bývalého C. k. městského delegovaného znojemského soudního okresu.

Každý vesničan měl v posledních chvílích svého života dvě možnosti předání svého majetku dědicům. Mohl tak učinit písemnou nebo ústní poslední vůlí. K písemným posledním vůlím se uchýlovaly především vrstvy obyvatel, které měly vlastní nemovitý majetek. Ve zkoumaném vzorku závětí byl nejčastějším pořizovatelem poslední vůle domkař. Nejčastější výskyt domkařských závětí je vysvětlován největším zastoupením domkařů mezi vrstvami obyvatel, které vlastnily nemovitý majetek. Druhou nejčastější skupinou, mezi pořizovateli závětí, byli sedláci. Mezi sedláky, kteří si pořídili poslední vůli ovšem zcela chybí nejmajetnější rody s rozlohou polností větších než jeden lán. Vysvětlení absence posledních vůlí u těchto nejbohatších vesnických rodin spatřuje autor v nejlépe vypracovaných rodinných strategiích, kdy byl majetek předáván na základě svatebních smluv ještě za života odstupujícího hospodáře. Dalším možným vysvětlením by mohl být minimální počet celolánických hospodářství, jejichž počet se snižoval dělením gruntu mezi více potomků. K potvrzení nebo vyvrácení této hypotézy by bylo třeba komparace s pozemkovými knihami. Chudší vrstvy venkovského obyvatelstva neměly mezi pořizovateli závětí většího zastoupení. Hlavní úlohou testamentu byl transfer nemovitého majetku na testátorovy dědice. Nádeníci i ještě chudší složky vesnické společnosti neměly tolik cenností, které by potřebovaly prostřednictvím poslední vůle odkazovat svým dědicům. Jestliže nějakou cennost měli, předali ji blízké osobě za života nebo na smrtelné posteli. Pro předání nemovitosti vybranému dědici bylo ovšem

již třeba právní záruky, že po smrti darujícího nedojde k dohadům a sporům o dědictví. Člověk, který chtěl předat nemovitost svému následovníkovi, měl dvě možnosti. Mohl ji předat ještě za svého života, ale tím by se rázem ocitnul ve špatném postavení, jelikož by se stal obyvatelem v cizím domě. Druhou možností bylo učinit blízkého člověka hlavním dědicem v testamentu.

Přestože byl ve zkoumaném vzorku posledních vůlí častěji pořizovatelem závěti muž, nezanedbatelnou část pořizovatelů testamentu tvořily i ženy. Byly zastoupeny 38% z celkového počtu testamentů. Větší výskyt ženských posledních vůlí vysvětluje autor lepším postavením ženy ve společnosti. Je třeba si uvědomit, že žena byla v této době zapsána jako právoplatná spolumajitelka nemovitosti. Nárůst ženských testamentů ve venkovském prostředí oproti dřívější době je tedy pochopitelný. Žena, jako spolumajitelka nemovitosti, jistě chtěla předání nemovitosti dědicům pojistit formou písemné poslední vůle. Ženské testamety se po formální stránce od mužských nelišily. Zajímavé zjištění bylo, že se ženy v testamentu ve větší míře nesebeidentifikovaly podle svého muže, ať žijícího či nebožtíka. Tato skutečnost je vysvětlována právě jejich lepším postavením ve společnosti. Ani v této době však nemůžeme mluvit o rovnoprávném postavení muže a ženy.

Poslední vůle byly venkovským lidem nejčastěji sepsány až na smrtelné posteli. Z celkového počtu závětí jich bylo 32% sepsáno během posledního týdne před smrtí testátora. V období od jednoho týdne do jednoho měsíce před svojí smrtí si závěť pořídilo 30% venkovanů. Do čtvrt roka před svojí smrtí si poslední vůli nechalo sepsat 20% testátorů. V delším časovém horizontu před testátorovou smrtí již testamentů markantně ubylo. Z uvedeného vyplývá, že lidé ve venkovském prostředí se k sepsování kšaftů odhodlávali, až když cítili, „že se blíží jejich čas“, často z důvodu delší nemoci, nemohoucnosti, či vyšším věkem.

Příprava člověka na smrt podléhala na venkově, stejně jako jinde, určitým rituálům. Člověk měl mít před odchodem ze světa živých vyřešené spory a tahanice se sousedy. Důležité bylo vyřešit otázky majetku a dědictví, aby se v okamžiku příchodu smrti nemusel zabývat světskými záležitostmi. K vyřešení předání majetku v posledních chvílích člověka sloužil testament. Pořízení

písemné poslední vůle bylo na jihomoravském venkově druhé poloviny devatenáctého století poměrně časté. Závěť měl před svojí smrtí sepsanou každý sedmý člověk. Toto číslo je poměrně vysoké, jestliže vezmeme v úvahu, že v pozůstalostních spisech byli zaznamenáni všichni zemřelí, včetně kojenců, dětí a nemajetných lidí, kteří neměli co odkázat. Je otázkou, zda je výskyt závětí na Znojemsku spíše lokální anomálií, nebo zda byla testamentární praxe venkovanů ve druhé polovině devatenáctého století stejně častá i v jiných oblastech českých zemí. K vyřešení tohoto problému by bylo třeba důkladnější komparace s pozůstalostní agendou jiných krajů.

Zkoumané testamety podléhaly ustáleným vnějším formám. Pro platnost závěti bylo důležité dobré duševní zdraví testátora a podpisy pořizovatele závěti a svědků, stvrzující platnost dané poslední vůle. Hlavním důvodem sepsání poslední vůle bylo zabránění pozdějším sporům mezi pozůstalými. Důležitou součástí posledních vůlí byla zbožná ustanovení. Testátor v nich nejčastěji odkazoval tělo zemi a duši bohu. Z uvedených ustanovení v arenze testamentu lze snadno odvodit, že duše byla pro člověka nejcennějším majetkem. Teprve po zabezpečení duše testátoři přistoupili k odkazům ostatního majetku. Právě zbožnými ustanoveními a úvahami o pomíjivosti světa jsou jihomoravské testamety odlišné od závětí z pomezí jižních Čech a Vysočiny. Poslední vůle ve znojemském soudním okrese si zachovávají i na konci devatenáctého století vzhled testamentů předešlých století. Nejsou tedy jen právním dokumentem, který má zaručit předání movitého i nemovitého majetku dědicům, ale mají zabezpečit i duchovní jmění. Starší vzhled jihomoravských závětí je vysvětlován jako důkaz jihomoravského tradicionalismu a silného církevního vlivu, který ve vesnickém prostředí často vydržel hluboko do dvacátého století.

V dalších částech závětí se pořizovatel zabýval distribucí svého pozemského majetku na své dědice. Předání majetku dědicům bylo hlavní a nejdůležitější posláním posledních vůlí. V nejvíce případech byla hlavním dědicem žena testátora. Ve zkoumaných posledních vůlích se většinou stávala hlavní majitelkou nemovitostí bez ohledu na věk a počet dětí. Častý byl také případ odkázání majetku manželovi. Větší vliv na volbu hlavního dědice, především

u domkařů, měla láska k bližní osobě než propracovaná rodinná strategie předávání majetku. Naopak u zámožnějších obyvatel vesnice bylo určení dědictví projednáno již ve svatebních smlouvách, které určovaly, že hlavním dědicem majetku bude pozůstalý manžel nebo manželka. Svatební smlouva se tak stávala předstupněm testamentu. Další obvyklou možností bylo předání majetku svému synovi. Testátor ve své poslední vůli myslel často také na svůj pohřeb. Zajištění důstojného pohřbu souviselo s dobovou představou poklidného odchodu „na onen svět“. Určení, kdo má pohřeb vystrojit, bylo důležité i z ryze praktického hlediska, neboť vystrojení pohřbu bylo poměrně nákladnou záležitostí. Zaplacení a vypravení pohřbu bylo nejčastěji svěřeno hlavnímu dědici. K zaplacení výdajů měl často využít část odkázané sumy peněz. V některých posledních vůlích bylo v závěru vymezeno místo dobročinným a náboženským odkazům. Peníze určené na mši, ke stavbě zákristie, stejně jako jiné církevní a charitativní odkazy v testamentech měly zajistit testátorovi po smrti spásu jeho duše. Velký vliv na charitativní odkazy měla jistě zbožnost pořizovatelů testamentu a také strach ze zatracení v pekle či očistci. Mohly být také snahou venkovanů přiblížit se vyšším vrstvám společnosti.

Důležitou součástí testamentů bylo „vymínění“ povinností na novém majiteli nemovitosti. Ze zkoumaných padesáti posledních vůlí jich obsahovalo právo výměnku šestnáct. V případě odkázání nemovitého majetku testátorovým dětem, obsahovala poslední vůle právo výměnku téměř ve všech případech. Mohla zajišťovat testátora i jeho pozůstalé. Výměnky obsažené v posledních vůlích se nelišily od dobové výměnkové praxe. Od svého vzniku byl výměnek důležitou součástí venkovského života. Byl využíván ve všech vesnických vrstvách. Jeho sociální funkce na venkově byla do vzniku povinného důchodového pojištění nezastupitelná a přetrvala až do poloviny dvacátého století bez větších změn. Znamenal hlavní formu zabezpečení pro staré, pro postižené, nemohoucí i nemocné osoby. Kromě rodičů poskytoval zabezpečení ubytování a stravy pro neprovdané sestry, svobodné bratry i ostatní nemohoucí členy rodiny. Nejčastěji poskytoval azyl do svatby, plnoletosti nebo smrti.

Přes menší počet výměnků se autor snažil nastínit základní výměnkovou problematiku a rozdíly u výměnků jednotlivých socioprofesí. Nejvíce výměnků bylo v testamentech domkařů. Jejich nejčastější výskyt vychází z socioprofesionálního složení testátorů. Výměnek byl také součástí posledních vůlí sedláků. Vzhled výměnků domkařů a sedláků byl podobný. Výměny se pouze lišily ve výši požadavků. Hlavním požadavkem všech výměnků bylo právo na bydlení. V případě neshod mezi výměnkářem a novým majitelem mohlo být vymíněno finanční odškodnění na ubytování. U domkařských výměnků byly požadavky obecnější a méně podrobné. Výměny sedláků byly detailnější a všechny obsahovaly sypaný výměnek, tj. určité naturální či peněžní dávky. Nejčastější byly požadavky na určité množství žita, ječmene, pšenice, čočky, mléka a dřeva k otopu. Z dalších prostor byl pro pozůstalého partnera často vymíněn chlév, část stodoly, dvorku, zahrady a záhumenky.

Pro odstupujícího hospodáře byl odchod na výměnek značnou sociální změnou. vzdával se tím vedoucího postavení rodiny a u sedláků i hlavního slova nad všemi obyvateli selské usedlosti. Na první pohled by se tedy mohlo zdát, že si starý hospodář odchodem na výměnek zhoršil svoji finanční i sociální pozici. K tomuto problému je ovšem třeba přistupovat individuálně od výměnku k výměnku. Horší postavení hrozilo především pro výměnkáře v domkařských obydlicích, kde nebyly možné odvody naturálních dávek a i finanční dávky byly omezené možnostmi mladého domkaře. I v těchto případech si ovšem nutně výměnkář nemusel pohoršit. Jestliže se těšil dobrému zdraví, mohl si přivydělávat sezónní prací na poli nebo řemeslem. Na velkých usedlostech si výměnkář často udržel dobrý životní standard díky širokému rozsahu výměnku. Vymíněné měl každoroční naturální dávky obilí a jiných potravin, jejímž prodejem si mohl přilepšit. Také měl často zaručené každoroční finanční sumy a obvykle bylo vymíněno k užívání do smrti i část polí. Výměnek byl pro odstupujícího hospodáře pojistkou do budoucna. V případě prodeje nemovitosti se výměnkář stal spolubydlícím cizích lidí, v tom případě pro něj výměnek znamenal existenční nutnost. Ideální vztahy ale nemusely být ani v rámci rodiny mezi hospodářovou rodinou a starými rodiči, i v tomto případě byl pro

výměnkáře pojistkou slušného zacházení. Výměnek měl jistě i své negativní stránky. Mohl znamenat další finanční zatížení již tak dosti zadlužených hospodářství druhé poloviny devatenáctého století. Nový hospodář musel často vyplácet sourozencům bratrské podíly a sestrám věno, při neúrodě nebo poranění živitele byla neustále blízko hrozba nadměrného zadlužení a exekuce. V takovém případě mohl vysoký výměnek znamenat značnou existenční hrozbu. Záleželo také na výměnkáři, do jaké míry trval na vyplácení výměnku i v případě neúrody či dluhů. Už ve své době institut výměnku poutal značnou pozornost lidí, kteří proti němu brojili stejně jako ho hájili. Výměnek se stal námětem krásné literatury, stejně jako podnětem k diskuzím v novinových článcích. Řešit výměnkovou otázku se snažil i stát – v devatenáctém století především hospodářská komora. Přes všechny jeho nedostatky se autor přiklání k jeho pozitivní a nezastupitelné roli.

Zajištění poslední cesty nebožtíka bylo pro pozůstalé velmi důležitým okamžikem. Pohřeb byl přechodovou fází mezi světem živých a mrtvých. Mnoho úkonů a obyčejů mělo přispět k snadnému a spokojenému odchodu zemřelého do světa mrtvých. Tyto zvyky měly také přispět k tomu, aby se nebožtík nevracel ze záhrobí. Pro lépe situované vesnické rodiny se stal pohřeb demonstrací jejich postavení ve společnosti a vystrojení nákladného pohřbu bylo otázkou prestiže. Každý pohřeb byl pod drobnohledem sousedů a přátel zemřelého. Vystrojením nedůstojného pohřbu, vzhledem ke stavu zemřelého, by se pozůstalá rodina dostala velmi rychle do opovržení celé vesnice. Největší sumu z celkových pohřebních útrat zabralo pořízení rakve a vystrojení hostiny. Poměrně velkou částku peněz za své služby zemřelému dostal také farář a kostel. Velké sumy mohly být určeny k zaplacení zádušních mší. K dalším pravidelným pohřebním výdajům patřilo zaplacení učitele a zpěváků, svoji odměnu dostával také kostelník za zvonění a hrobař za vykopání hrobu. Mezi výdaje mohli být také započítáni muzikanti, smuteční telegramy nebo nosiči rakve. Zaplacení pohřebních útrat a vystrojení pohřbu bylo nejčastěji povinností hlavního dědice. Nebožtík většinou určoval povinnost zaplacení pohřbu již v poslední vůli. Nejnákladnější byly přirozeně pohřby zámožných sedláků. Celkové pohřební

náklady u sedláků se pohybovaly okolo sta zlatých. U domkařů byly tyto náklady v rozsahu desítek zlatých a u chudších venkovských vrstev ještě nižší. Pohřební náklady se ve vesnickém prostředí lišily v závislosti na postavení nebožtíka. Výdaje na pohřeb znamenaly velké finanční zatížení pro všechny vrstvy obyvatel včetně nejbohatších selských rodin.

V předložené práci se autor snažil o nastínění využití závětí a dalších pramenů pozůstalostní agendy ve venkovském prostředí ve druhé polovině devatenáctého století. Poslední vůle odkrývají badatelům kolektivní mentalitu zkoumané doby. Jsou ale použitelné také jako prameny osobní povahy. Badatelé by se měli snažit o propojení obou těchto náhledů. Vhodná by byla komparace posledních vůlí s dalšími druhy pramenů jako pozemkovými knihami, svatebními smlouvami a dalšími.

VII. Textová příloha

Poznámka

Poslední vůle jsou přepsány v souladu s vydáváním novověkých historických pramenů.³¹⁶ Bylo použito transkripce podle současných pravopisných norem. V závětech bylo upraveno používání malých a velkých písmen a doplněna interpunkce. V případě, že to nemělo vliv na výslovnost, byly opraveny gramatické chyby. Opraveny byly také zjevné chyby písaře. Hovorové a místní nářeční obraty byly ponechány. Obecně srozumitelné zkratky byly v textu ponechány. Z grafických znamének bylo zachováno psaní tří křížků nahrazující podpis. Německá slova zůstala v originále. Jména a příjmení byla ponechána v původním tvaru, pouze bylo upraveno zdvojení hlásek.

---

³¹⁶ I. ŠŤOVÍČEK, *Zásady vydávání historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

Testament č. 1 Marie Pokorné z Únanova, zemřelé 29. 3. 1882

Ve jménu božím!

Abych od smrti překvapená nebyla, než abych potřebný pořádek učinila, tak jsem při dobrém a zdravém rozumu mou poslední vůli zapsati dala, jak následuje:

1. Mé tělo má podle křesťanského způsobu pohřbeno býti.
2. Můj vlastní malodomek č. 106 v Haunanově ležící poručím mé dceři Antonii a bude povinna:
  - a) Sestře Marii – provdané Stehlík 150 zl. rakouských vyplatiti.
  - b) Kateřině Pokorný 50 zl. rakouských.
  - c) Synovi Josefovi 20 zl. rakouských.
  - d) Mému manželovi na jeho přilepšení 200 zl. r. a všecko domovní nářadí přináležející též jemu. Pole pšeničné, to poručím též mé dceři Antonii, které pole bude můj manžel až do své smrti k užívání míti.
3. Za bezpeněžitě obydlí poručím mému manželovi prostřední světnici, půl komory, půl chlíva a půl dvora, pak teplo a světlo mu zaopatřiti. Kdyby se ale porovnatí nemohli, tak bude povinna dcera Antonia 30 zl.r. na kvartýr každoročně zaplatit.
4. Pole Novosady pod 2 míry a $\frac{1}{4}$ poručím mé dceři Marii provdané Stehlík.
5. Moje ostatní polnosti, které až do smrti k užívání můj manžel míti bude, i ty případnou našim dětem a sice: Johan, Václav, František, dcera Agnes, Maria a Antonia a jedním dílem se podělí.
6. Stodolu odporučím mému manželovi, který ji bude až do své smrti užívati.
7. Na chudý ústav, na normální školy a na invalidní fond poručím na každý 50 krejcarů rakouských.

Že toto má svobodná a poslední vůle jest, stvrzuji mým a třech svědků vlastnoručním podpisem.

V Haunanově dne 16. února 1882

Maria Pokorný

Josef Taifl

Josef Kalenda, Josef Kozlik

Testament č. 2 Antona Chaloupky z Únanova, zemřelého 19. 6. 1861

S Bohem!

Poněvadž se konec mího živobytí se přibližovati cítím, tak jsem při dobrém a zdravém rozumu mou poslední vůli sepsati nechal a skrze tři svědky ztvrditi dal.

1. Mou duši odporoučím Bohu všemohoucímu.
2. Mí tělo má podle křesťanského způsobu pohřbeno býti.
3. Můj vlastní domek č. 89 v Únavově ležící odporoučím mé dceři Marii, která povinna bude svou matku Františku Chaloupka až do její smrti v obydlí podržeti. Dalejíc bude povinna svému bratru Jakobovi až do jeho smrti obydlí bez peněžitě ponechati.

Kdyby ale má dcera jejího bratra u sebe trpěti podržeti nechtěla, tak bude povinna jemu za to obydlí pro všechn čas 120 zl. r. č. vyplatiti. Též jest povinna ona pohřební outraty jak matky tak bratra po jejich smrti zapraviti. Kdyby ale matka v nouzi upadla, tak jest má dcera povinna na její výživné nějaký příspěvek dáti.

Že tato má poslední vůle jest stvrzují svým a třech svědků podpisem.

V Haunanově dne 16. června 1861.

Anton Chaloupka

Franz Podwesky svědek

Franz Lemer svědek

Johan Pflieger svědek

Testament č. 3 Wenzela Kozlička z Únanova zemřelého 15. 1. 1860

Poslední vůle

Poněvadž nevím, kdy mě pán Bůh ze světa povolá, tehdy jsem následující pořádek ustanovil a sice:

1. Mou duši poroučím pánu Bohu.
2. Můj domek č. 90 v Haunanově, který jsem s mou manželkou koupil, tak jako šaty a všechno co se v domku vynachází, odporoučím mé manželce, kterou jakožto univerzální dědičku ustanovuji.
3. Poněvadž mě moji rodiče Matyz Kozliček při mém ženění jakožto otcovský a mateřský podíl do svatebních smluv 40 zlatých zapsat nechali, tehdy jsem sobě umínil jim 20 zlatých z těchto peněz darovati, druhých 20 ale budou povinni na můj funus obrátiti a jej zaplatiti.
4. Bude má manželka povinna dluh, který ještě Františku Papouškovi na chalupě pozůstal, totiž 135 zl. zaplatiti.

Jenž se stalo v Haunanově čtrnáctého ledna 1860.

Wenzl Kozliček

Jakob Platzer svědek

Franz Lertag svědek

Josef Scherka svědek

Testament č. 4 Valentýna Habrovského z Únanova, zemřelého 20. 5. 1860

Testament!

Poněvadž nevím, kdy mě pán Bůh ze světa zavolá, tehdy jsem ohledně mé majetnosti následující pořádek ustanoviti dal a sice:

1. Odporoučím mou duši pánu Bohu.
2. Můj vlastní sklípek ve Zmelech odporoučím Marii Černý. Jí taky případně stará truhla, jedna duchna, jeden polštář, měkká postel.
3. Mandl dostane Marienka Fiala, pak dostane ona jeden dubový stolec.
4. U Matýsa Přibila č. p. 12 mám půjčeno 1 míru žita a $\frac{3}{4}$ míry pšenice, toto zrní jestli já jej víc potřebovati nebudu, se rozděluje stejným dílem svrchu jmenované Maria Černý a Marienka Fiala. Poněvadž můj švígrsohn Matýs Přibil č. p. 12 ode mě chalupu bez vejplatky obdržel, tehdy taky funus můj vypraví.

Jenž se stalo v Haunanově dne 19. července 1858.

+++ Habrovsky Valenty

Franz Czerny Zeuge

Matyas Wawra Zeuge

Josef Wrba Zeuge

Testament č. 5 Jakoba Přibila z Únanova , zemřelého 17. 6. 1866

Poslední vůle

Poněvadž nevím, kdy mě pán Bůh ze světa povolá, tehdy jsem při zdravém rozumu a přítomnosti dole podepsaných svědků s mou majetností následující pořádek ustanovil a sice:

1. Mou duši poroučím Bohu.

2. Mou s mou ženou připsanou chalupu pod číslem 25 v Haunanově ležící, odporoučím dceři Eleonoře, však ale ona povinna bude své matce Johaně až se provdá 200 zl. rak. vyplatiti. Mimo toho matce bez peněžitě obydlí pozůstávající z té menší světnice a polovice půdy, půl dvorku a jeden chlívek na kozu až do matčiny smrti ponechati a jí při jejím zemřítí funus ze svýho vypraviti.

Poněvadž se při chalupě několik stromků vynachází, tehdy má z těchto matka každoročně polovic užitku bez peněžitě bráti.

Jež se stalo v Haunanově dne 16. května 1866.

Jakob Przibil

Franz Fukatsky svědek

Franz Bazala svědek

Matias Przibil svědek

Testament č. 6 Katariny Přibilové z Únanova, zemřelé 22. 9. 1871

Ve jménu Božím!

Abych od smrti překvapena nebyla, než abych potřebný pořádek učinila, tak jsem při dobrém rozumu moji poslední vůli zapsati nechala jak následuje!

1. Mé tělo má podle křesťanského způsobu pohřbeno býti.

2. U mého syna Františka Przibil mám moji vejminku od roku 1860 až do tohoto času 3 a ½ sáhu dříví, 1 míru žita na rok 1866, 2 masy vepřového masného. Od roku 1846 mám dostávat jeden špízek soli, za kterou podle domluvy mě povinen jest každý rok až do roku 1866 peněžitou sumu vyplatiti, poněvadž je mě to za všechny léta dlužen.

Toto všechno odporoučím mé dceři Anně Zoiflowy za její služby a opatrování po všecka léta.

3. Na chudý ústav, na normální školy a invalidní fond poroučím na každý 50 kr. r. č., tedy dohromady 1 zl. 50 kr. r. č.

Že toto má svobodná a poslední vůle jest, stvrzuji mím a třech svědků podepsaných.

V Haunanově dne 30. března 1868.

+++ Katarina Przibil

Johan Pavelka svědek

Matias Hamala svědek

Josef Stehlík zapisovatel a svědek

Testament č. 7 Marie Kozlíčkové z Únanova, zemřelé 6. 8. 1885

S Bohem!

Při dobrém a zdravém rozumu jsem svou poslední vůli zapsati nechal jak následuje.

1. Mou duši poroučím Bohu všemohoucímu.
2. Mé tělo má podle křesťanského způsobu pohřbeno býti.
3. Můj malodomek č. 23 poroučím mému synovi Antonínu Havlík, který povinen bude mému manželci Josefu Kozliček bezplatné obydlí až do jeho smrti ponechati. Pak jemu slušný pohřeb na své útraty vypraviti.
4. Dalejíc poroučím všechno ostatní jmění též mému synovi Antonínovi Havlík. Že toto má svobodná a poslední vůle jest, stvrzuji svým ručním znamením a třech svědků podpisem.

V Haunanově dne 29. července 1885.

+++ Maria Kozliček

Franz Podveský zapisovatel a svědek

Franz Fukarech svědek

Josef Pokorný svědek

Testament č. 8 Františka Vampuly z Únanova, zemřelého 2. 6. 1884

Má poslední vůle!

Jsa ještě při dobrém a zdravém rozumu, nevím v kterou chvíli mě Bůh povolá, chci totiž, by po mě žádné další pře nebyly, poručím totiž:

Malodomek můj pod číslem 124 v Haunanově mojí manželce Josefa Vampula k jejímu úplnému užívání až do její smrti a pak případně mým dětím, ale z toho bude povinna vyplácet dětem po mě pozůstalých Josefě, Antonii, Marii a Františce každé půl zlatých až do 24 let a až do tohoto času bez úroku.

Že tato má poslední vůle jest pravda, můj a svědků podpis.

V Haunanově dne 16. května 1884.

+++ To jest František Vampula

Jiřík Krchnavý poslední vůle pisatel a svědek

Franz Papoušek svědek

Georg Lorenz svědek

Testament č. 9 Josefa Kolaříka z Olbramkosteles, zemřelého 11. 3. 1894

Poslední vůle

Poněvadž se v nebezpečné nemoci nalézám, tedy ustanovuji s mým jměním následující pořádek.

1. Malodomek č. 45 v Olbramkosteles my manželé Josef a Maria Kolaříkových připsaný, tedy tu polovici mou z této chalupy poručím mé manželce Marii Kolaříkové.

2. Pak máme 2 pozemky, jeden za Humny a ve výsevě 2 míry a druhý pozemek Padělek ve výsevě 1 a ¼ míry, tyto pozemky máme my manželé též společně připsány, tedy odporučuju svoji polovici též mé manželce Marii Kolaříkové.

3. Jeden pozemek Kuchyňka parc. č. 190/1 výměrou 522 sáhů, který od svých rodičů Ondřeje a Anny Sarových věnovaný máme, odporučuju mou polovici mé manželce Marii Kolaříkové.

4. Naproti tomu jest má manželka povinna všechny dluhy, které máme zapraviti. Ostatně jak vše leží přináleží mé manželce.

Tuto mou poslední vůli svým vlastním jakož i dožádanými třemi svědky stvrzuji.

V Olbramkosteles dne 4. března 1894.

Josef Kolařík

Anton Šrámek starosta a svědek

Josef Dvořák svědek

Alois Mareš svědek

Testament č. 10 Františka Černého z Únanova, zemřelého 29. 3. 1886

S Bohem!

Při dobrém a zdravém rozumu jsem mou poslední vůli zapsati dal jak následuje.

1. Mou duši poroučím Bohu všemohoucímu.
2. Mé tělo má podle křesťanského způsobu pohřbeno býti.
3. Můj pozemek v Starých sadech ležící, poroučím mému synu Josefovi, který povinen bude svým sestřím a sice Antonii Lašek a František Krpoun, každé 50 zl., dohromady tedy 100 zl. vyplatiti.

Dalejíc má právo má manželka Maria toto pole až do její smrti bezplatně užívati.

Že toto má svobodná poslední vůle jest, potvrzuji svým podpisem a podpisem třech svědků.

V Haunanově dne 25. března 1886.

Franz Černý

Franz Keikatsch svědek

Martin Pialek svědek

Franz Podveský svědek

Testament č. 11 Jakuba Hrnčáře z Únanova, zemřelého 8. 11. 1866

S pánem Bohem dokud zdravý jsem, tak já tento pořádek dělám a to sice za

1. Jakub Hrnčář v Ounanově odporoučím můj čtvrt lán pod numerem 61 mému synovi Matějovi Hrnčářovi i s tímto nářadím – pár volů, pluh, jedny brány, jeden soudek a jeden sud. Musí taky mojí manželce výminku dávat a to sice 6 měr žita, 3 míry pšenice, 1 míru ječmene, ¼ míry čočky, 1 sáh tvrdých pryklů. To jí musí dovézt. Ta kůlna od té staré komůrky bude její a jeden chlívek.

2. Ten kósek rolí k potůčku i s těma stromama – 1 střešní, tou košatou jabloní. Potom kósek od ulici na brambory. Taky jí musí orat a domů přivézt, taky jí musí pohnojit, ale jejím hnojem. Hnůj tam vyvést a zaorat. Ta seknička i s tou komůrkou až do matčiny smrti bude její, i ta podlaha nad komůrkou a sekničkou. Musí on Matěj Hrnčář své matce, až ji pán Bůh povolá, pohřeb vystrojiti. Musí taky Matěj Hrnčář svému bratrovi Jiřímu 50 zl. splatit a svému bratrovi Janovi 50 zl. splatit. Ty dvě role, jedna v Starých sadech 2 míry pod numerem 45 ležící a zas v Nových sadech 2 míry a 6 achtelů, to já poroučím mojí manželce Cecílii Hrnčář až do smrti užívati. Musí taky Matias Hrnčář to své matce orat jak patří, ouhoře přeorat, hnůj vyvézt, obilí do své stodoly svést. Na mše svaté 6 zl. mě a mé manželce také 6 zl.

Když má žena Cecílii Hrnčář zemře, to pole v Starých sadech půl Janovi Hrnčářovi, tu dolní stranu. Tu horní stranu Jiříkovi Hrnčářovi. Když by Jiřík Hrnčář dřív než matka zemřel, tak ta polovička pole připadne také Janovi Hrnčářovi.

Jakub Hrnčář vypůjčil 50 zl. z té kontribučenské kasy, tak Matiaš musí tento dluh taky zaplatiti. Ty peníze, musí můj syn Matias Hrnčář svým dvěma bratrům, když se ožení hned vyplatiti.

Tento pořádek jsem dělal dne 24. srpna 1866.

Jakub Hrnčář

Jiřík Kasával

Jakub Kerda Fran Hluchý

Testament č. 12 Martina Vejlupek z Únanova, zemřelého 6. 10. 1892

Má poslední vůle

Jsa ještě při dobrém rozumu a vědomí, tak nevím, kdy mě Bůh povolá, protože již delší čas jsem nemocen, chci tedy mou poslední vůli nechat uspořádati, by kdyby pak se stalo a já zemřel, po mě dalších popotahování nebylo.

Předně poroučím ducha mého v ruce boží.

Za druhé, aby bylo tělo mé dle křesťanskokatolického obřadu pochováno.

Za třetí, s mým majetkem se naloží takto:

Můj domek pod číslem 107 starýho, 148 novýho, ale je to ten samý domek. Pak pole dolní pšeničný ve výměře 2 míry, dolní pole k Mašůvkám 1 a ½ míry. To všechno poroučím mojí manželce v úplné používání a ona moje manželka Marie Výlupková bude z tohoto jí ponechaného majetku povinna mým dětem čtyřem totiž Josefu, Františkovi, Juliáně a Rudolfovi každému po 50 zl., až budou 24 let staří.

Dále poroučím pole Padělek k Plavči ½ míry a pole Podsedek k Mašůvkám ¾ míry pod tou samou výminkou.

Že tomu tak jest, dosvědčuji svým vlastnoručním a třech dožádaných svědků podpisem.

V Haunanově dne 26. srpna 1892.

Martin Vejlupek

Josef Fiala

Franz Bazala

Josef Juřica

Testament č. 13 Františka Tesaře z Únanova, zemřelého 18. 3. 1894

Poslední vůle!

Umínil jsem sobě po zralém rozumu ustanovit o mé pozůstalosti, totiž dvou rolích parc. č. 1862, ve výměře 1 míra a 17 sáhů a parc. č. 2206 ve výměře 1 míra a 633 sáhů následující pořizení:

1. Ustanovuji na tyto dvě role hlavní dědičku dceru mou Františku Tesař jako do vlastnictví k připsání.
2. Z tohoto bude hlavní dědička následující splátky pro ostatní děti splatiti a to sice pro Marii provdanů Pavelka 80 zl., pro Jana Tesaře 80 zl., pro Josefa Tesaře 80 zl. a konečně pro Antona Tesaře 80 zl. Tyto veškeré dědice povinni pospolu váznoucí dluh do znojenské záložny zapraviti a ostatně všechny pohřební a inačí výlohy pospolu zapraviti.
3. Tyto řečené podíly bude hlavní dědička povinna vyplatiti teprve po provdání.
4. Poněvadž jsem já tyto dvě role v ústní smlouvě v roku 1893 Janu Plachému do nájmu dal a to na šest roků. On pádem v roku 93 – 94 obě role prohnoužil, tedy mu ponechávám z obou tyto roli pro rok 94 celý sklizení. Jan Plachý bude povinen jen nájmného pro rok 94 obnos 16 zl. zaplatiti.

Ku závěru jsem dožádal tří svědků.

V Haunanově dne 18. března 1894

František Tesař pořizenec

Josef Veselý svědek

Johan Plachý svědek

Josef Dohnal zapisovatel a svědek

Testament č. 14 Josefa Hadrouška z Únanova, zemřelého 27. 11. 1885

Má poslední vůle!

Ve jménu nejsvětější Trojice, jsa při dobrém rozumu, nevím ani dne a hodiny, umínil jsem sobě, kdyby mě pán Bůh z tohoto světa povolal, učiniti a ustaviti mou poslední vůli, jak následuje.

1. Ustanovuji mou manželku Kateřinu Hadroušek za plnomocnou uživatelní nám spolupatřících polí i nepřípsaných, totiž:

2. Pole Starý sady poroučím mému synovi Františkovi.

3. Pole od Antonína a Kateřiny Bulín, hl. kniha č. 46, poroučím mojí dceři Marii, provdané za Martina Vejlupek v Haunanově.

4. Pole Starý sady od Josefa Šalamouna ještě nepřeřsaný poroučím dceři Barboře provdané za Františka Princ v Haunanově.

6. A pak poroučím mojí manželce, kdyby se stalo a ona potřebovala, stalo se nějaké neštěstí, buďto nemoc, krupobití a nebo pomrznutí, aby moji manželce vyplatil každý 10 zl., pravím deset zlatých.

Že toto má poslední vůle jest, potvrzují svým znamením a podpisem tří svědků.

V Haunanově 27. listopadu 1885.

+++ Josef Hadroušek

Petr Holub svědek

Josef Kašpar svědek

Josef Veselý svědek

Testament č. 15 Antonie Hellingerové z Mikulovic, zemřelého 1. 12. 1893

Poslední pořízení

Já podepsaná Antonia Hellinger, vdova po zemřelém Vincenci Hellingerovi v Mikulovicích, činím toto mé poslední pořízení po dobrém uvážení a při dobrém vědomí.

1. Připomínám, že mé děti Josef Hellinger a Maria provdaná za Jindřicha Dědečka jsou ode mne úplně odbyti tím, co jim bylo dříve co podíl odevzdáno.

2. Františka provdaná Burian ve Vídni má dostati:

I. Pole od silnice k stupešickým hranicím parc. č. 1210.

II. Pole tak zvané na Vinohrádkách parc. č. 2536.

III. Mě patřící V zadním poloudile čtvrtlánický pozemek parc. č. 1508, 1509, 1510, 1511.

IV. Pole tak zvané Dobrovolná u vody mají dostati dítko Marie Dědečkové a zaplatí z toho 10 zl. dětem Josefa Hellingera.

3. Terezia provdaná za Františka Vlka v Mikulovicích má obdržeti roli parc. č. 2838 a 2837.

4. Kopanina Na Hájcích v maloněmčické trati, má patřiti tomu, kdo mě došetřuje ku smrti a pohřeb vypraví, však ale aby k tomu Burianová a Vlková po 10 zl. k tomu složili.

Pohřeb budiž mě přiměřeně mému stavu vypraven.

Důkaz mé výpovědi potvrzují podpisy mých dožádaných svědků.

V Mikulovicích dne 15. listopadu 1893.

Antonia Hellinger

Johan Musil

Alois Leinberger

Franz Bajgl

Testament č. 16 Aloise Slonka z Hlubokých Mašůvek, zemřelého 17. 12. 1893

Poslední vůle!

Kterou nemocen a ještě při dobrém a zdravém rozumu vykonal a sice:

Duši svou poroučím pánu Bohu. Tělo své do hrobu.

Žádám slušně, by mé tělo dle křesťanského způsobu pochováno bylo.

Můj $\frac{1}{4}$ lán č. 12 v Hlubokých Mašůvkách poroučím mému synovi Františkovi a bude povinen mým ještě třem dětem totiž Marii, Josefovi a Agnesii každému vyplatit 300 zl. dohromady tedy 900 zl., jakož i dluhy, co jsou všecky zaplatiti.

Mé manželce bude povinen zpravit komoru, aby tam mohla přebývat až do smrti a děti totiž Maria, Josef a Agnesa až do provdání by tam mohli taky přebývat.

Dále bude povinen mé manželce za výměnku dávat každoročně při sv. Václavě 5 mír žita, 3 míry pšenice a na sůl a mastný každoročně peníze s úroky z únanovského fondu a každoročně 6 metrů měkkých pryklů a čtvrt míry čočky a 1 míru ovsa a 1 míra pole parc. č. 2398 až do smrti k užívání a na 2 sáhy zahrady při zahradníkovi straně po celé dýlce k užívání až do smrti a ve sklepě plac na brambory a svobodný příchod ke studni pro vodu a vodu ze studně bráti. Zůstatek a dobytek a všecko náčiní hospodářské bude patřit mému synu Františkovi.

V Hlubokých Mašůvkách dne 17. prosince 1893.

+++ Josef Alois Slonek

František Tomek

Georg Kopr

Václav Schlapota

Testament č. 17 Marie Komárkové z Výrovic, zemřelé 8. 12. 1893

Sepsání moji poslední vůle!

Prvnie poroučím moji duši panu Bohu všemohoucímu.

Za druhé poroučím moje tělo zemi, ze které bylo vzato.

Za třetí poroučím mému synovi Janovi Komárkovi 50 zl., ty peníze já mám k požadování od Josefa Bezperky za to, že mě postřelil. Můj syn Jan ty peníze obdrží za posluhu, kterou já jsem obdržela od roku 85 až doposud.

Tento spis já tvrdím dvojma svědkama a mým podpisem.

Wirowitz dne 6. února 1893.

Josef Pekárek svědek

Stanislav Simonek svědek

+++ Maria Komarek

Testament č. 18 Terezie Dvořákové z Kravska, zemřelé 10. 12. 1893

Poslední vůle

Uváživši, že smrt každého člověka jest jista, avšak den a hodina její nejistá jest, učinila jsem za dobré paměti a při zdravém rozumu a po zralém uvážení o svém majetku následující poslední pořízení.

1. Duši svou poroučím Bohu nebeskému.
2. Mrtvola moje budiž dle křesťanského způsobu slušně pohřbena, avšak bez vší zbytečné nádhery.
3. Své dceři Marii Dvořákové ustanovuji z domku č. 83 v Kravsku mateřský podíl 60 zl. a to v čase provdání, neb po uplynutí 24 roku jejího.
4. Dále své dceři Marii ustanovuji jednu duchnu a tři podušky a polštáře.
5. Ostatní dědí všechno můj manžel František Dvořák.

Na důkaz toho podpis můj a tří svědků.

V Kravsku 19. června 1893.

Terezie Dvořák

Martinn Dvořák svědek

Anton Salomon svědek

František Biskup svědek

Testament č. 19 Marie Brichtové z Bezkova, zemřelé 21. 1. 1894

Poslední má vůle

Každému člověku jest smrt jistá, tak i já sama na smrtelné posteli Bohu umínila poslední vůli nechati zapsáti.

1. Poroučím mou duši do vůle boží.
2. Po mé smrti mé tělo jak sluší na každého křesťana pochovati dáti.
3. Poroučím mému manželovi po mé smrti mají od ½ lánu č. 4 polovic též i svobodných polí, která nepatří k půllánu č. 4.
4. Můj manžel jest povinen vyplatiti po mé smrti Josefovi Brichtovi, synu svému mateřský podíl 2000 zl.
5. Můj manžel jest povinen vyplatiti po mé smrti Terezii Brichtové mé dceři mateřský podíl 2000 zl.
6. Co se týče platění úroků, 5 zl. z podílu těch dvou dětí ode dne toho by byl povinen platiti až by se oženil. Kdyby se neoženil, není povinen žádných úroků platiti.
7. Tímto podíl jest povinen otec svým dětem vyplatiti včas provdání.
8. Můj manžel jest povinen po mé smrti mé dceři svatební výbavu a ženské nářadí jak všecko patří dáti.
9. Můj manžel jest povinen po mé smrti mému synu hospodářské nářadí, všecko jak patří dáti.
10. Můj manžel jest povinen po mé smrti na fundální mši svatou 100 zl. do chrámu páně v Mašovicích vyplatiti.
11. Můj manžel jest povinen po mé smrti 30 zl. na zákristiji, která se bude ten rok stavěti, vyplatiti.
12. Můj manžel jest povinen po mé smrti, co jsme dlužni Milnerovi Matoušovi ¾ láníkovi 1150 zl. vyplatiti.

V Weskově dne 8. ledna 1894.

Maria Brichta

Josef Pelcl, Matouš Krejčí, Tomas Ševčík

Testament č. 20 Josefa Wrátily z Hlubokých Mašůvek, zemřelého 22. 1. 1894

Poslední vůle,

kteřou nemocen, při dobrém a zdravém rozumu vykonal a sice žádám slušně, aby mé tělo dle křesťanského způsobu pochováno bylo.

Duši svou poroučím panu Bohu a tělo své do hrobu.

Můj domek č. 57 poroučím mé nevěstě Anně Wrátily, bude povinna mému synovi Josefovi Wrátily vyplatiti 140 zl. a bude povinna jemu až nabude 20 roků věku svého úroky platiti a bude mít až do 24 roku věku svého svobodný byt v domku č. 57 a bude povinna jemu úroky platit od 20 roku věku jeho dáti a sice 4%.

Pohřební útraty bude povinna platit Anna Wrátily.

V Hlubokých Mašůvkách dne 3. prosince 1893.

Josef Tratil svědek

Jiří Karkola svědek

Jan Kočka svědek

Ševčík Jan písmovedoucí a svědek

Testament č. 21 Marie Stehlíkové z Hlubokých Mašůvek, zemřelé 15. 6. 1894

Poslední vůle!

Kterou nemocná ještě při dobrém a zdravém rozumu vykonala a sice:

Duši svou poroučím pánu Bohu a tělo své do hrobu.

Žádám slušně, by mé tělo dle křesťanského způsobu pochováno bylo.

Jelikož mám dvě malé děti, protož nemůžu s domkem svým č. 71 v Hlubokých Mašůvkách nic jiného dělat, jen toliko, aby se prodal a dluhy zaplatily. Zůstane li něco po dluhách, aby se peníze ty daly dětem, totiž Terezii a Ferdinandovi do sirotčí kasy.

V Hlubokých Mašůvkách dne 10. června 1894.

+++ Maria Stehlik

Anton Stehlík svědek

Ševčík Jan písmovedoucí a svědek

Testament č. 22 Marie Matouškové z Mikulovic, zemřelé 26. 6. 1894

Závěť

Já podepsaná učinila jsem při mém úplném duševním zdraví o mé pozůstalosti následující pořizení.

1. Můj syn Antonín obdrží po mé smrti $\frac{1}{4}$ lán kat. č. 9 v Mikulovicích. Co vlastnictví ale k volnému užívání odevzdá mu tento $\frac{1}{4}$ lán můj manžel Antonín teprve až po uplynutí 24 roku svého stáří. Do té doby ponechávám mému manželu k volnému užívání tento $\frac{1}{4}$ lán, za to musí můj manžel mého syna Antonína ošetřovati.

2. Mým dcerám Františce a Marii odevzdávám pojištěný kapitál na domě č. 18 a na $\frac{1}{2}$ láně kat. č. 18 B v Mikulovicích v obnosu per 1500 zl., slovy patnáct zlatých.

3. Tyto peníze jest povinen můj manžel každé dceři po uplynutí jejího 24 roku splatiti a sice Františce bez úroku 500 zl. a Marii od jejího 14 roku úroky pěti procentové z odporučené její sumy per. 1000 zl.

4. Veškeré mé náležející domácí náradí, šatstvo a peřiny odporučuji mým dcerám stejným dílem.

Toto jest má poslední vůle, která sepsána tak jak jsem nařídila a kterou jsem za přítomnosti třech pánů svědků co mou poslední vůli potvrdila a vlastní rukou podepsala.

V Mikulovicích dne 25. června 1894.

M+++ To jest Marie Matoušek

Karel Viklický svědek

Ján Vitovský svědek

Ferdinand Růžička zapisovatel a svědek

Testament č. 23 Václava Čecha z Pavlic, zemřelého 24. 6. 1894

Poslední vůle!

Pro případ, že bych zemřel poroučím:

1. Mému otci Antonínu Čechovi domek č. 42 v Pavlicích za obsluhování.
2. Z mého mateřského podílu, který jest uložen v sirotčí pokladně, obdrží polovičku můj otec a polovičku můj bratr Karel Čech i s úroky z peněz, které jsou již dříve v sirotčí kase uloženy.

Z těch 150 zl., které byly obdrženy za pole v roce 1888 dne 28. ledna dražbou prodané mě, náležející polovička bude obětována za spásu duše mé a matčiny na zádušní mše svaté.

V Pavlicích dne 12. května 1894.

Václav Čech

Kříž Kašpar svědek

Jiří Horák svědek

Jakob Malek svědek

Testament č. 24 Anežky Šrámkové z Přímětic, zemřelé 19. 6. 1894

Ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha svatého Amen!

Já Anežka Šrámková, považující v mí nemoci, kterou mě pán Bůh navštívití ráčil, nestálost tohoto časného živobyčí, protož pokud mé síly a smyslů užívati mohu, odporoučím duši mou do ruk stvořitele mého, tělo pak zemi, z které vzato jest, by dle křesťanského katolického obyčeje pohřbeno bylo. Co pak se mojich časných věcí dotýká, které mě pán Bůh až do mé smrti zachovati a požehnati ráčil, tedy chci aby po mé smrti z mojich 2000 zl., které na ½ láně č. 40 v Příměticích zajištěné mám, aby obdrželi můj bratr Martin Šrámek 200 zl., má sestra provdaná Mariana Březina v Mikulovicích též 200 zl., pak její čtyři synové, totiž Josef Dvořák, půlláník v Příměticích též 200 zl., Ambrož Dvořák, domkař v Příměticích, též 200 zl., František Dvořák, domkař v Příměticích, též 200 zl., Tomáš Dvořák, domkař v Příměticích, též 200 zl.

Pak odporoučím za mou ubohou duši a též za mé rodiče na mše svaté ku přímětickému chrámu páně na fundaci obnos 200 zl. Na můj pohřeb odporoučím 100 zl.

Zbytek ze svrchu jmenovaných peněz odporoučím Josefovi Dvořákovi za jeho obsluhu, kterou mě konal a též na zaplacení lékaře 500 zl.

Tedy jest mé jmění rozděleno v sumě 2000 zl.

Konečně prosím, by tato má poslední a nevyhnutelná vůle ode všech slavných instancí, kamžby koliv přijíti mohla za platnou uznána a přijata byla.

Že toto má poslední a nevyhnutelná vůle jest, znamením tří křížků místo podpisu mého jména před níže podepsanými svědky potvrdím.

Jenž se stalo v Příměticích dne 22. dubna 1892.

+++ To jest Anežka Šrámek

Josef Solomoun jména podpisovatel pera vůle a svědek

Šimon Pflagera svědek

František Havlík svědek

Testament č. 25 Antonie Fučíkové z Mašovic, zemřelé 23. 6. 1894

Závěť

Ve jménu nejsvětější Trojice!

Nacházeje se v dlouhé a nebezpečné nemoci, mám dost příčin na smrt pamatovati a poněvadž každý den Bůh mě k sobě povolati může, činím za dobré paměti o svém statku toto poslední pořízení:

1. Duši mou poroučím Bohu všemohoucímu a žádám, by mé tělo dle obyčeje církevního pochováno bylo.
2. Přeji si, aby byl můj manžel František Fučík univerzálním dědicem na půllánu č. 32 ve Velkých Mašovicích ležící.
3. Za to jest můj manžel František Fučík povinen z toho půllánu vyplatiti mojim čtyřem nezletilým dítkám každému osm set zlatých, totiž Josef, Terezie, Antonín, František, jsou dítky.
4. V pádu, že by některý z dítek zemřelo, rozdělí se jeho podíl mezi ostatní.
5. Jest povinen můj manžel František Fučík mé dceři její věno osm set zl. po uplynutém dvacátém roku hned vyplatiti neb zúrokovati na 5% ze sta.
6. Jest povinen můj manžel František Fučík třem synům Josefovi, Antonínovi a Františkovi z jeho půllánu hned po uplynulém čtyř a dvacátém roku hned každému osm set zl. a zúrokovat každému od dvacátého roku na 5%.
7. Jest povinen můj manžel František Fučík každému ze jmenovaných čtyřech dítek na výbavu jeho svatby 100 zl. vyplatiti.
8. Obdrží má dcera od mého manžela tři polštáře a dvě duchny, postel, almaru, dále obdrží moje dcera jednu krávu.
9. Obdrží dále od mého manžela moji tři synové totiž každý jednu duchnu a jeden polštář.
10. Jest povinen můj manžel František Fučík vyplatiti u farního úřadu v Mašovicích pět a dvacet zl. na zádušní mše.

Tuto mou poslední vůli vlastním svým podpisem a podpisem tří svědků jsem požádala, aby se podepsali.

V Mašovicích dne 7. června 1894.

Fučík Antonia

Fučík Simon svědek

Karel Krejčí svědek

Jan Málek svědek

Testament č. 26 Josefa Černého z Únanova, zemřelého 19. 12. 1893

Má poslední vůle!

Nejsem si dlouho na tomto světě jist, ač již delší dobu nemocí jsem upoután na posteli, pročež jsem si umínil mou poslední vůli učiniti, by kdyby mě Bůh z tohoto světa povolal, nebylo po mě žádných dalších roztržitostí.

Předně poroučím by po mé smrti bylo tělo dle křesťanských zásad a církve pochováno.

Mou majetnost, která pozůstává z jednoho kusu pole v trati Starý sady, parc. č. 2412 ve výměře 1173 sáhů, odevzdávám mé manželce Marii Černý. Ona bude muset z tohoto vyplatiti:

- I. Následující obnos, totiž mojí sestře provdané Rojík, č. 83 v Haunanově, 50 zl.
- II. Bude povinna panu Hamanu Ratingerovi přebývajícímu ve Znojmě též 50 zl.
- III. Bude povinna má manželka zaplatit dluh do obecní pokladny v Haunanově, který jest zanesen v knihovních deskách ve Znojmě, kterýžto nemůžu udat, kolik dlužím.
- IV. Bude povinna paní Anně Hadrouškovy 10 zl. vyplatit.
- V. Poroučím, by moje manželka v pádu, kdybych zemřel, po mě pozůstalým dětem totiž Jakobovi a Rozárii, až v jejích plných letech, to jest 24 roku uplynutí bylo jim z toho dědictví každému po 20 zl., úhrně tedy 40 zl.

Jsa při dobrém rozumu, nechal jsem tuto mou poslední vůli sepsati a mojim znamením, že pravý jest, jakož i dožádaných svědků podpisem, stvrzuji.

V Haunanově dne 13. prosince 1893.

+++ Josef Černý, Jiří Krchnavý jména a poslední vůle pisatel a svědek

Jiří Vávra svědek, Jan Bezdiek svědek

Testament č. 27 Antonína Valy z Žerotic, zemřelého 30. 12. 1894

Testament

Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého, Amen!

Poněvadž každému člověku smrt jistá jest, ale ne vždy kdy a jak, proto jsem sobě ještě při dobrém rozumu umínil, mou poslední vůli vyjádřiti.

1. Odevzdávám pánu Bohu mou duši, tělo však zemi, od které vzato bylo.
2. Zadávám můj domek, který společně s mojí manželkou mám a sice č. 60 v Žeroticích, mojí pozůstalé manželce s tím doložením, že ona povinna bude dluh 83 zl. 34 kr. a pohřební výlohy zapraviti.
3. Dluhy se budou splácet následovně a sice:
  - a) pro paní vdovu Dajmontovu 55 zl. 31 kr.
  - b) pro paní vdovu Frimlovu 8 zl. 43 kr.
  - c) Josefu Nechvátalu ½ lániku v obci Práčích 8 zl.
  - d) pacht pro obec Žerotickou 8 zl. 43 kr.
  - e) pro velkostatek v Želešicích 7 zl.
4. Zadávám mojim pěti dětem v tom samém domku č. 60 v Žeroticích místo do provdání.
5. Znamenati sluší, že mám až po dnes k dostání od Jána a Marie Kubiš, domkaře též v Žeroticích, 10 zl. jakožto nedoplatek za odprodaný domek č. 69 v Žeroticích.
6. Žádám by slavný c. k. ouřad tuto moji žádost přijmouti a za dobrou uznati ráčil.

Posledně skončuji mou poslední vůli s mojim vlastním a k tomu dožádaných tří svědků podpisem.

V Žeroticích dne 22. ledna 1894 testamentátor Antonín Vala.

Petr Cidlik svědek

Josef Hazel svědek, Johan Stiffer svědek

Testament č. 28 Antonína Viklického z Rudlic, zemřelého 21. 1. 1894

Poslední vůle neb pád smrti

Poněvadž smrt každému jista, ale hodina její nejistá jest, tak já Antonín Viklický, majetník ½ lánu čís. 1 v Rudlicích, chci nad všeckym mojim majetkem za dobré paměti vše uspořádati, by po mé smrti všem soudům se vyhnulo.

1. Poroučím Bohu duši a zemi tělo z kterého vzato jest.

2. Jmenovaný ½ lán mám s mou manželkou do společnosti a odporučuji moji polovici ½ lánu mé manželce Marii, jakož i svobodné pole a louky. Bude za to povinna našim dětem a sice Juliáně, Anton, Karel, Maria a Františka vyplatiti co otcovský podíl jmenovaným pěti dětem. Každému vyplatiti dvě sta zl., kterážto splátka se jim má vyplatit, když dospějí dvaceti čtyř let stáří. Dalejíc bude má manželka povinna převzítí naše veškeré dluhy. Co poručníka ustanovuji Jana Fialu ½ láníka č. 24.

S tím jest má poslední vůle skončena a ode mě jakož i od dožádaných svědků podepsána.

V Rudlicích dne 12. ledna 1894.

Anton Viklický

Franz Koch dožádaný svědek

Václav Nekula svědek

Ján Fiala svědek

Testament č. 29 Jakuba Sedláčka z Mašovic, zemřelého 9. 2. 1894

Má poslední vůle

Pochválen buď Ježíš Kristus!

Poněvadž se ku konci mého života cítím, učiním pořádek s mojimi domácími, abych měl v hrobě odpočinku. Činím tedy při zdravém rozumu a dobrém rozvážení před třema svědkama následující pořádek.

1. Manželka má Marie Sedláček dá po mé smrti na zádušní mše svaté 100 zl.
2. Synové moji, totiž Jan a František Sedláček, vypraví mě oba z rolí, které jim odevzdávám, každý 50 zl., dohromady tedy 100 zl., mojí manželce Marii Sedláček.
3. Odevzdávám všecko domácí náradí a pole v trati Na Dlouhých, aby s ním dle vlastní vůle naložila. Který ze synů ji ku smrti poslouží, tomu může dát, dle svého uznání jak chce. Odstavec 3 patří Marii Sedláček.
4. Janovi Sedláčkovi, staršímu synovi, odevzdávám louku u Citonic pod lesem, z které syn můj 50 zl. na pohřební útraty dáti musí.
5. Syn mladší František, obdrží po mé smrti pole u tratě Na prádlách, z kterýho syn můj 50 zl. na pohřeb zaplatiti musí.
6. Pole hoře jmenované odevzdáváme oba dva manželé pospolitě, aby do jejich vlastnictví přešli a gruntově vtělené byly.

My oba od nich odstupujeme a před třema svědky panem starostem Šimonem Fučíkem ½ láníkem č. 31, Josefem Sedláčkem ¼ láníkem č. 46 a Jánem Matulem ½ láníkem č. 12, všichni tři z Mašovic a u přítomnosti mojich synů vlastnoručními podpisy potvrzujeme.

Že poslední vůle má při dobrém rozvážení a zdravém rozumu se stala, potvrzují já a moje manželka vlastnoručně před třema svědky.

V Mašovicích dne 31. prosince 1893.

Jakub Sedláček

Maria Sedláček

Fučík Šimon, Jan Matula, Josef Sedláček, Jan Sedláček, František Sedláček

Testament č. 30 Josefa Vocilky z Mramotic, zemřelého 12. 3. 1894

Testament

Jest jistě v pravdě, že jeden každý člověk umřítí musí, poněvadž mě ale hodina povědoma není, kdy mě pán na věčnost zavolá, tedy pro uspořené všech rozepří, jak obyčejně mezi přáteli a dítky vzniká, já ještě při mém zdravém rozumu a dožádaných třech svědků, já následující pořádek činím, které se po mé smrti prvně a nezrušitelně zachovati má.

1. Odporoučím mou duši Bohu a tělo zemi z které pošlo a žádám, by dle způsobu a obyčejě křesťanského katolického náboženství, pohřbeno jest bylo.

2. Mému synu Františkovi Vocilkovi můj 3/8 lán č. 50 v Mramoticích, pak hospodářské náradí a dva vozy, dva pluhy, dvě brány, jedny plužní kolečka, pár koní a dvě krávy. Z toho 3/8 lánu vyjímáme byt v jedné světnici a jedné kuchyně a jedné komůrky, dále z polnostech výměr 1 a 1/2 čtvrti vedle Františka Vocilky a Kateřiny Majeské, pak u kravské cesty, prostředek mezi cestami výměr 1 míra vedle Františka Vocilka a Františka Hammra i na obilí 10 mír žita a 10 mír pšenice a na dříví 15 zlatých, po celý rok každý den jeden litr čerstvého mléka a veškeré obilí co se sklídí, do své stodoly v č. 50 uschovati a vymlátiti a veškeré fůry, co se týče obilí, dělati.

3. Též má Frantiček Vocilka svému bratrovi Josefu Vocilkovi 3000 zl. vyplatiti č. 50 v Mramoticích.

4. Mému synu Josefovi Vocilkovi domek č. 43 v Mramoticích, dolní díl výměr 12 mír, Horní padělek ve výměře 4 míry, pak Černý díl za silnicí 4 míry, z posledního pole, to jest Černý díl, si vyjímáme až do smrti k užívání, pak případně Josefu Vocilkovi.

5. Pak Josef Vocilka dostane 2 krávy, 1 vůz, 2 pluhy, 1 plužné kolečko, 2 brány z č. 50 v Mramoticích.

Poněvadž nic k upamatování nemám, teď já tento testament zavírám a mou vlastní rukou podepisuju.

V Mramoticích dne 26. února 1893.

Josef Vocilka, Alois Majetský, Josef Vocilka, František Rejsek

Testament č. 31 Marie Čapkové z Kuchařovic, zemřelé 19. 7. 1894

Závěť

Ve jménu Boha Otce i Ducha svatého, Amen!

Poněvadž smrt každému jistá a jen okamžení jejího příchodu nejisté jest, odhodlala jsem se v nemocném stavu a na smrtelné loži svém, ačkoliv ještě při dobrém rozumu a dokonalé vědomosti toho co dělám, poslední svou vůli napsati, jak následuje.

1. Svému manželvi Josefovi poroučím svou polovici $\frac{1}{4}$ lánu č. 55 v Kuchařovicích, ze kterého však splatí mojim dětem, sice

a) Janu Čapkovi a Terezii Čapkové 300 zl. Janu Čapkovi se zúrokují od 24 roku stáří, jeho Terezii Čapkové, kdyby se do 24 roku stáří jejího neprovdala, se také zúrokují. A sice oběma dětem 5%. Kdyby se však před 24 rokem provdala, musejí se jí poručené peníze v době prodání vyplatiti.

b) Marie Hlávková, rozená Čapková, má také obržeti povinný díl 300 zl., které se jí do konce roku 1894 mají vyplatiti.

2. Dále poroučím své dceři Terezii pět polštářů a dvě duchny, postel a šatník.

To jest má poslední vůle, kteráž mi byla za přítomnosti, podle mého nařízení sepsanou, já stvrzuji.

V Kuchařovicích dne 3. července 1894.

Marie Čapek

Václav Plaček svědek poslední vůle

Martin Růžička svědek poslední vůle

František Fousek svědek poslední vůle

Testament č. 32 Františka Směničky z Jevišovic, zemřelého 16. 8. 1894

Poslední pořízení

Při dobrém a zdravém rozumu, jakož i s přesvědčením, by po mé smrti žádných soudů nebylo, vyjadřuji u přítomnosti dožádaných tří pánů svědků, v pravdě by s majetkem ½ lán č. 2 v Jevišovicích, jenž s mojí manželkou společně připsaný máme a k čemuž i co se týče její polovice svoluje jak následuje se vynaložilo.

1. Co hlavní dědice ustanovuji mí dva syny Josefa a Františka a sice starší František obdrží polovici polností z ½ lánu, tak jak dnešního dne jsou rozdělena a jak již po dlouhý čas užívají bez všelikých nároků na stavení aneb snad nějaké náhrady za ně. Za to ale splatí na polovici, totiž 550 zl. na dluh v obnosu per. 1050 zl., vypůjčených z nadací po zemřelém Josefu a Marii Suchých v Jevišovicích.

2. a) Druhou polovici obdrží mladší syn Josef, též tak jak dosud polnosti užíval s domem č. 2 a se stodolou a vůbec všechno jak v domě leží, orní nábytek, pluh, ruchadlo, radla, kolečka a dva vozy, pár volků, dvě krávy a jiné věci v domě se nalézající.

b) Pak obdrží kopaninu v Bojanovském rýdě o výměře 735 sáhů louka, 555 sáhů pole, 335 sáhů pastviště.

c) Kopanina v Hlošku asi pod tři míry ve výměře patří též co vlastnictví mladšímu synu Josefovi.

3. Dceři Kateřině provdané Novotný v Bojanovicích, přináleží kopanina ve výměře asi 3 a ½ míry bojanovického lesa. Však až po naší smrti, totiž mé manželky a od mé manželky bratra jménem Pavel Samko. Pokud z nás tří někdo bude žít. Má ji k užívání syn Josef.

4. Přikoupený díl zvaný Dlouhý k boskovskému lesu přináleží dceři Kláře, provdané Boudný v Jevišovicích pod těmi výminkami, jak v č. 3, též tím naznačeno jest, totiž až po nás všech třech smrti.

5. Pastviště zvané Za chmelencem patří oboum synům Františkovi a Josefovi společně.

6. Za tj. povinen můj syn Josef mne, mou manželku jakož i mé manželky bratra, jménem Pavla Samko, až do smrti řádně stravovati, společně k jednomu stolu, řádně ošetřovati, sjednati slušné prádlo, jakož i veškeré šatstvo obstarati.

Po smrti každému dle křesťanského způsobu pohřeb vystrojiti.

7. Vyplatí syn můj Josef 500 zl., co druhou polovici dluhu v odstavci 1 naznačeným a na celým ½ láně váznoucím.

8. Byt ponechává se pro všechny společně v celém domě mimo Františka a dcery Kateřiny a Kláry, kteří jsou již s domem odbytí, tím co již dostali aneb co v tomto pořízení jim poručeno jest.

9. V pádu neporovnání, tak že budeme nuceni býti z domu se vystěhovati, vyplatí nám syn Josef 500 zl. na naše přilepšení, které při dobrém porovnání, řádnému vyplatiti nemusí. Pak 20 zl. ročně na byt a 15 zl. ročně na dříví, které povinen jest dovézt a rozštípati. Na výživu připadl by užitek z polností uvedených mimo tedy ¼ lánu, které ale by musel syn Josef řádně a v pravý čas obdělávati, jakož i všechny práce při tom spojené vykonávati.

Že toto mé poslední pořízení dle mého přání sepsané jest, potvrzuji svým vlastním podpisem jakož i požádaných svědků.

V Jevišovicích dne 5. srpna 1894.

Franz Směnička otec

Josef Fremel svědek

František Veselý svědek

Josef Čada svědek

Testament č. 33 Františka Balíka z Mikulovic, zemřelého 17. 8. 1894

Závěť

Já níže podepsaný učinil jsem při mém úplném duševním zdraví a mé pozůstalosti následující pořízení.

1. Mému synu Antonínovi poroučím dům č. 135 v Mikulovicích a $\frac{1}{4}$ lán též v Mikulovicích. Z tohoto povinen jest své sestře Marii 400 zl., pak svým sestřím Antonii a Josefce každé po 100 zl. splatiti. Můj syn František již jest na čisto odbytý.

2. Své matce, mé manželce Antonii povinen jest týž povinen dáti společný byt a v pádu, že by se nesrovnali, musí jí každoročně 12 zl. na byt spláceti.

Dále poroučím mé manželce za výměnek první řadu stromů při poli Františka Hermana, ležícím poli i s polem 5 sáhů šířky do smrti k užívání.

3. Dále povinen jest můj syn Antonín veškeré dluhy na domě a na $\frac{1}{4}$ lánu váznoucí splatiti.

4. Domácí a hospodářské nářadí, jakož i dvě krávy, ponechávám svému synu Antonínovi, kromě mlátičky, kterouž ponechávám oboum synům dohromady.

5. Mému synu Antonínovi pole ponechávám v Rudlické trati.

6. Mojím dcerám Antonii a Josefce ponechávám pole v Dlouhé trati v mikulovickém položení, společně co majetek, ale užívání těchto polí, ponechávám mé manželce až do její smrti.

To jest má poslední vůle, která sepsána tak, jak jsem nařídil, a kterou jsem za přítomnosti třech svědků co mou poslední vůli potvrdili a vlastní rukou podepsali.

V Mikulovicích 10. srpna 1894.

+++ František Balík

Ferdinand Růžička zapisovatel a svědek

Jan Kolman svědek

František Leinberger svědek

Testament č. 34 Jana Kuřitky z Výrovic, zemřelého 18. 7. 1894

Poslední vůle má

Poroučím duši bohu a tělo zemi za druhé poroučím.

Moji manželce Anna Kuřitková, domek č. 15 v ceně 300 zl.,

tři míry roli na Krátkých a jeden a půl roli na tamtéž.

Z toho musí vyplatit mojim dětem Marii 40 zl.,

Františkovi 40 zl., Anně 40 zl., Rudolfovi 40 zl. a Rozině 40 zl.

Všechny ty děti mají místo v čísle 15 do provdání bezouroku k bývání.

Vejrovice 12. června 1894.

Jan Kuřitka

Ferdinand Šimeček svědek

Anton Komárek svědek

Václav Tomášek svědek

Testament č. 35 Anny Matulové z Mašovic, zemřelé 7. 10. 1894

Závěť

Ve jménu nejsvětější Tojice nacházející se v dlouhé a nebezpečné nemoci, mám dost příčiny na smrt pamatovati a poněvadž každý den Bůh mě k sobě povolati může, činím za dobré paměti o svém statku toto poslední pořízení.

1. Duši svou poroučím Bohu všemohoucímu a žádám, aby tělo mé, podle obyčeje církve svaté pochováno bylo.

2. Za hlavního dědice ustanovuji mého manžela Josefa Matuly a poroučím jemu domek v Mašovicích ležící č. 64 i s patřičnými pozemky o výměře 6 a ½ míry.

Z toho jest povinen můj manžel mojim dvoum nezletilým synům Josefovi a Františkovi Matulovi, každému vyplatiti 100 zl., po uplynutém čtrnáctém roku zúrokovati na 6% a po uplynutém dvacátém čtvrtém roku vyplatiti i s patřičnými úroky. Obdrží každý z dvou synů jeden polštář a jednu duchnu po dvacátém čtvrtém roku hned. Má každý jmenovaný z dvou synů právo na byt bezplatný v čísle 64 až do oženění. Když by v pádu některého ze dvou synů bůh povolal, má dědictví jeho druhému přináležiti.

Tuto mou vůli vlastním svým podpisem potvrzuji a tři svědků jsem dožádala, aby se vedle mne podepsali.

V Mašovicích dne 3. října 1894.

Matula Anna

Jan Málek svědek

Fučík Simon svědek

Anton Kliaka svědek

Testament č. 36 Eleonory Řapáčové z Bojanovic, zemřelé 10. 9. 1894

Poslední vůle

Já níže podepsaná Eleonora Řapáč, domkařka č. 11 v Bojanovicích, skládám poslední vůli, jak následuje.

1. Jestli pán Bůh v nynější mé nemoci na věčnost mě povolá, tedy sobě přeji, aby pán bůh mou duši ráčil přijmout na milost. Tělo mé dle křesťanského pořádku aby pohřbeno bylo.

2. Co se týče majetku pozůstávající z domku č. 11 v Bojanovicích, pak pozemky kopanina na Dlouhých, pak kopanina v trati jevišovické a v Močidlech a pak na Černých. Všechny Tyto nemovitosti máme s manželem mojím do společnosti připsané, tedy ustanovuji mého manžela Antona Řapáča, co univerzálního dědice veškerého jmění, jakbykoliv se jmenovat mohlo movité a nemovité.

3. Z tohoto jmění bude můj manžel povinen vyplatit mojím dětem Heleně obnos 100 zl., Rudolfovi 100 zl., Antonínovi 100 zl. při dosáhnutí čtrnáctého roku, zákonitě úrokovati. Heleně přináleží peřiny, čtyři podhlavce a jedna duchna.

Poplatky pohřební a za ujednání pozůstalosti a taksi zaplatí pozůstalý manžel.

Tato poslední vůle byla za dobrého vědomí zapsána vlastnoručně, podepsána a podpisy tří svědků stvrzena.

V Bojanovicích 5. července 1894.

Eleonora Řapáč

Leopold Novotný starosta a svědek

Cyril Stehlík svědek

Tomas Poláček svědek

Testament č. 37 Marie Stulhoferové z Mašovic, zemřelé 27. 9. 1894

Poslední vůle

Ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha svatého, Amen!

Já Marie Stulhofrová vidím, že konec života mého se blíží, umínila jsem sobě poslední vůli udělati, totiž:

½ lán č. 20 v Mašovicích i se všemi polnostmi k němu patřícími po mé smrti má patřiti mému manželovi Antonínu Stulhofrovi, z něhož on vyplatiti má svým nezletilým dětem a sice až zletitosti nabudou, každému totiž Jánu Stulhofrovi a Terezii Stulhofroví 1000 zl., pak Terezii deset kusů peřin, Jánu jednoho koně a jeden vůz.

V Mašovicích dne 12. června 1894.

Maria Stulhofer

Matouš Cvikíř svědek

Karel Krejčí svědek

Franz Johe svědek

Testament č. 38 Kláry Kníknerové z Hlubokých Mašůvek, zemřelé 19. 9. 1894

Poslední vůle

Kterou nemocna, ještě při dobrém a zdravém rozumu vykonala a sice duši svou poroučím pánu Bohu a tělo své do hrobu. Žádám slušně, by mé tělo dle křesťanského způsobu pochováno bylo.

Společný domek č. 86 v Hlubokých Mašůvkách, které jsem já ani můj nebožtík manžel připsaný neměli, poroučím polovici mému synu, totiž Františkovi, druhou polovici mé dceři Barboře. Však můj syn František, již má všecko vyplaceno, jen má dcera Barbora, má mojim třem dcerám Maria, provdaná Kroupa, bydlící ve Znojmě, Antonia, provdaná Čaka, též bydlící ve Znojmě a Kateřině, bydlící v Hlubokých Mašůvkách, každý deset zl. vyplatit.

Šaty, co budu potřebovat do hrobu, jest mi má dcera Barbora povinna opatřit. Však ale druhé pohřební útraty bude povinen můj syn František všecky zapravit. Přední polovice patří Františkovi a ta zadní Barboře.

V Hlubokých Mašůvkách dne 5. srpna 1894.

+++ To jest Klára Kníkner

František Kníkner svědek

Tomáš Štaflík svědek

Jan Ševčík písmovedoucí a svědek

Testament č. 39 Karla Illka z Bojanovic, zemřelého 19. 9. 1894

Poslední vůle Karla Illka

1. Mému synu Antonínovi poručím hned po mé smrti 2000 zl. z těch které jsou uloženy v náměšťský záložně a 2200 zl. u Jana Věstickýho ve Vícenicích. Polovičku pak ty dvě nivky od Šimákovýho domu a po mé a smrti manželky ten domek č. 54 v Bojanovicích.

2. Mé dceři Barboře poručím hned po mé smrti též 2000 zl., druhou polovičku z těch z Náměště ze záložny a u Jana Věsteckýho ve Vícenicích, pak od Josefa Kuliny polovičku 125 zl., které jsou pojištěny na ¼ láně v Bojanovicích. Ten díl od burdovýho domu.

3. Vilhelmovi poručím hned po mé smrti těch 500 zl., které měl vyplatit Jindřichovi ze ¼ lánu, ode mě pak 200 zl. od Burdy Antonína v Jevišovicích, které mě dlužil. Pak po smrti mé manželky ten díl pole u studny.

4. Karlovi poručím hned po mé smrti za jezerem ty dva díle Černý, pak 200 zl., které mám u Františka Nezvala v Jevišovicích. Po smrti mé manželky ten kósek role vedle Málka a Fialy.

5. Jindřich obrží hned po mé smrti za Chmelencem tu louku od Venclíka, pak 300 zl. od Petra Březiny z Pavlic, které mi dluží, pak 144 zl. od Erdla v Pavlicích, které mi dluží.

6. Anně, mé dceři poručím hned po mé smrti ten díl dlouhý od šimákovýho domu. Pak druhou polovičku 125 zl. od Josefa Kuby v Bojanovicích.

7. 100 zl. mě dluží Jan Brunclík starší, ty poručím na fundaci za mě a mou manželku.

To ostatní co po mě zbyde, patří mé manželce, z toho ona vypraví můj pohřeb.

V Bojanovicích dne 1. února 1894.

Karel Illek

Tomáš Holub svědek

Antonín Roušar svědek

Karel Pevný svědek

Testament č. 40 Václava Příbyla z Plenkovic, zemřelého 17. 9. 1894

Poslední vůle

Já níže psaný Václav Příbyl, co výminkář v domovním č. 7 v Plenkovicích, tímto známo činím, že jsa rozumu zdravého a dobré paměti, v mém statku, aby po mé smrti mezi mojimi dětmi žádných nevolí a rozepří nebylo, toto své pořízení činím.

1. Chci a žádám, kdyby mě Bůh z tohoto světa povolal, aby tělo mé řádně pochováno bylo.

2. Pole nad Tarasama u Hlubokých Mašůvek č. 1901 a 1902, pole výměra 3 jitra 1173 sáhů, které sám dosud připsané mám, odporučím mojim dvou synům, Antonínu a Janu Příbylovi, každému stejnou polovici, ze které bude každý povinen mé dceři Terezii, provdané Vocilka, 100 zl. vyplatiti.

3. Mé chorobné manželce odporučím celou moji výměnku, kterou mě moji syni každého roku dávatí povinni jsou, aby ji téhož roku, též řádně celou obrřžela.

4. Též mé lékařské a pohřební výlohy budou moji syni stejným dílem i moji manželce, kdyby ji Bůh z tohoto světa povolal, povinni zapraviti.

Též žádám, aby na hrob můj a mé manželky kříž s nápisem postavit nechali.

V Plenkovicích dne 2. září 1894.

Václav Příbyl

Josef Ševčík svědek

Josef Veselý svědek

Václav Příbyl svědek

Antonín Brychta svědek

Testament č. 41 Václava Drozda z Přímětic, zemřelého 14. 9. 1894

Ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha svatého, Amen!

Já Drozd Václav, pŕlláník č. 4 v Přímětcích, považuji v mé nemoci, kterou mě pán Bůh navštívití ráčil, nestálost tohoto časového živobytí, protož pokud ještě mé síly a mých smyslů užívati mohu, odporoučím duši mou do ruk stvořitele mého, tělo pak zemi z které vzato jest, by dle křesťanskokatolického obyčeje pohřbeno bylo.

Co se pak mých časných věcí dotýče, které mě pán Bůh, až do této mé starosti požehnati a zachovati ráčil, tedy chci, aby po mé smrti univerzálním dědicem, ať jest, jak co leží a stojí, má manželka Antonie Drozd, začož ona bude povinna mé stávající povinnosti zapraviti.

Konečně prosím, by tato má poslední a nevyhnutelná vůle ode všech slavných instancí kamžbykoliv přijítí mohla, za platnou uznána a přijata byla.

Že tato má poslední a nevyhnutelná vůle jest, svým podpisem před níže podepsanými svědky potvrzuji.

Jenž se stalo v Přímětcích 12. září 1894.

Václav Drozd

Josef Salamoun spisovatel a svědek

Josef Fousek svědek

František Salamoun svědek

Testament č. 42 Martina Nevrkly z Hradiště, zemřelého 25. 10. 1894

Poslední vůle

Po dobrém uvážení a zdravém rozumu doporučuji můj domek č. 49 Martinu Nevrkalovi gruntovně připsán takto.

Moji manželku Annu Nevrkla ustanovuji za univerzální dědičku, která můj majetek pozůstávajíc z domku 49 obdrží. Zároveň ale též vše břemena a dluhy na tomto domku vážnoucí převzítí musí. Mojím dítkám a sice Františka Nevrkla doporučuji 10 zl., a pak Štěpánce Nevrkla též 10 zl., který obnos se při dosáhnutí 24 roku vyplatiti, do té doby ale bez úroku na tom domku ujištěn býti má.

Mým drahým rodičům a sice Jakubovi a Marii Nevrkla zajišťuji oboum dvoum doživotní bývání v domku č. 49 a sice pozůstávajíc z jedné světničky, pak zvláště letního času vaření v kuchyni, kousek dvorka, místo ve sklepě na brambory a kousek půdy.

Hradiště 27. června 1894.

Martin Nevrkla

Franz Hanousek svědek

Schulz Mauritz svědek

Ernest Stromer svědek

Testament č. 43 Františky Kratochvílové z Kravska, zemřelé 29. 10. 1894

Má poslední vůle

Ve jménu nejsvětější Trojice Otce i Syna i Ducha svatého, Amen!

Já níže psaná jsem při zdravém rozumu, činím z vůle úplně svobodné, pro případ své smrti toto poslední pořízení.

1. Duši svou odevzdávám Bohu nejmilostivějšímu a žádám, aby tělo mé dle křesťanského obyčeje pohřbeno bylo.

2. Z mé majetnosti se všechno zaplatilo a co zbude, odporučím své sestře Marii Kratochvíl. Má movitost je 1000 zl., v kamenici pole a louka.

Dne 2. února 1888.

Františka Kratochvílová majetnice

Arnošt Kisling svědek

Johan Brázda svědek

Georg Borkovský svědek

Testament č. 44 Marie Svobodové z Olbramkostela, zemřelé 27. 9. 1894

Poslední vůle

Poněvadž se v nebezpečné nemoci nalézám, ustanovuji se svým majetkem následující pořádek:

1. Mojím dětem Františkovi, Marii a Karolíně Svobodové ustanovuji z mé polovice jak z chalupy č. 56, pak ze třech pozemků, které oba manželé připsané máme, každému dítěti po 50 zl., které můj manžel Josef Svoboda při dosáhnutí plnoletí dítek jim vyplatit bez úroku povinen jest.
2. Dluhy, které na tomto majetku spočívají, musí zapraviti můj muž, pročeš všecko ostatní přináleží mému muži Josefu Svobodovi.

Tuto mou poslední vůli svým vlastním podpisem, jakož tří požádaných svědků stvrzuji.

V Olbramkostece dne 8. září 1894.

Maria Svoboda

Antonín Šrámek starosta a svědek

Ondřej Šlosr svědek

Alois Mareš svědek

Testament č. 45 Františka Vedry z Olbramkostela, zemřelého 9. 10. 1894

Poslední vůle

Poněvadž se v nebezpečné nemoci nalézám a tedy by se stalo a pán Bůh na věčnost mě povolal, i tedy ustanovuji s mým jměním následující pořádek.

Stavení č. 75 v Olbramkostele, jakož i pozemky máme společně s manželkou připsané. Z těchto majetností ustanovuji co otcovský podíl pro naše dívky Anton a František Vedra každému po 50 zl., tedy dohromady 100 zl. vyplatiti.

Těchto 100 zl. jest má manželka Terezie Vedrová povinna při dosáhnutí dítek jejich plnoletí bez úroku vyplatiti.

Ostatní přináleží mé manželce Terezii Vedrové. Pak máme společný dluh 784 zl., který připadne mé manželce k vyrovnání.

Tato poslední vůle svým vlastním a tří dožádaných svědků podpisem stvrzuji.

V Olbramkostele dne 2. října 1894.

Franz Vedra

Antonín Šrámek starosta a svědek

Alois Mareš svědek

Ondřej Klempa svědek

Testament č. 46 Jana Bulína z Únanova, zemřelého 15. 8. 1894

Poslední vůle

Pro případ, že by se Bohu všemohoucímu zalíbilo mne na věčnost povolati, činím za zdravých smyslů a dle svého nejlepšího svědomí, následující poslední vůli.

1. Domek svůj č. 64 v Únavově poroučím synu svému Janu Burzovi.
2. Z toho domku povinen jest můj syn vyplatiti nejstarší sestře Terezii Lechnerové 20 zl., pak Františku Bulínovi také 20 zl. Tyto peníze jakož i následující odkazy jest povinen můj syn Jan Bulín splatiti bratrům a sestrám až se ožení, v případě, že by se neoženil za tři léta po nabytí platnosti této poslední vůle.
3. Bratru Josefovi Bulínovi a sestře Marii Wiesner povinen jest můj syn vyplatiti každému po 50 zl.
4. Pro manželku mou Kateřinu Bulínovou ustanovuji právo k obývání ve společné světnici. Kdyby se však stalo, že by nastala mezi nimi různice, povinen jest syn Jan, postavití matce světnici k obývání.
5. Oba pohřby, můj a manželky mé Kateřiny je povinen rovněž vypraviti syn Jan.
6. Konečně jest povinen syn Jan manželce mé vyplatiti 20 zl., pro případ, že by jich potřebovala.
7. Rovněž povinen jest syn Jan Bulín přenechatí matce místo ve sklepě k uschování brambor.

Že tato vůle stala se za mého vědomí a dle mého nejlepšího svědomí, potvrzují svým vlastnoručním a dvou svědků podpisem.

V Haunanově 19. června 1892

Jan Bulín

Ondřej Šimka zapisovatel a svědek

Josef Semerád starosta a svědek

Testament č. 47 Antonína Venclíka z Jevišovic, zemřelého 22. 4. 1894

Závěť

Já níže psaný Antonín Venclík učinil jsem při úplném tělesném i duševním zdraví o mé pozůstalosti pro smrt následující pořízení.

1. Domek č. 19 v Jevišovicích poroučím mému vlastnímu synovi Františku Venclíkovi pod následujícími výminkami. Do smrti mé manželky má ona malou světnici a volný vchod na zahradu.

2. Mé vlastní dceři Jůli Venclík jest povinen můj syn František Venclík z této chalupy 50 zl. hned jak dosáhne dvacátého roku vyplatiti bez úroku.

Konečně jest můj syn František Venclík povinen všechny knihovně vtělené dluhy, to jest 140 zl., sám zapraviti.

V Jevišovicích dne 7. dubna 1894.

Anton Venclík

Anton Fiala svědek

Simon Teuer svědek

Testament č. 48 Terezie Dorbabové z Mikulovic, zemřelé 12. 4. 1894

Závěť

Já podepsaná učinila jsem při mém úplném duševním zdraví o mé pozůstalosti následující pořízení.

1. Mému manželovi Františku Dorbabovi doporučuji ze ¼ lánu kat. č. 13/A a pak pozemek k. č. 2624 a domku č. 21 vesměs v Mikulovicích mou polovici do jeho majetku.

2. Z této polovice mého majetku povinen jest můj manžel František Dorbaba následující povinnosti na sebe vzíti:

a) Dluh do znojenské spořitelny v obnosu 350 zlatých povinen jest splatiti.

b) Povinen jest mým dětem Františkovi, Marii, Františce, Bedřichovi a Matyldě každému po 120 zl., jakožto mateřského podílu splatiti.

c) Mé děti Terezie a Jan jsou již ode mne zcela vybavené, jelikož již dříve jejich podíl obdrželi.

To jest má poslední vůle, která je upsána, tak jak jsem nařídila a kterou jsem za přítomnosti třech svědků co mou poslední vůli potvrdila a vlastní rukou podepsala.

V Mikulovicích dne 6. dubna 1894.

Terezie Dorbaba

Johan Viklický svědek

Ferdinand Růžička svědek a zapisovatel

Jan Vitovský svědek

Testament č. 49 Jana Fialy z Mašovic, zemřelé 14. 4. 1894

Poslední vůle

Ve jménu Boha Otce i Syna i Ducha svatého, Amen!

Já Jan Fiala, jenžto nemocen se cítím, mínil jsem sobě poslední vůli udělat a sice:

1. Půllán č. 21 v Mašovicích ležící i se všemi polnostmi k němu patřícími, odporoučím mé manželce Marii Fialové.
2. Jakož i náradí hospodářské a dobytek, kterýžto v mém domě jest, všechno po mé smrti jí patřiti má.

V Mašovicích dne 12. srpna 1893.

Což potvrzuju svým a třech svědků podpisem

Jan Fiala

Matouš Cvikl svědek

Jan Fučík svědek

Matouš Klika svědek

Testament č. 50 Františka Vaase z Olbramkosteje, zemřelého 29. 1. 1894

Poslední vůle

Poněvadž se v nebezpečné nemoci nalézám, tedy ustanovuji, aby po mé smrti nějaké rozepří se nestalo s mým malým majetkem následující pořádek.

1. Peřiny mé odporučuji polovici Marii Lexové a druhou polovici Karolíně Lexové. Co se týče ženských šatů po mé nebožce ženě, odporučuji Marii Lexové a mé nepatrné mužské šaty odporučuji Františku Lexovi.

2. Můj podíl na chalupě č. 96, který obnáší 28 zl., odporučuji za mé ošetřování Františkovi Lexovi.

V Olbramkosteje dne 15. prosince 1893.

Franz Vaas

Anton Šrámek starosta a svědek

Ondřej Šlosr svědek

Měrné jednotky využívané v testamentech³¹⁷

Duté míry

1 míra   61,5 l

Plošné míry

1 lán   17,3 ha

1 jitro   5,7 ha

1 strich   0,3 ha

1 míra   0,2 ha

1 sáh   3,6 m²

---

³¹⁷ M. BĚLOHLÁVEK, *Staré míry, váhy a peníze. Stručný přehled*, Plzeň 1984, s. 11-15.

Místní rejstřík

- Bezkov, (Weskov), obec, okres Znojmo - 107
- Bojanovice, obec, okres Znojmo – 121, 125, 128
- Citonice, obec, okres Znojmo - 117
- Hluboké Mašůvky, obec, okres Znojmo – 100, 104, 108, 109, 127, 129
- Hradiště, městská část Znojma - 131
- Jevišovice, město, okres Znojmo – 120, 121, 136
- Kravsko, obec, okres Znojmo – 106, 132
- Kuchařovice, obec, okres Znojmo - 119
- Mašovice, obec, okres Znojmo – 107, 113, 114, 117, 124, 126, 138
- Mikulovice, obec, okres Znojmo – 103, 110, 114, 122, 126, 138
- Mramotice, obec, okres Znojmo - 118
- Olbramkostel (Wolframitzkirche), městys, okres Znojmo – 97, 133, 134, 139
- Pavlice, obec, okres Znojmo - 111
- Plaveč, obec, okres Znojmo - 100
- Plenkovice, obec, okres Znojmo - 129
- Práče, obec, okres Znojmo - 115
- Přímětice, obec, okres Znojmo – 112, 130
- Rudlice, obec, okres Znojmo - 116
- Únanov (Haunanov, Ounanov, Wienau), obec, okres Znojmo- 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 100, 101, 102, 114, 135
- Vířenice, obec, okres Třebíč - 128
- Výrovice (Vejrovice, Wirowitz), obec, okres Znojmo – 105, 133
- Želešice, obec, okres Znojmo - 115
- Žerotice, obec, okres Znojmo -115,
- Znojmo, město, okres Znojmo – 114, 127

VIII. Tabulky a grafy

Tabulka č. 1

Počty zemědělských závodů udávajících užívání zemědělských strojů na Moravě v roce 1902

Druh stroje	Počet zemědělských závodů
Polní dráhy	20
Polní oračky	67
Vyorávače okopanin	1261
Rozmetadla hnojiv	216
Secí stroje	20 968
Obraceče a pohrabáče	1894
Žací stroje	2220
Mlátičky ruční a žentourové	58 749
Mlátičky na parní pohon	6113
Řezačky	124 030
Odstředivky	520
Šrotovníky	6233
Čistící a třídící stroje	82 924
Drhlíky kukuřice	139
Lisy na seno a slámu	92

Tabulka je převzata z Z. TEMPÍR, *Přehled vývoje zemědělské techniky do začátku 20. století*, in: Vývoj zemědělského nářadí, strojů a strojírenství u nás, Praha 1980, s. 12.

Tabulka č. 2

Počet obyvatel Moravy v průběhu druhé poloviny devatenáctého století:

Rok 1846	1 809 tis. (průměrný roční přírůstek byl 5, 4 promile)
Rok 1857	1 867 tis. (průměrný roční přírůstek byl 2, 87 promile).
Rok 1869	2 017 tis. (průměrný roční přírůstek byl 6, 43 promile)
Rok 1880	2 153 tis. (průměrný roční přírůstek byl 5, 93 promile)
Rok 1890	2 277 tis. (průměrný roční přírůstek byl 5, 60 promile)

Údaje z tabulky převzaty z E. ALBERT, *Ekonomika II*, s. 222.

Tabulka č. 3

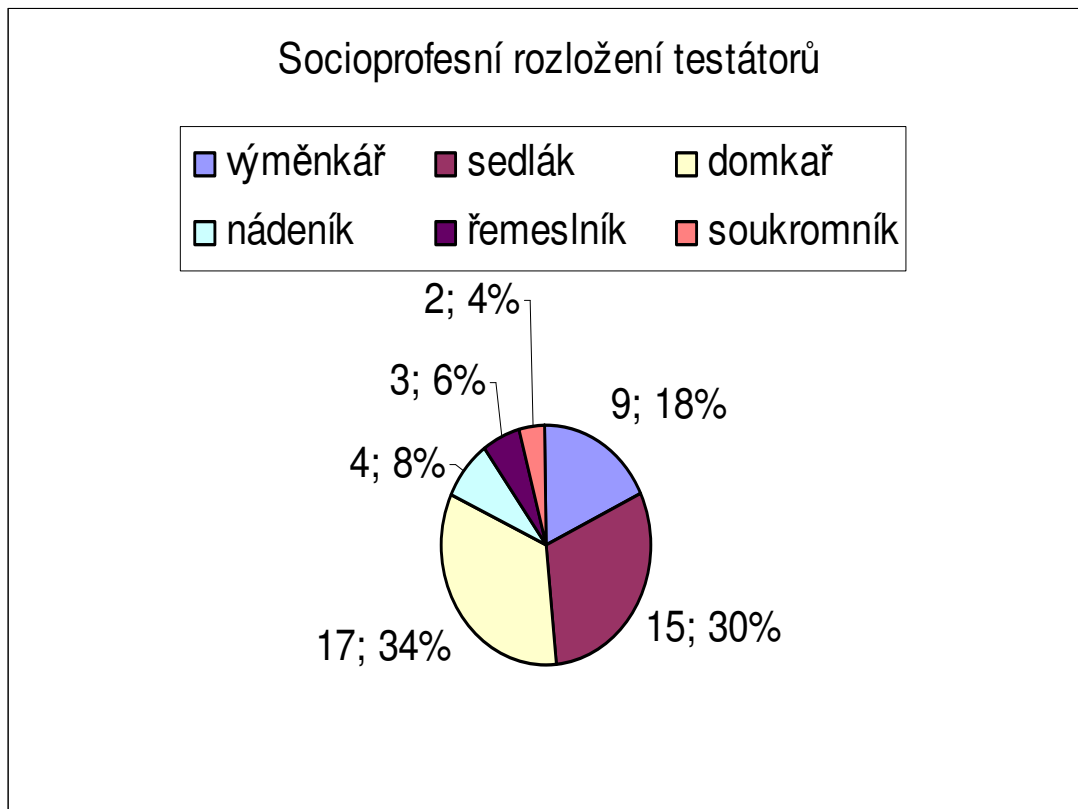
Doba sepsání poslední vůle před smrtí

Doba sepsání poslední vůle	Počet posledních vůlí
Do jednoho týdne před smrtí	16 (32%)
Do jednoho měsíce před smrtí	15 (30%)
Do tří měsíců před smrtí	10 (20%)
Do šesti měsíců před smrtí	2 (4%)
Do devíti měsíců před smrtí	1 (2%)
Do dvanácti měsíců před smrtí	2 (4%)
Více než jeden rok před smrtí	4 (8%)

Tabulka č. 4
Výměnek v testamentu

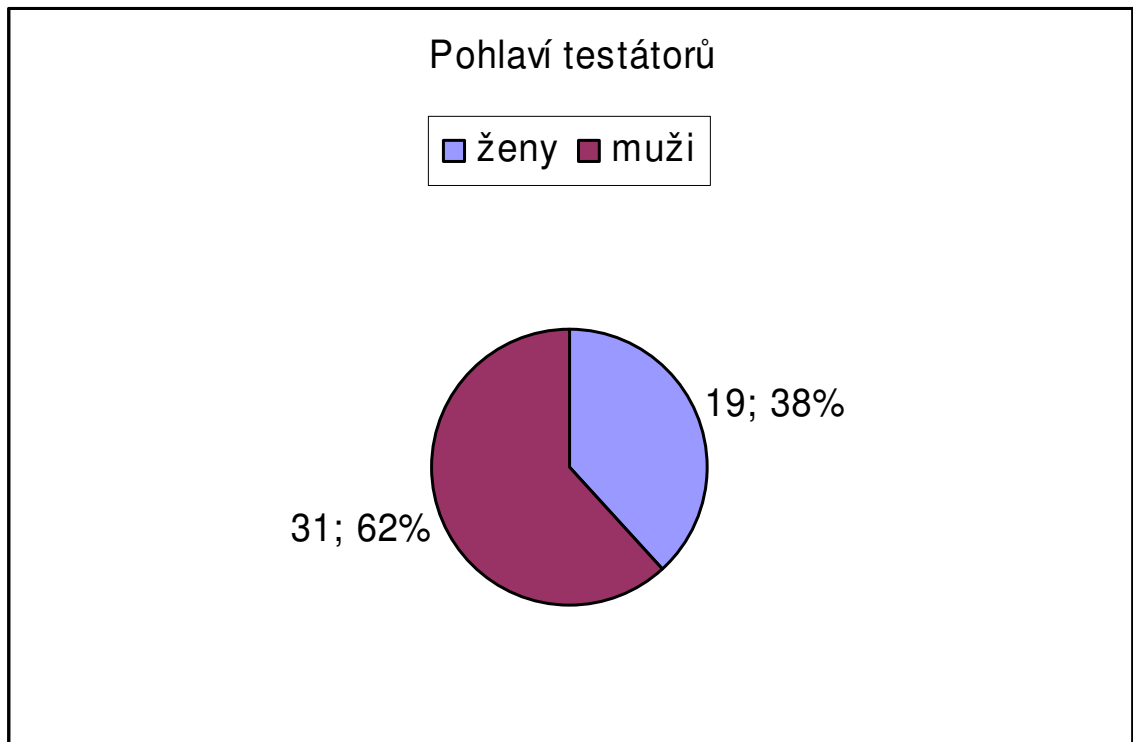
Pro koho byl výměnek určen	Počet výměnků v testamentu
Pro manželku testátora	11
Pro manžela testátorky	2
Pro dceru testátora	1
Pro oba rodiče testátora	2

Graf č. 1 Socioprofesioní rozložení testátorů na Znojmsku ve druhé polovině devatenáctého století

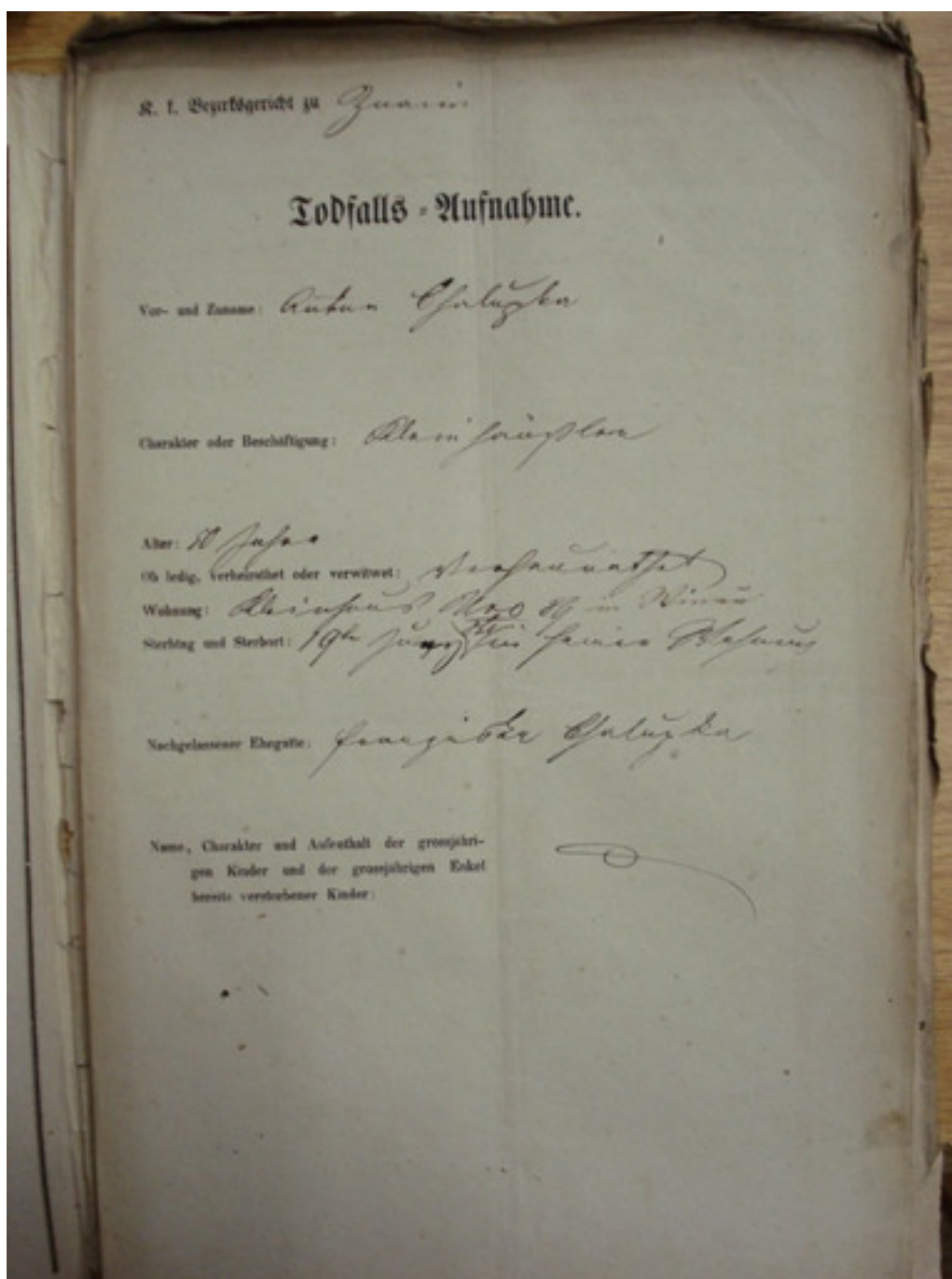

Graf č. 2 Pohlaví testátorů na Znojemsku ve druhé polovině devatenáctého století

IX. Obrazová příloha

Obr. 1: Úmrtní protokol Antona Chaloupky z Únanova

Obr. 3: Pozůstalostní inventář domkaře Antona Chaloupky z Únanova

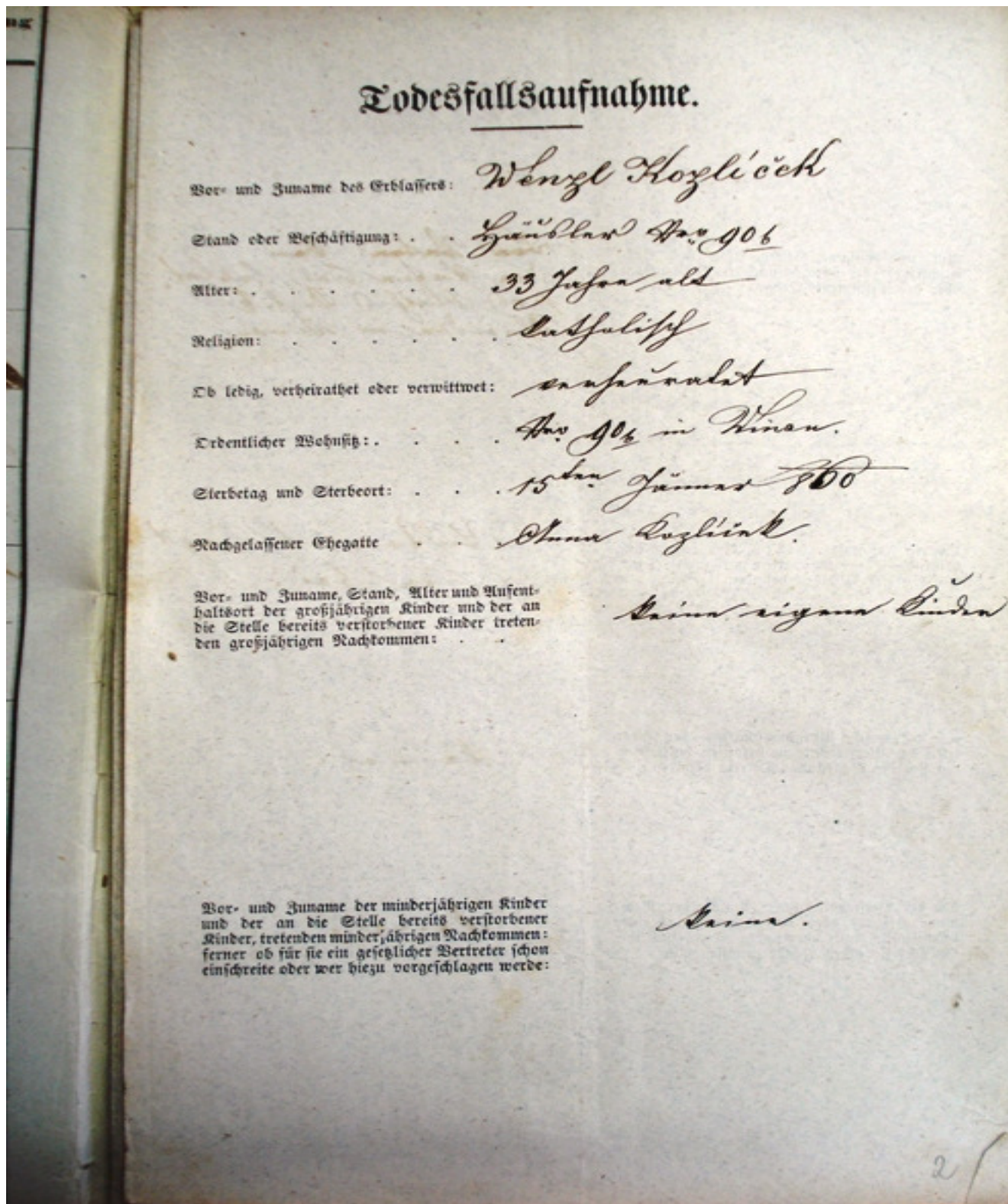
Inventur

wirke über die Verlassenschaft des am 19 Juny 1811
verstorbenen Anton Schabitzki Schinjaner No 89
über Vermögen des k. k. st. d. Bezirksgerichtes
Joachim Galtz verfahren worden ist

<u>Activstand</u>	<u>C. Th.</u>	
	<u>fl</u>	<u>kr</u>
<u>An Curam Galtz</u>		
<u>An Obligationen</u>		
<u>An Klüftung 2 Wäpfe</u>		
<u>An Familienverpflichtung</u>		
<u>An Verlassenschaftsverfahren</u>		
<u>An unbenutzlichen Gütern</u>		
<u>Des Schinjaner No 89 in Wien</u>		
<u>Des k. k. st. d. Bezirksgerichtes</u>		
		<u>200</u>
<u>Passivstand</u>		
<u>Für die Wienerische Rumpfs Gassen mit dem</u>		
<u>des Verlassenschaftsverfahrens</u>		<u>21 fl</u>
<u>Wien für die k. k. st. d. Bezirksgerichtes</u>		
<u>Joachim Galtz verfahren worden ist</u>		<u>120 fl</u>
		<u>Summe 20 fl 21 kr 120 fl</u>

Obr. 4: Úmrtní protokol Wenzela Kozlíčka z Únanova

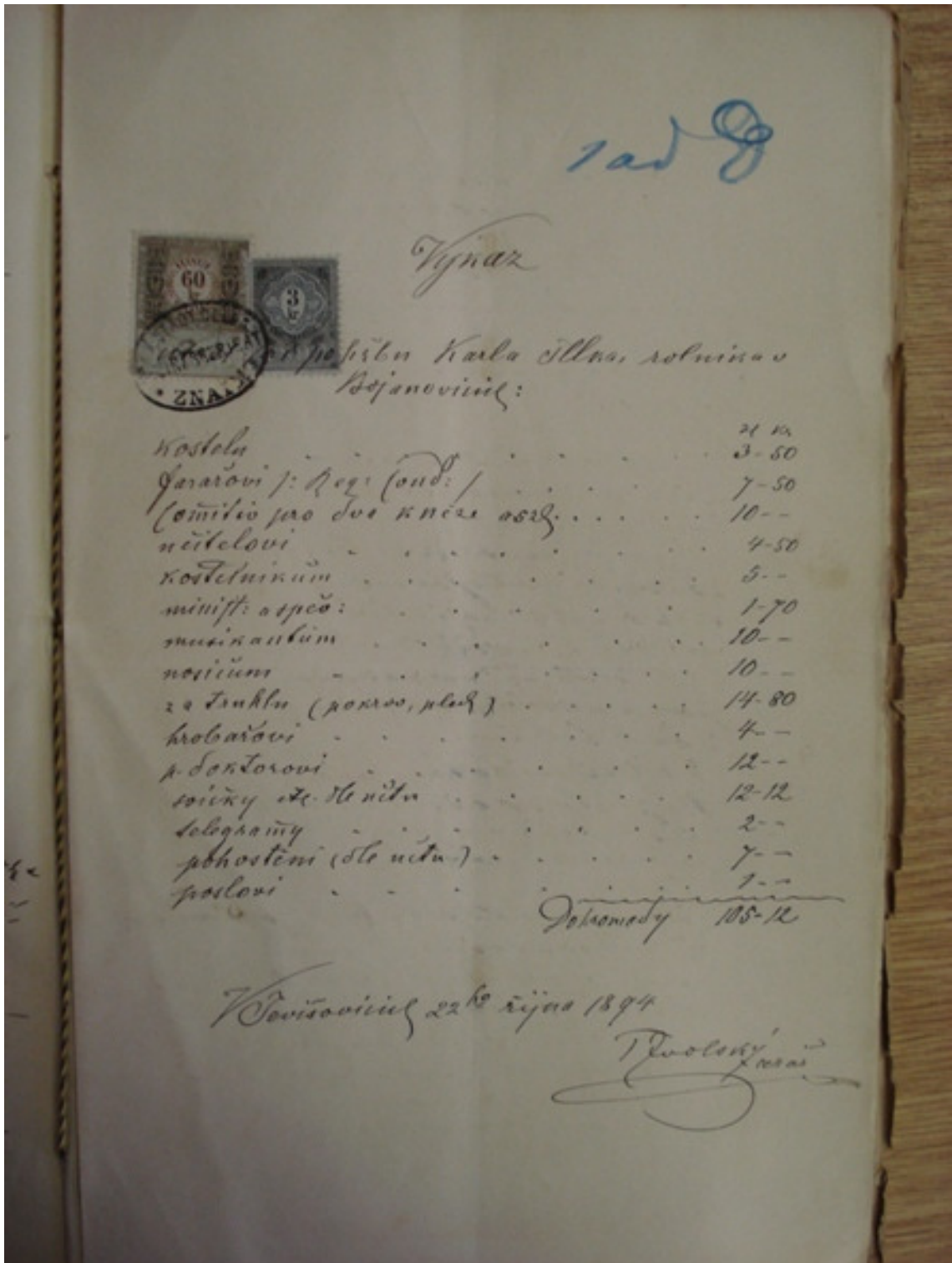

Obr. 6: Účet za zhotovení kříže na hrob

Obr. 7: Výkaz z pohřbu Karla Illka z Bojanovic

X. Seznam pramenů a literatury

X. 1. Prameny

SOkA Znojmo, Znojmo Okresní soud, Z/OS 542 - 552.

X. 2. Literatura

ALBERT, Eduard, *Ekonomika moravského zemědělství v druhé polovině 19. století I - II*, Praha 1970.

ARIÉS, Philippe, *Dějiny smrti I - II*, Praha 2000.

BARTOŠ, František, *Smrt a pohřeb. Dle zvykův a pověr lidu moravského*, Časopis Matice moravské 16, 1891, s. 281 – 287.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Staré míry, váhy a peníze. Stručný přehled*, Plzeň 1984.

BRAUDEL, Fernand, *Dlouhé trvání*, in: Václav Hubinger (ed.), *Antologie textů francouzských společenských věd: Antropologie, Sociologie, Historie*, Praha 1995, s. 145 – 188.

BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (edd.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska I – III*, Praha 2007.

BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65 – 80.

BŮŽEK, Václav, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, OH 1, 1991, s. 43 – 73.

EHRMANN, Wilfried, *Das Ausgedinge im 19. Jahrhundert im österreichischen Donaauraum*, Wien 1976.

- EMIL, Jeroným, *Znojemský hospodářský spolek v letech 1857 – 1873*, Ročenka okresního archivu ve Znojmě 1990, Znojmo 1992.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd), *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2004.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.
- FISCHER, Adam, *Zwyczaje pogrzebowe lidu polskiego*, Lwow 1921.
- VAN GENNEP, Arnold, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.
- GRULICH, Josef, *Populační a životní vývoj venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16. a až 18. století*, České Budějovice 2008.
- GAUNT, David, *Formen der Bauernfamilien Nord- und Mitteleuropas*. in: MITTERAUER, Michael, – SIEDER, Reinhard (edd.), *Historische Familienforschung*, Frankfurt am Main 1982.
- HANZAL, Josef, *Předbělohorské poddanské inventáře*, ČL 50, 1963, č. 3, s. 169 – 174.
- HAVEL, Václav, *Pověry o hřbitovu, pohřbu*, ČL 22, 1913, s. 56 – 57.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2007.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan - DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků po současnost*, Praha 2007.
- HOFFMANOVÁ, Petra, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: M. Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech*, s. 107 – 122.
- HOCHOVÁ – BROŽÍKOVÁ, Zdena, *Bílá barva – symbolem smutku?*, ČL 30, 1930, s. 343 – 347.
- HORÁČEK, Cyril, *„Výminek, úvaha agrárně politická*, Praha 1900.
- HORÁČEK, Cyril, *Das Ausgedinge...*, Wien – Leipzig 1904.
- HORSKÝ, Emil, *Pověry o smrti na Zálesí*, Zálesí 7, 1925 – 1926, s. 110 – 111.
- HYNKOVÁ, Hana, *Pozůstalostní inventáře z Orlických hor s ukázkami z Rychnova nad Kněžnou*, ČL 54, 1967, č. 1, s. 16-30.
- JAKUBEC, Ivan – TRUBEC, Zdeněk, *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha 2006.

- JAKUBEC, Ivan, *Hospodářský vývoj českých zemí v období 1848 – 1992*, Praha 2008.
- JANČAŘ, Josef, *Zemědělská usedlost na Slovácku v 18. století*, ČL 51, 1964, č. 1, s. 76 – 85.
- JANČAŘ, Josef, *Vlastivěda Moravská. Lidová kultura na Moravě*, Brno 2000.
- JANOUSEK, Emil, *K výstavce z historie myslivosti*, Stráž myslivosti XVII, 1939.
- KALOUSEK, Josef, *Řády selské a instrukce hospodářské*, AČ 23, Praha 1906.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích v letech 1754 – 1914*, Praha 1970.
- KARPIŠEK, Rudolf, *Československý pluh, vývoj a dějiny orného náradí*, Praha 1935.
- KLÁŠTERSKÁ, Alice, *Forma sociálního zabezpečení na vesnici v 18. a první polovině 19. století*, HD 21, 1997.
- KODEDOVÁ, Oldřiška, *Zemědělské dělnictvo v moderní české společnosti*, Praha 1971.
- KOGLER, Leopold, *Das Ausgedinge vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Analyse zweien Bauerngemeiden Seitenstetten und St. Peter*, Wien 1983.
- KOPEČKOVÁ, Jana, *Předbělohorská kniha kšaftů města Domažlic a možnost jejího využití k výzkumu každodenního života*, ZHS 6, 2000, s. 117 – 144
- KOUKOL, Jan, *Česká myslivost dříve a dnes*, Československý Háj XII, 1935.
- KOVAŘÍK, Jaromír, *Myslivecké ceremoniály*, Praha 2007.
- KOZLÍK, Jaroslav, *Výměnkářská otázka v Čechách v letech 1873 – 1912 na základě poznání výměnku ve vybraných obcích okresu Příbram*, Podbrdsko 7, 2000.
- KRÁL, Pavel, *Žena ve šlechtických testamentech 16. a 17. století*, in: Československá historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 157 – 167.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 – 1650*, České Budějovice 2002 (=MH 2).
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (=MH 4).

- KRAMAŘÍK, Jaroslav, *Dvě ukázky podrobných popisů venkovských staveb z první poloviny minulého století*, ČL 56, 1969, č. 4, s. 239 – 241.
- KROFTA, Kamil, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949.
- KUBÁK, Jaroslav, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. Století*, JSH 24, 1965, s. 96 – 103.
- LEGOFF, Jacques, *Zrození očištěnce*, Praha 2003.
- LUDVÍKOVÁ, Miroslava, *Pověry o narození a smrti na Brněnsku*, Věstník národopisné společnosti československé č. 2, s 31 – 38.
- LUDVÍKOVÁ, Miroslava, *Pohřební pohoštění a hostiny v jihomoravském pohraničí*, Národopisné aktuality 16, 1979, s. 31 – 44.
- LUDVÍKOVÁ, Miroslava, *Pohřební pohoštění a hostiny*, Národopisné aktuality 8, 1971, s. 211 – 222.
- MALÝ, Karel, *České právo v minulosti*, Praha 1995.
- MAREK, Jaroslav, *Lucien Febvre – Annales*, ĎaS 6, 1964, č. 7, s. 28 – 30.
- MAREK, Jaroslav, *Fernand Braudel v dějepisectví naší doby*, ĎaS 11, 1969, č. 3, s. 10 – 21.
- MAREK, Jaroslav – ŠMAHEL, František, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, ČČH 97, 1999, s. 1 – 18.
- MARKEL, Martin *Vinař*, in: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd), *Člověk na Moravě 19. století*, Brno 2004, s. 202 - 216.
- MAUR, Eduard – HORSKÁ, Pavla, *Zemědělské obyvatelstvo v českých zemích v 17. – 19. století*, HD 10, 1986, s. 177-189.
- MÍK, Rudolf, *Životem na dědině aneb k smíchu i k pláči*, Ostrava 1960.
- MOŽUTA, Josef, *Výměnkářská otázka*, Praha 1936.
- MOŽUTA, Josef, *Praktické provádění výměnku a nástupnické smlouvy u nás*, Věstník České akademie zemědělské 19, 1942.
- NÁCOVSKÁ, Pavla, *Svatební smlouvy jako pramen sociálně dějinného a historicko-demografického poznání. Kutná Hora 1550 – 1600*, HD 21, 1997, s. 37-72.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Situace sirotků a nalezců*, Praha 2002.

- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.
- NĚMEC, Igor, *Pohřbívání v rakvích u starých Čechů*, Listy filologické 103/1, s. 31 – 39.
- OBRTTEL, František, *Moravští sedláci v letech 1848 – 1904*, Praha 1914
- OHLER, Norbert, *Umírání a smrt ve středověku*, Praha 2001.
- PEŠEK, Jiří, Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, OH 1, 1991, s. 30 – 42.
- PETRÁŇ, Josef (ed.), *Dějiny hmotné kultury II. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995.
- PETRÁŇ, Josef – PETRÁŇOVÁ, Lýdie, *Rolník v evropské tradiční kultuře*, Praha 2000.
- PROCHÁZKA, Vladimír, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.
- RATAJOVÁ, Jana, *Pražské testamety (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90 – 125.
- RODAN, Karel, *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848 – 1914*, Ostrava 2008.
- ROHÁČEK, František, *Zemědělské zákony platné v Markrabství moravském*, Brno 1902.
- ROHÁČEK, František, *Výměnkářské poměry na Moravě, Zemědělská politika I*, Brno 1902.
- ROUBÍK, František, *K vyvození gruntů v Čechách v letech 1848 – 1853*, in: Sborník archivních prací IX, 1959, s. 160 – 219.
- SCHELLEROVÁ, Ilona, *Organizace soudnictví, notářství a advokacie*, Praha 1997.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Kniha smluv novorychnovského panství z let 1799 – 1831*, České Budějovice 2009. (Bc. práce FF JČU)
- SOUKAL, Josef, *Zvyky při pohřbu*, Od Horácka k Podují 8, 1931.
- STEJSKALOVÁ, Jana, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, OH 1, 1991, s. 74 – 80.

- ŠTĚPÁNEK, Ladislav, *Sociální rozvrstvení vesnice v Čechách a její zástavba v lidovém stavitelství*, Vědecká práce zemědělského muzea 15, Praha 1975.
- ŠTOVÍČEK, Ivan, *Zásady vydávání historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.
- TADRA, František, *Listy kláštera zbraslavského č. 268*, Historický archiv 23, Praha 1904.
- TAUBER, Jan, *Sociální rozvrstvení vesnice v Čechách a její zástavba v lidovém stavitelství*, Vědecká práce Zemědělského muzea 15, Praha 1975.
- VÁLKA, Josef, „Nové dějepisectví“ a české dějiny, ČMM 157, 1998, s. 465 - 475.
- VELKOVÁ, Alice, *Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva 1750 - 1850*, HD 30, 2006, s. 73 – 98.
- VELKOVÁ, Alice, „Kdyby mi pánbůh z tohoto světa povolati ráčil.“ Význam právních pořízení ve venkovské rodině v první polovině 19. století, in: Milan Řepa (ed.), *Devatenácté století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*, Praha 2008, s. 504 – 533.
- VELKOVÁ, Alice, *Proměny venkovské společnosti v letech 1700 – 1850*, ČČH 105, 2007, s. 809 – 857.
- VELKOVÁ, Alice, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, Praha 2009.
- VOLF, Josef, *Pohřební kázání*, Časopis Muzea Království českého 82, 1908, s. 262 – 263.
- VONDRUŽKA, Vladimír, *Sborník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů (1750 – 1914) II*, Roztoky u Prahy 1989.
- VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, *Jak se žilo za časů Františka Josefa*, Praha 1996.
- WENZL, František, *Zemědělské družstevnictví na Moravě*, Brno 1929.
- WINTER, Zikmund, *Jak drahá byla smrt?*, in: týž, *Z rodiny a domácnosti staročeské. Ze života XVI. Století*, Praha 1912, s. 323 – 346
- WINTER, Zikmund, *Život církevní v Čechách. Kulturně – historický obraz z XV. A XVI. Století I-II*, Praha 1895.

XI. Seznam textových příloh

Testament č. 1 Marie Pokorné z Únanova, zemřelé 29. 3. 1882

s. 90

Testament č. 2 Antona Chaloupky z Únanova, zemřelého 19. 6. 1861

s. 91

Testament č. 3 Wenzela Kozlička z Únanova zemřelého 15. 1. 1860

s. 92

Testament č. 4 Valentýna Habrovského z Únanova, zemřelého 20. 5. 1860

s. 93

Testament č. 5 Jakoba Přibila z Únanova , zemřelého 17. 6. 1866

s. 94

Testament č. 6 Katariny Přibilové z Únanova, zemřelé 22. 9. 1871

s. 95

Testament č. 7 Marie Kozlíčkové z Únanova, zemřelé 6. 8. 1885

s. 96

Testament č. 8 Františka Vampuly z Únanova, zemřelého 2. 6. 1884

s. 97

Testament č. 9 Josefa Kolaříka z Olbramkostela, zemřelého 11. 3. 1894

s. 98

Testament č. 10 Františka Černého z Únanova, zemřelého 29. 3. 1886

s. 99

- Testament č. 11 Jakuba Hrnčíře z Únanova, zemřelého 8. 11. 1866
s. 100
- Testament č. 12 Martina Vejtlupka z Únanova, zemřelého 6. 10. 1892
s. 101
- Testament č. 13 Františka Tesaře z Únanova, zemřelého 18. 3. 1894
s. 102
- Testament č. 14 Josefa Hadrouška z Únanova, zemřelého 27. 11. 1885
s. 103
- Testament č. 15 Antonie Hellingerové z Mikulovic, zemřelého 1. 12. 1893
s. 104
- Testament č. 16 Aloise Slonka z Hlubokých Mašůvek, zemřelého 17. 12. 1893
s. 105
- Testament č. 17 Marie Komárkové z Výrovic, zemřelá 8. 12. 1893
s. 106
- Testament č. 18 Terezie Dvořákové z Kravska, zemřelá 10. 12. 1893
s. 107
- T
estament č. 19 Marie Brichtové z Bezkova, zemřelá 21. 1. 1894
s. 108
- Testament č. 20 Josefa Wrátily z Hlubokých Mašůvek, zemřelého 22. 1. 1894
s. 109
- Testament č. 21 Marie Stehlíkové z Hlubokých Mašůvek, zemřelá 15. 6. 1894
s. 110

Testament č. 22 Marie Matouškové z Mikulovic, zemřelé 26. 6. 1894
s. 111

Testament č. 23 Václava Čecha z Pavlic, zemřelého 24. 6. 1894
s. 112

Testament č. 24 Anežky Šrámkové z Přímětic, zemřelé 19. 6. 1894
s. 113

Testament č. 25 Antonie Fučíkové z Mašovic, zemřelé 23. 6. 1894
s. 114

Testament č. 26 Josefa Černého z Únanova, zemřelého 19. 12. 1893
s. 115

Testament č. 27 Antonína Valy z Žerotic, zemřelého 30. 12. 1894
s. 116

Testament č. 28 Antonína Viklického z Rudlic, zemřelého 21. 1. 1894
s. 117

Testament č. 29 Jakuba Sedláčka z Mašovic, zemřelého 9. 2. 1894
s. 118

Testament č. 30 Josefa Vocilky z Mramotic, zemřelého 12. 3. 1894
s. 119

Testament č. 31 Marie Čapkové z Kuchařovic, zemřelé 19. 7. 1894
s. 120

Testament č. 32 Františka Směničky z Jevišovic, zemřelého 16. 8. 1894
s. 121

- Testament č. 33 Františka Balíka z Mikulovic, zemřelého 17. 8. 1894
s. 123
- Testament č. 34 Jana Kuřitky z Výrovic, zemřelého 18. 7. 1894
s. 124
- Testament č. 35 Anny Matulové z Mašovic, zemřelé 7. 10. 1894
s. 125
- Testament č. 36 Eleonory Řapáčové z Bojanovic, zemřelé 10. 9. 1894
s. 126
- Testament č. 37 Marie Stulhoferové z Mašovic, zemřelé 27. 9. 1894
s. 127
- Testament č. 38 Kláry Kníknerové z Hlubokých Mašůvek, zemřelé 19. 9. 1894
s. 128
- Testament č. 39 Karla Illka z Bojanovic, zemřelého 19. 9. 1894
s. 129
- Testament č. 40 Václava Příbyla z Plenkovic, zemřelého 17. 9. 1894
s. 130
- Testament č. 41 Václava Drozda z Přímětic, zemřelého 14. 9. 1894
s. 131
- Testament č. 42 Martina Nevrkly z Hradiště, zemřelého 25. 10. 1894
s. 132
- Testament č. 43 Františky Kratochvílové z Kravska, zemřelé 29. 10. 1894
s. 133

Testament č. 44 Marie Svobodové z Olbramkostela, zemřelé 27. 9. 1894
s. 134

Testament č. 45 Františka Vedry z Olbramkostela, zemřelého 9. 10. 1894
s. 135

Testament č. 46 Jana Bulína z Únanova, zemřelého 15. 8. 1894
s. 136

Testament č. 47 Antonína Venclíka z Jevišovic, zemřelého 22. 4. 1894
s. 137

Testament č. 48 Terezie Dorbabové z Mikulovic, zemřelé 12. 4. 1894
s. 138

Testament č. 49 Jana Fialy z Mašovic, zemřelé 14. 4. 1894
s. 139

Testament č. 50 Františka Vaase z Olbramkosteje, zemřelého 29. 1. 1894
s. 140

XII. Seznam tabulek a grafů

- Tabulka 1 : Počty zemědělských závodů udávajících užívání zemědělských strojů na Moravě v roce 1902 s. 143
- Tabulka 2: Počet obyvatel Moravy v průběhu druhé poloviny devatenáctého století s. 144
- Tabulka 3: Doba sepsání poslední vůle před smrtí s. 144
- Tabulka 4: Výměnek v testamentu s. 145
- Graf 1: Socioprofesionální rozložení testátorů na Znojemsku ve druhé polovině devatenáctého století s. 145
- Graf 2: Pohlaví testátorů na Znojemsku ve druhé polovině devatenáctého století s. 146

XIII. Seznam obrazových příloh

- Obr. 1: Úmrtní protokol Antona Chaloupky z Únanova s. 147
- Obr. 2: Testament domkaře Antona Chaloupky z Únanova s. 148
- Obr. 3: Pozůstalostní inventář domkaře Antona Chaloupky Únanova s. 149
- Obr. 4: Úmrtní protokol Wenzela Kozlíčka z Únanova s. 150
- Obr. 5: Testament Wenzela Kozlíčka z Únanova s. 151
- Obr. 6: Účet za zhotovení kříže na hrob s. 152
- Obr. 7: Výkaz z pohřbu Karla Illka z Bojanovic s. 153

XIV. Seznam zkratek

AČ	Archivní časopis
ČČH	Český časopis historický
ČL	Český lid
ČMM	Časopis Moravského muzea
ĐaS	Dějiny a současnost
FF JČU	Filozofická fakulta Jihočeské univerzity
HD	Historická demografie
JSH	Jihočeský sborník historický
kat. č.	katastrální číslo
kr.	krejcar
MH	Monographia historica
OH	Opera historica
PSH	Pražský sborník historický
r. č.	rakouského čísla
SOkA	Státní okresní archiv
ZHS	Západočeský historický sborník
zl.	zlatý
Z/OS	Okresní soud Znojmo